

Bouwen op Ambitie →

Lokaal opdrachtgeverschap in Nederland 2010 - 2014
→ Herfst 2010 #76

Wat je belangrijk vindt

Bouwen op Ambitie 14 oktober 2010

De Rijtuigenloods in Amersfoort was dit jaar de locatie voor de vierjaarlijkse landelijke manifestatie die Architectuur Lokaal telkens in het jaar van de gemeenteraadsverkiezingen organiseert. De nieuwe colleges en raden van alle Nederlandse gemeenten kunnen er kennismaken met het opdrachtgeverschap en iedereen die daarbij betrokken is. Dit jaar is 70% van de wethouders nieuw op de ruimtelijke portefeuille. Hun voorgangers lieten ons weten, welke opgaven volgens hen het belangrijkste zijn. En dus besloten we dit jaar om, in tientallen gemeenten tegelijk, voorbeelden daarvan te bekijken. We bezochten uiteenlopende steden, dorpen, wijken en gebouwen met bestuurders en ontwerpers uit het hele land en kwamen vervolgens met bussen en busjes aan in Amersfoort. Daar zetten we de discussies over het gemeentelijk opdrachtgeverschap in een groot gezelschap voort.

De stelling dat cultuur zich zou vervreemden van de samenleving viel moeilijk vol te houden als het over architectuur gaat, zoveel was wel duidelijk. De Amersfoortse locatie bleek een lichtbeeld bij de lezing. Joke Sickmann, een actieve buurtbewoonster op hoge leeftijd, nam er het initiatief om de oude spoorweggebouwen nieuw leven in te blazen. Samen met bewoners, bedrijven, ontwerpers en bestuurders is dat deels gelukt, maar er moet nog veel gebeuren. Sickmann blijft doorgaan: 'Je moet altijd blijven geloven in wat je belangrijk vindt.' Wethouder Barendregt van Amersfoort hield dan ook een vurig pleidooi voor kleinschalige initiatieven en het samenwerken met zoveel mogelijk partijen. Ze werd bijgevallen door de wethouders Adriaansen van Roosendaal en Drippy van Landgraaf. De laatste kijkt daarbij over de grens, zijn krimpende gemeente biedt als landschappelijke tegenpool ruimte aan Duitse stedelingen uit Aken.

De wethouders die dit jaar zijn aangetreden kregen direct te maken met ontwerp opdrachten die na de gunning alsnog worden ingetrokken, bouwprojecten die worden afgeblazen, architectenbureaus en corporaties die het niet kunnen volhouden, ontwikkelingsbedrijven die in de etalage worden gezet. In dat licht was de toon van het debat opvallend optimistisch. Je zou in de toekomst niet in de stad moeten kunnen aflezen wanneer de omslag is geweest, was de teneur, ofwel: wie nu te goedkoop bouwt krijgt daar later spijt van. 'Dat minder geld te besteden is, hoeft niet te betekenen dat de kwaliteit van de projecten daalt', vond wethouder Straat van Zaanstad.

Toch moeten er fundamentele keuzes worden gemaakt, de druk op de economische ketel maakt gedegen heroriëntaties noodzakelijk. Bouwen in weilanden spreekt niet meer vanzelf, de grond wordt afgewaardeerd en de regie van marktpartijen over de woningmarkt is verzwakt. Maar zij vinden niet dat alle heil van eenmalige initiatiefnemers van collectieve projecten kan worden verwacht.

Bouwen in het landschap zou zorgvuldiger kunnen, vond projectontwikkelaar De Zeeuw, en voorzitter Staal van Vestia pleitte voor maatschappelijke opgaven in de steden: 'Je moet de sterkste scholen in de zwakste wijken bouwen'. Het gaat dus ook bij economische tegenspoed niet alleen om kwantiteit, bouwproductie en budgetten, maar vooral ook om leefbaarheid en ontwikkelingskansen. Dat vraagt om bestuurders die maatschappelijke opgaven kunnen omzetten in weloverwogen opdrachten en die bij de uitvoering daarvan de regie kunnen voeren, professioneel en creatief. Het is aan de gemeenten om een eigen ruimtelijk beleid te voeren, en daar wordt dan ook naarstig naar gezocht. Rotterdam stelde alvast een nieuwe architectuurnota vast. Daarin geeft de gemeente aan wat ze belangrijk vindt: dat Rotterdammers zich binden aan de stad, vanuit een visie op architectuur en economie, vitaliteit en integratie.

Het besef van een collectief belang van ruimtelijke kwaliteit vraagt om een visie op alle overheidsniveaus: van het rijk op de relevante beleidsterreinen, van de provincies en de gemeenten op de opgaven. Het is dus belangrijk dat decentralisatie goed georganiseerd en ondersteund wordt door het rijk. Dat decentralisatie een gegeven is in de Nederlandse politiek ontslaat het rijk niet van de verantwoordelijkheid voor een klimaat waarin die ruimtelijke kwaliteit kan ontstaan. Het stimuleren van goed gemeentelijk opdrachtgeverschap was een belangrijk onderdeel van nationaal architectuurbeleid. Immers, geen architectuur zonder opdrachtgevers, en geen kwaliteit zonder goede opdrachtgevers, die zich bewust zijn van de culturele betekenis van hun werk. De noodzaak gemeenten de helpende hand te bieden zal alleen maar urgenter worden. ←

Cilly Jansen, directeur Architectuur Lokaal

Colofon

Bouwen op Ambitie is een speciale uitgave van het kwartaaltijdschrift van Architectuur Lokaal en geeft een impressie van de gelijknamige manifestatie die Architectuur Lokaal organiseerde op 14 oktober 2010 met tientallen excursies in heel Nederland en een afsluitend landelijk debat in De Rijtuigenloods in Amersfoort.

ARCHITECTUUR LOKAAL

verschijnt 4x per jaar
Tussen de Bogen 18
1013 JB Amsterdam
020 530 40 00
info@arch-lokaal.nl
www.arch-lokaal.nl

Samenstelling, redactie en productie
Architectuur Lokaal

Teksten

Dirk Bergvelt (DB), Indira van 't Klooster (IK), Cilly Jansen (CJ), Michel Geertse (MG), Bram Talman (BT), Architectuur Lokaal, tenzij anders vermeld

Fotografie

Portretten en debat: Maarten van Schaik

Foto's wethouders: Apeldoorn: Imre Csany, Bergeijk: Paul Gerrits, Best: Michiel Wasmus, Drechterland:

Jara Hof, Haarlemmerliede en Spaarnwoude: Pauline de Rooter, Spider Graphics, Kampen: Studio Woning, Leiden: Hielco Kuipers, Leidschendam-Voorburg: N. Waalboer, Meerssen: Bert Ramakers, Geulle, Mijdam: N. Waalboer, Valkenswaard: Heidi Wils, Wassenaar: Michel Porro, Weert: Maarten Dings, Zaltbommel: Bas Moerman, Zundert: Sandra Mutsters / Sandragrafie
Overige foto's wethouders: betreffende gemeenten

Foto cover: Loek Blonk

Overige fotografie: zie artikelen

Vormgeving
Autobahn, Utrecht

Vormgeving pag. 33

Joseph plateau Amsterdam
(uit: Architectuur Lokaal #73, pag. 22)

Druk

Die Keure, Brugge

Uitgave

Architectuur Lokaal 2010

Oplage

7000

ISSN

1385-0482

Abonnement

Een abonnement op het tijdschrift Architectuur Lokaal is kosteloos verkrijgbaar op aanvraag.

Bouwen op Ambitie is mede mogelijk gemaakt door * Ministerie van OCW / DCE / Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap * Ministerie OCW / Nationaal Programma Herbestemming * Ministerie VROM / Atelier Rijksbouwmeester * Ministerie VROM / Mooi Nederland

AR
CHI
TEC
TU
UR

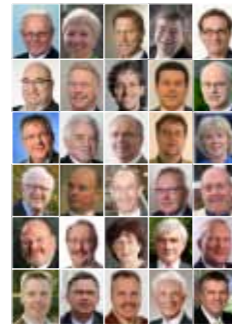
LO
KAAL

Inhoud

453 wethouders ruimtelijke ordening 2010 - 2014

pag. 8 → 25

‘Af en toe opschudden kan geen kwaad’

Interview → Arno Brok pag. 26-28

Wethouders geënquêteerd pag. 29

De Rotterdamse Open Oproep pag. 33

De kunst van het opdrachtgeven Steunpunt biedt hulp pag. 34 → 35

In Nederland Excursies in beeld

pag. 36 → 45

Opening Rijksbouwmeester

Liesbeth van der Pol pag. 46 → 47

Transformeren

→ Rijksadviseur voor het landschap

Yttje Feddes pag. 51

→ Debat pag. 52 → 53

‘Een samenhangende visie op de stad’

Interview → Hamit Karakus pag. 30 → 33

‘Goede architectuur kan elke opdrachtgever verdragen’

Interview → Francine Houben pag. 48 → 50

‘Geen tijd voor de crisis’

Interview → Egbert Stolk pag. 54 → 56

Mengen

→ Hoogleraar Vastgoedbeheer en

-ontwikkeling Hans de Jonge pag. 57

→ Debat pag. 58 → 59

Verbinden

→ Gedeputeerde provincie Gelderland

Co Verdaas pag. 63 → 65

→ Debat pag. 66 → 67

‘De goedkoopste oplossing hoeft niet de beste te zijn’

Interview → Marc Calon pag. 60 → 62

‘De tijd van grote nieuwbouwwijken is voorbij’

Interview → Mirjam Barendregt pag. 68 → 70

Mooi Nederland

pag. 77 → 84

‘Nog steeds een waanzinnig mooi land’

Interview → Edward Stigter en Henk Ovink pag. 82 → 84

Nationaal Programma Herbestemming pag. 85

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap pag. 86 → 94

Nederland wordt anders Alles behalve pessimistisch pag. 96 → 97

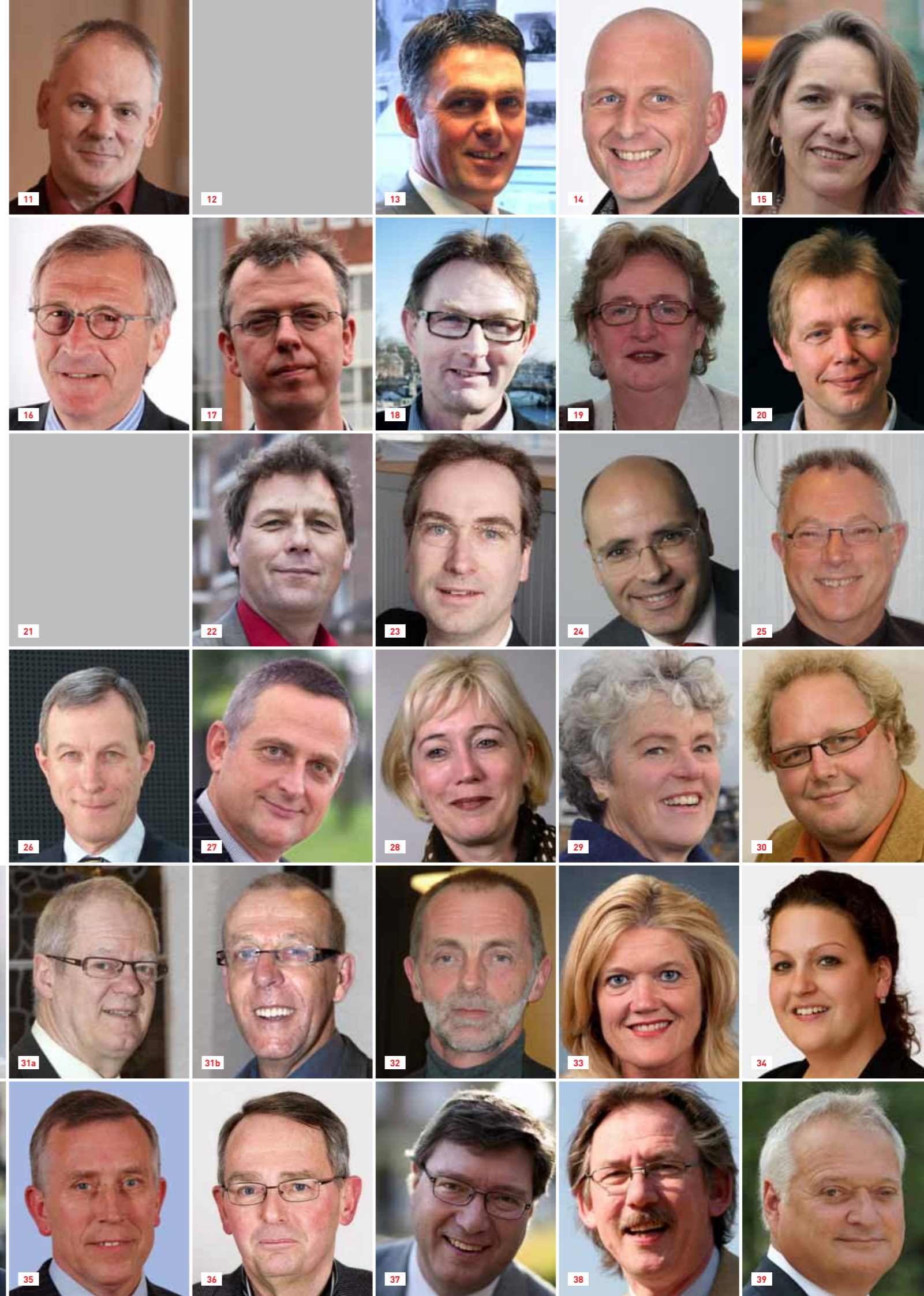
Bouwen op ambitie werd een manifestatie van... pag. 98 → 99

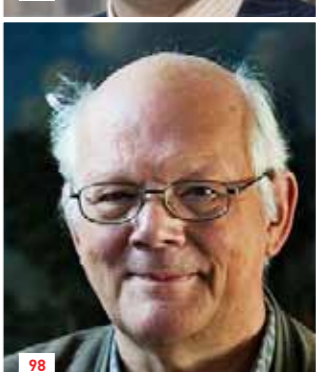
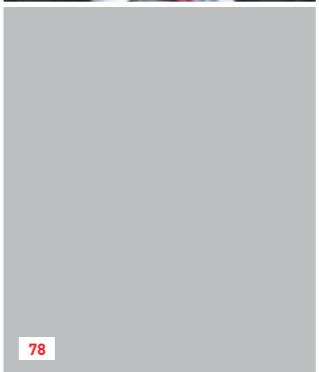
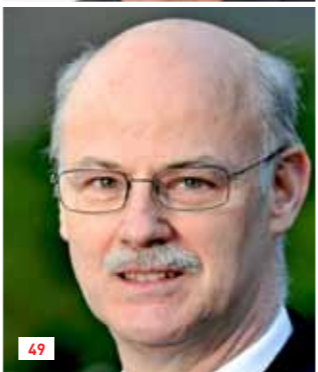
453 wethouders ruimtelijke ordening in 2010-2014

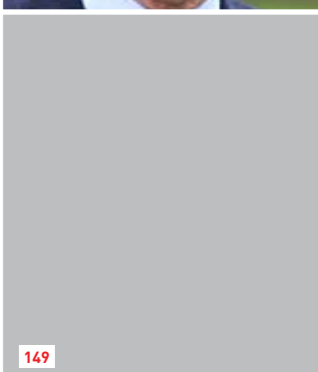
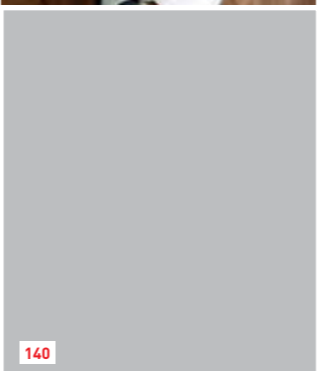
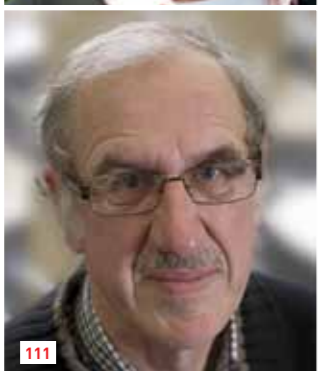
Het opdrachtgeverschap van de 430 Nederlandse gemeenten is in handen van 453 wethouders en portefeuillehouders ruimtelijke ordening. Maar wie zijn dat, voor de jaren 2010-2014? Op de volgende pagina's stellen we ze aan u voor; de namenlijst is te vinden op pagina 24.

De wethouders ruimtelijke ordening noemen zichzelf in steeds meer gemeenten liever wethouder 'ruimtelijke ontwikkeling'. Eigenlijk gaat het om 432 wethouders - in 2 gemeenten wordt de portefeuille door 2 bestuurders gedeeld - plus 21 portefeuillehouders in even zo vele stadsdelen en deelgemeenten in Amsterdam (7) en Rotterdam (14). Van de 453 bestuurders traden er na de verkiezingen 321 nieuw aan (71%); 132 van hen zetten hun bestuurswerk op deze portefeuille voor een nieuwe periode voort.

Inmiddels is een kwart van de bestuurders lid van een lokale politieke partij (124), dat is een toename van 8% ten opzichte van de verkiezingen van 2006. De overige bestuurders zijn afkomstig van CDA (105), VVD (96), PvdA (74), D66 (21), SGP (19), ChristenUnie (14), GroenLinks (12) en SP (1). 21 bestuurders vertegenwoordigen een gecombineerde lijst van 2 tot 4 partijen. Er zijn 4 vacatures (stand van zaken 14 oktober 2010).

160

161

162

163

164

190

191

192

193

194

165

166

167

168

169

195

196

197

198

199

170

171

172

173

174

200

201

202

203

204

175

176

177

178

179

205

206

207

208

209

180

181

182

183

184

210

211

212

213

214

185

186

187

188

189

215

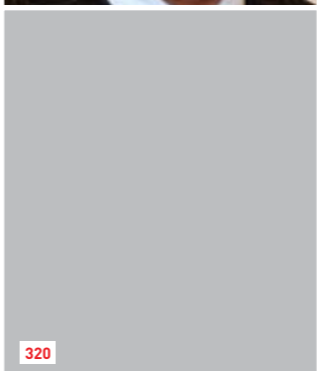
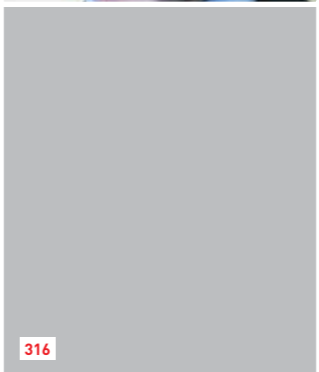
216

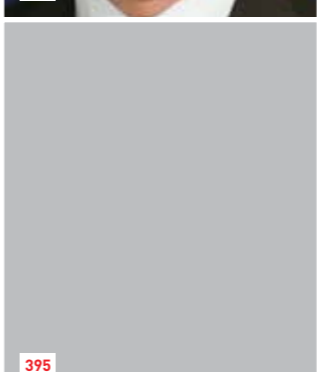
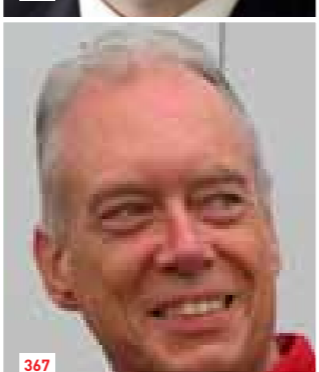
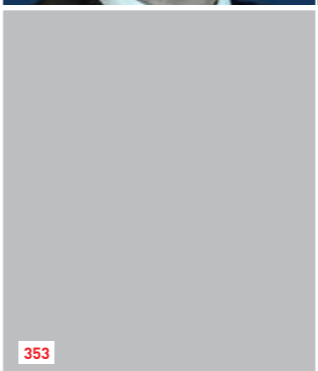
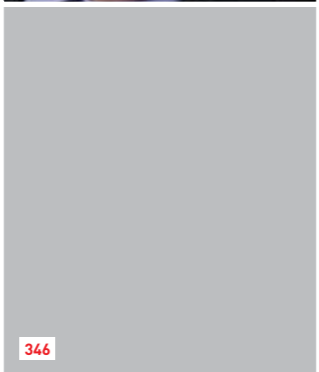
217

218

219

Wie is Wie?

De lijst van wie is wie

De lijst van wie is wie

De lijst van wie is wie

1 → **Aa en Hunze** **J. Wiersum**
Combinatie Gemeentebelangen
2 → **Aalborg** **L. Lijmbach**
CDA
3 → **Aalsmeer** **G. van der Hoeven**
Algemene Belangen
4 → **Aalten** **T. Kok**
CDA
5 → **Abcoude** **D. Kok**
SVAB
6 → **Achtkarspelen** **J. Lammers**
CDA
7 → **Alblasserdam** **S. Veerman**
CDA
8 → **Albrandswaard** **R. van Praag**
PvdA
9 → **Alkmaar** **N. Alsemgeest**
D66
10 → **Almelo** **T. Schouten**
PvdA
11 → **Almere** **A. Duivesteijn**
PvdA
12 → **Alphen aan den Rijn** **T. Hoekstra**
VVD
13 → **Alphen-Chaam** **T. Braspenning**
CDA
14 → **Ameland** **N. Oud**
CDA
15 → **Amersfoort** **M. Barendregt**
D66
16 → **Amstelveen** **J. Levie**
BBA
17 → **Amsterdam** **M. van Poelgeest**
GroenLinks
18 → **Amsterdam Centrum** **B. van Oranje**
D66
19 → **Amsterdam Nieuw-West** **E. Verdonk**
PvdA
20 → **Amsterdam Noord** **K. Diepeveen**
GroenLinks
21 → **Amsterdam Oost** **vacature**
22 → **Amsterdam West** **G. Lambriex**
PvdA
23 → **Amsterdam Zuid** **E. de Vries**
PvdA
24 → **Amsterdam Zuidoost** **E. Jaensch**
VVD
25 → **Andijk** **N. Harteveld**
VVD
26 → **Anna Paulowna** **F. van der Laan**
PvdA
27 → **Apeldoorn** **R. Metz**
VVD
28 → **Appingedam** **A. Usmany**
Gemeentebelangen
29 → **Arnhem** **M. van Gastel**
VVD
30 → **Assen** **J. Kuin**
PvdA
31A. **Asten** **T. Martens**
CDA
31B. **J. Huijsmans**
Leefbaar Asten
32 → **Baarte-Nassau** **J. van Tilburg**
Keerpunt
'98
33 → **Baarn** **P. Laseur**
VVD
34 → **Barendrecht** **S. ter Borg**
VVD
35 → **Barneveld** **A. de Kruijf**
SGP
36 → **Bedum** **H. te Velde**
CDA
37 → **Beek** **M. Wierikx**
Burger Belangen Beek/Nieuwe Democraten Beek
38 → **Beemster** **G. Hefting**
Beemster Polder Partij
39 → **Beesel** **J. Smolenaars**
VLP
40 → **Bellingwedde** **W. 't Mannetje**
VVD
41 → **Bergambacht** **D. Blok**
Gemeentebelang
42 → **Bergeijk** **M. Kuijken**
CDA
43 → **Bergen-L** **F. Pekema**
VVD
44 → **Bergen-NH** **A. Hietbrink**
GroenLinks
45 → **Bergen op Zoom** **A. van der Wegen**
PvdA
46 → **Berkelland** **L. Scharenborg**
CDA
47 → **Bernheze** **J. van der Pas**
Progressief Bernheze
48 → **Bernisse** **J. Riet**
LOB
49 → **Best** **P. Gondrie**
CDA
50 → **Beuningen** **P. de Klein**
BN&M
51 → **Beverwijk** **F. Koster**
VVD
52 → **Binnenmaas** **H. van Etten**
CDA
53 → **Bladel** **A. van der Hout**
PvdA
54 → **Blaricum** **J. de Joode**
HvB
55 → **Bloemendaal** **T. Kokke**
VVD
56 → **Boarnsterhim** **F. van Beek**
VVD
57 → **Bodegraven** **J. Bouwens**
PvdA
58 → **Boekel** **T. van de Loo**
DOP
59 → **Bolsward** **J. Brouwer**
CDA
60 → **Borger-Odoorn** **J. Bruintjes**
PvdA
61 → **Borne** **H. Mulder**
CDA
62 → **Borsele** **M. Vermue**
CDA
63 → **Boskoop** **G. Dazler**
VVD
64 → **Boxmeer** **J. de Graaf**
CDA
65 → **Boxtel** **W. van der Zanden**
BALANS
66 → **Breda** **A. Arbouw**
VVD
67 → **Breukelen** **K. Wiersema**
VVD
68 → **Brielle** **K. Schipper**
VVD
69 → **Bronckhorst** **A. Baars**
CDA
70 → **Brummen** **L. van Wensveen**
IPV
71 → **Brunssum** **E. Geurts**
PvdA
72 → **Bunnik** **H. Walburgh Schmidt**
P21
73 → **Bunschoten** **M. Nagel**
CDA
74 → **Buren** **G. van Ingen**
VVD
75 → **Bussum** **A. Gouka**
VVD
76 → **Capelle aan den IJssel** **J. van Winden**
SGP/ChristenUnie
77 → **Castricum** **C. Portegies**
VVD
78 → **Coevorden** **R. Wilting**
CDA
79 → **Cranendonck** **P. Beerten**
ELAN
80 → **Cromstrijen** **I. Korbijn**
Cromstrijen
'98
81 → **Cuijk** **E. Baudet**
D66
82 → **Culemborg** **W. Stegeman**
D66
83 → **Dalfsen** **K. Agricola**
Gemeentebelangen
84 → **Dantumadiel** **R. Bos**
CDA
85 → **De Bilt** **A. Ditewid**
VVD
86 → **De Marne** **K. Berghuis**
CDA
87 → **De Ronde Venen** **A. Rosendaal**
VVD
88 → **De Wolden** **J. ten Kate**
Gemeentebelangen
89 → **Delft** **P. Guldemond**
STIP
90 → **Delfzijl** **M. Kaptan**
CDA
91 → **Den Haag** **M. Norder**
PvdA
92 → **Den Helder** **P. Bruin**
D66
93 → **Deurne** **H. Kerkers**
CDA
94 → **Deventer** **M. Swart**
VVD
95 → **Diemen** **A. Scholten**
PvdA
96 → **Dinkelland** **P. Koegler**
VVD
97 → **Dirkstrand** **P. Koningswoud**
SGP
98 → **Doesburg** **F. Hofman**
D66
99 → **Doetinchem** **P. Drenth**
CDA
100 → **Dongen** **J. Velthoven**
CDA
101 → **Dongeradeel** **A. van der Ploeg**
CDA
102 → **Dordrecht** **P. Sleeking**
Beter voor Dordt
103 → **Drechterland** **L. Wagenaar**
GBD
104 → **Drimmelen** **J. van Meggelen**
CAB
105 → **Dronten** **J. Engelvaart**
CDA
106 → **Druten** **G. van Elk**
Dorpslijst Puiflijk/Druten-Zuid
107 → **Duiven** **P. Verhoef**
VVD
108 → **Echt-Susteren** **R. Geraads**
Lijst Samenwerking
109 → **Edam-Volendam** **M. Kes**
Volendam
'80
110 → **Ede** **S. van de Pol**
PvdA
111 → **Eemnes** **E. van IJken**
Dorpsbelang
112 → **Eemsmond** **J. Dobma**
PvdA
113 → **Eersel** **R. van Hooff**
CDA
114 → **Eijsden** **K. Wolff**
GBBL
115 → **Eindhoven** **M. Fiers**
PvdA
116 → **Elburg** **J. Polinder**
SGP
117 → **Emmen** **T. Sleeking**
PvdA
118 → **Enkhuizen** **H. Boland**
VVD/D66
119 → **Enschede** **J. Hatenboer**
VVD
120 → **Epe** **J. van Nuijs**
PvdA
121 → **Ermelo** **J. van den Bosch**
CDA
122 → **Etten-Leur** **A. Schouw**
APB
123 → **Ferwerderadiel** **H. Talsma**
CDA
124 → **Franekeradeel** **J. Bekkema**
Gemeentebelang Franekeradeel
125 → **Gaasterlân-Sleat** **B. Bonnema**
FNP
126 → **Geertruidentberg** **W. Quirijnen**
Partij Samenwerking
127 → **Geldermanden** **C. Buurman**
VVD
128 → **Geldrop-Mierlo** **W. Vissers**
PvdA/GroenLinks
129 → **Gemert-Bakel** **R. Hoppezak**
Lokale Realisten
130 → **Gennep** **A. Jansen**
D66
131 → **Giessenlanden** **J. de Groot**
VVD
132 → **Gitze en Rijen** **L. Lavoaij**
PvdA
133 → **Goedereede** **F. Tollenaar**
SGP
134 → **Goes** **J. de Bat**
CDA
135 → **Goirle** **J. Verhoeven**
LRG
136 → **Gorinchem** **A. Rijsdijk**
GroenLinks
137 → **Gouda** **M. Kastelein**
CDA
138 → **Graafstroom** **D. Heijkoop**
CDA
139 → **Graft-De Rijp** **P. Zwitselaar**
PvdA
140 → **Grave** **H. Daandels**
CDA
141 → **Groesbeek** **J. Thijssen**
Groesbeekse Volkspartij
142 → **Groningen** **F. de Vries**
PvdA
143 → **Grootegast** **S. Smedes**
CDA
144 → **Gulpen-Wittem** **J. Bormans**
CDA
145 → **Haaksbergen** **M. Diepenmaat**
CDA
146 → **Haaren** **J. van den Brand**
Samenwerking
'95
147 → **Haarlem** **E. Cassee**
D66
148 → **Haartlemmerliede en Spaarnwoude** **H. Bruijn**
PvdA
149 → **Haartlemmermeer** **M. Bezuijen**
VVD
150 → **Halderberge** **J. Akkerjans**
WOS
151 → **Hardenberg** **D. Prinsse**
CDA
152 → **Harderwijk** **P. Teeninga**
ChristenUnie
153 → **Hardinxveld-Giessendam** **C. de Jong**
ChristenUnie
154 → **Haren** **G. Pek**
D66
155 → **Harenkarspel** **R. Treur**
PvdA
156 → **Harlingen** **J. de Boer**
GroenLinks
157 → **Hattem** **L. Teuben**
ChristenUnie
158 → **Heemskerck** **E. van Tongeren**
VVD
159 → **Heemstede** **P. van de Stadt**
VVD
160 → **Heerde** **A. Westerkamp**
CDA
161 → **Heerenveen** **S. Siebenga**
VVD
162 → **Heerhugowaard** **J. de Boer**
PvdA
163 → **Heerlen** **L. Smeets**
PvdA
164 → **Heeze-Leende** **W. van der Rijt**
CDA
165 → **Heiloo** **J. Ouderkerken**
PvdA
166 → **Hellendoorn** **T. ten Have**
BurgerBelang
167 → **Hellevoetsluis** **P. Hofman**
VVD
168 → **Helmond** **F. Stienen**
CDA
169 → **Hendrik-Ido-Ambacht** **F. van de Velde**
PvdA
170 → **Hengelo** **J. Bron**
PvdA
171 → **Het Bildt** **N. Haarsma**
CDA
172 → **Heumen** **H. van den Berg**
PvdA/GroenLinks
173 → **Heusden** **M. Buijs**
Heusden Eén
174 → **Hillegom** **J. van Griensven**
VVD
175 → **Hilvarenbeek** **J. Dierckx**
HOI
176 → **Hilversum** **L. Jooren**
VVD
177 → **Hof van Twente** **B. Sijbom**
VVD
178 → **Hoogeveen** **A. Hiemstra**
CDA
179 → **Hoogezeand-Sappemeer** **F. Luijckx**
Lokaal Centraal
180 → **Hoorn** **R. Louwman**
VVD
181 → **Horst aan de Maas** **L. Litjens**
CDA
182 → **Houten** **H. Geerdes**
VVD
183 → **Huizen** **P. van Hartskamp**
VVD
184 → **Hulst** **D. van Damme**
PvdA
185 → **IJsselstein** **F. Cremer**
VVD
186 → **Kaag en Braassem** **A. Kea**
CDA
187 → **Kampen** **E. Boerman**
ChristenUnie
188 → **Kapelle** **E. Damen**
CDA
189 → **Katwijk** **D. Binnendijk**
CDA
190 → **Kerkrade** **P. Thomas**
CDA
191 → **Koggenland** **J. Wijnger**
VVD
192 → **Kollumerland c.a.** **H. Visser**
CDA
193 → **Korendijk** **J. van Driel**
CDA
194 → **Krimpen aan den IJssel** **J. Blankenberg**
PvdA
195 → **Laarbeek** **F. van Zeeland**
Algemeen Belang Laarbeek
196 → **Landerd** **H. van Dongen**
CDA
197 → **Landgraaf** **A. Driyty**
GBBL/LN
198 → **Landsmeer** **F. Monteban**
VVD
199 → **Langedijk** **J. Beers**
Dorpsbelang
Langedijk
200 → **Lansingerland** **H. de Paepe**
Leefbaar 3B
201 → **Laren** **E. de Jong**
VVD
202 → **Leek** **T. Haseloop**
VVD
203 → **Leerdam** **W. van der Leij**
PvdA
204 → **Leeuwarden** **H. Deinum**
PvdA
205 → **Leeuwarderadeel** **J. Keizer**
FNP
206 → **Leiden** **P. van Woensel**
VVD
207 → **Leiderdorp** **C. Wassenaar**
VVD
208 → **Leidschendam-Voorburg** **W. Mijdam**
VVD
209 → **Lelystad** **R. Luchtenveld**
VVD
210 → **Lemstertand** **J. Wesselius**
CDA
211 → **Leudal** **J. Minses**
Ronduit Open
212 → **Leusden** **A. Oskam**
CDA
213 → **Liesveld** **T. van Gelder**
SGP
214 → **Lingewaal** **E. van Sambeek**
CDA
215 → **Lingewaard** **F. Schut**
B06/L2000
216 → **Lisse** **B. Brekelmans**
VVD
217 → **Lith** **P. Verkuijlen**
Progressief Platform
'93
218 → **Littenseradiel** **F. Hernandt**
PvdA
219 → **Lochem** **J. Kottelenberg**
CDA
220 → **Loenen** **M. Rehbock**
Streekbelangen Nigtevecht Plus/D66
221 → **Loon op Zand** **R. van Eijkeren**
Pro3
222 → **Lopik** **G. Spelt**
CDA
223 → **Loppersum** **P. Prins**
CDA
224 → **Losser** **J. Schuddeboom**
WD
225 → **Maarssen** **W. van Vossen**
Onafhankelijk
226 → **Maasdonk** **J. Moon**
Partij Maasdonk
227 → **Maasdriel** **A. Verachtert**
SSM
228 → **Maasgouw** **A. Forschelen**
Lokaal Belang
229 → **Maassluis** **A. Keijzer**
PvdA
230 → **Maastricht** **vacature**
231 → **Margraten** **J. Custers**
CDA
232 → **Marum** **J. Vos**
PvdA
233 → **Medemblik** **K. Gutter**
CDA
234 → **Meerssen** **J. Dejong**
Partij Jo Dejong
235 → **Menaldumadeel** **L. Pen**
Gemeentebelangen
236 → **Menterwolde** **vacature**
237 → **Meppel** **A. Dohle**
VVD
238 → **Middelburg** **J. Aalberts**
CDA
239 → **Middelbarnis** **P. van den Berg**
Vooruitstrevend Dorpsbelang
'78
240 → **Midden-Delfland** **C. van der Kamp**
CDA

241 → **Midden-Drenthe** **E. Dolting**
PvdA
242 → **Mill en St. Hubert** **J. van den Boogaart**
Algemeen Belang
'90
243 → **Millingen aan de Rijn** **P. Wassink**
PvdA
244 → **Moerdijk** **C. Punt**
Onafhankelijk Moerdijk
245 → **Montferland** **F. Wissink**
CDA
246 → **Montfoort** **C. Jonkers**
Onafhankelijke Senaatsfractie
247 → **Mook en Middelaar** **G. Wienhoven**
DGP
248 → **Muiden** **F. Winnubst**
PvdA
249 → **Naarden** **W. Metz**
VVD
250 → **Neder-Betuwe** **J. Keuken**
SGP
251 → **Nederlek** **R. Blom**
VVD
252 → **Nederweert** **M. Jacobs**
CDA
253 → **Neerijnen** **S. van den Heuvel**
Gemeentebelangen Neerijnen
254 → **Niedorp** **Y. Bijlstra**
VVD
255 → **Nieuwegein** **B. Lubbinge**
PvdA
256 → **Nieuwkoop** **G. Veninga**
CDA
257 → **Nieuw-Lekkerland** **A. Hoogendoorn**
ChristenUnie
258 → **Nijefurd** **J. Rodenhuis**
PvdA
259 → **Nijkerk** **R. Windhouwer**
CDA
260 → **Nijmegen** **J. van der Meer**
GroenLinks
261 → **Noord-Beveland** **A. van der Maas**
SGP
262 → **Noordenveld** **J. Dam**
Gemeentebelangen
263 → **Noordoostpolder** **W. Schutte**
CDA
264A. **Noordwijk** **L. van Ast**
Puur Noordwijk
264B **L. de Lange**
VVD/JES
265 → **Noordwijkerhout** **A. Morssink**
VVD
266 → **Nuenen** **M. Jansen**
W'70
267 → **Nunspeet** **E. van der Geest**
Gemeentebelang
268 → **Nuth** **L. van den Heuvel**
Leefbaar Nuth
269 → **Oegstgeest** **W. Tönjann**
VVD
270 → **Oirschot** **P. Machielsen**
CDA
271 → **Oisterwijk** **K. Rijnen**
PGB
272 → **Oldambt** **B. Zwiers**
PvdA
273 → **Oldebroek** **N. Hoorn**
CDA
274 → **Oldenzaal** **F. Rorink**
CDA
275 → **Olst-Wijhe** **C. van den Berg**
CDA
276 → **Ommen** **I. Lagas**
VVD
277 → **Onderbanken** **C. Nijkerken**
VVD
278 → **Oost Gelre** **V. van Uem**
OOG
279 → **Oosterhout** **M. Willemsen**
CDA
280 → **Oostflakkee** **W. Heintjes**
VLO
281 → **Ooststellingwerf** **S. de Boer**
Ooststellingswerfsbelang
282 → **Oostzaan** **C. Stevens**
CDA
283 → **Opmeer** **H. Stoker**
VVD
284 → **Opsterland** **K. de Boer**
Opsterlandsbelang
285 → **Oss** **J. Iding**
SP
286 → **Oud-Beijerland** **J. van Buuren**
SGP
287 → **Oude IJsselstreek** **J. Haverdil**
PvdA
288 → **Ouder-Amstel** **C. den Blanken**
CDA
289 → **Ouderkerk** **M. Boere**
VVD
290 → **Oudewater** **J. van Wijngaarden**
CDA
291 → **Overbetuwe** **J. van Baal**
CDA
292 → **Papendrecht** **C. Koppenol**
CDA
293 → **Peel en Maas** **G. Segers**
VVD
294 → **Pekela** **J. van Mannekes**
Samen Voor Pekela
295 → **Pijnacker-Nootdorp** **J. van Staalduine**
D66
296 → **Purmerend** **H. Krieger**
VVD
297 → **Putten** **N. Gerritsen**
SGP
298 → **Raalte** **W. Wagenmans**
Gemeentebelangen
299 → **Reeuwijk** **H. van der Smit**
SGP/ChristenUnie
300 → **Reimerswaal** **J. Sinke**
SGP
301 → **Renkum** **H. Weeda**
PvdA
302 → **Renswoude** **D. Vlastuin**
SGP
303 → **Reusel-De Mierden** **C. van der Ven**
CDA
304 → **Rheden** **R. König**
D66
305 → **Rhenen** **H. van den Berg**
VVD
306 → **Ridderkerk** **A. Los**
Leefbaar Ridderkerk
307 → **Rijnwaarden** **J. Lamers**
CDA
308 → **Rijnwoude** **H. Haarman**
D66
309 → **Rijssen-Holten** **A. Stegeman**
CDA
310 → **Rijswijk** **R. van Hemert**
VVD
311 → **Roerdalen** **C. Wolfhagen**
CDA
312 → **Roermond** **J. van Rey**
VVD
313 → **Roosendaal** **J. Adriaansen**
Roosendaalse Lijst
314 → **Rotterdam** **H. Karakus**
PvdA
315 → **Rotterdam Charlois** **A. Erdal**
CDA
316 → **Rotterdam Centrum** **S. Kasmi**
D66
317 → **Rotterdam Delfshaven** **K. Bebelaar**
GroenLinks
318 → **Rotterdam Feijenoord** **T. Yazir**
CDA
319 → **Rotterdam Hillegersberg-Schiebroek** **A. Pleizier**
CDA
320 → **Rotterdam Hoek van Holland** **vacature**
321 → **Rotterdam Hoogvliet** **Y. Bekker**
PvdA
322 → **Rotterdam IJsselmonde** **W. Boonzaaijer**
ChristenUnie/SGP
323 → **Rotterdam Kralingen-Crooswijk** **L. de Boer**
PvdA
324 → **Rotterdam Noord** **N. Berndsen**
D66
325 → **Rotterdam Overschie** **C. van der Meer**
CDA
326 → **Rotterdam Pernis** **C. van der Kemp**
CDA
327 → **Rotterdam Prins Alexander** **P. Meijer**
Leefbaar Rotterdam
328 → **Rotterdam Rozenburg** **M. de Sutter**
IPR
329 → **Rozendaal** **F. Hoving**
Belangengemeenschap Rozendaal
330 → **Rucphen** **M. de Bruijn**
Rucphense Volkspartij
331 → **Schagen** **J. Bouwes**
VVD
332 → **Schermer** **W. van Enter**
Schermer Belang
333 → **Scherpenzeel** **H. de Ridder**
VVD
334 → **Schiedam** **M. Groene**
PvdA
335 → **Schiermonnikoog** **E. Korendijk**
Ons Belang
336 → **Schijndel** **B. Claassen**
CDA
337 → **Schinnen** **J. Ubachs**
Vernieuwingsgroep
338 → **Schoonhoven** **P. Matheij**
VVD
339 → **Schouwen-Duiveland** **A. Verseput**
VVD
340 → **'s-Hertogenbosch** **A. van Bussel**
Rosmalens Belang
341 → **Simpelveld** **R. Ridderbeek**
Burgerbelangen
342 → **Sint Anthonis** **J. Willems**
CDA
343 → **Sint-Michielsgestel** **H. van Roosmalen**
CDA
344 → **Sint-Oedenrode** **H. van den Berk**
CDA
345 → **Sittard-Geleen** **P. Geenen**
CDA
346 → **Skarsterlân** **J. Benedictus**
FNP
347 → **Sliedrecht** **J. Lavooi**
PvdA
348 → **Slochteren** **J. Boersma**
ChristenUnie
349 → **Sluis** **P. Ploegaert**
CDA
350 → **Smallingerland** **N. Ketelaar**
PvdA
351 → **Sneek** **H. van den Broek**
PvdA
352 → **Soest** **H. Witte**
Gemeentebelangen Groen Soest
353 → **Somerem** **G. Schoolmeesters**
Gemeenschapslijst Somerem-Eind/Sluis
354 → **Son en Breugel** **R. Visser**
Dorpsbelang Son en Breugel
355 → **Spijknisse** **C. Mourik**
VVD
356 → **Stadskanaal** **J. Bessembinders**
CDA
357 → **Staphorst** **J. Talen**
Gemeentebelangen
358 → **Stede Broec** **W. Broek**
PvdA/GroenLinks
359 → **Steenbergen** **A. van Kesteren**
Steenbergen Anders
360 → **Steenwijkerland** **L. Greven**
PvdA
361 → **Stein** **J. Ie**
PvdA
362 → **Strijen** **W. van Tilborg**
VVD
363 → **Ten Boer** **L. Stoel**
PvdA
364 → **Terneuzen** **F. van Hulle**
TOP/GB
365 → **Terschelling** **J. Spanjer**
Plaatselijk Belang
366 → **Texel** **E. Kooiman**
Texel
2010
367 → **Teylingen** **J. Stuurman**
D66
368 → **Tholen** **P. Hoek**
SGP
369 → <

Af en toe opschudden kan geen kwaad

Interview → Arno Brok burgemeester Dordrecht

Arno Brok begon zijn politieke loopbaan als VVD raadslid en wethouder in Leeuwarden. Sinds hij burgemeester werd, eerst in Sneek en nu in Dordrecht, staat de partijpolitiek minder op de voorgrond, maar Brok geldt inmiddels als een prominent VVD bestuurder. Naast tal van andere bestuurlijke en maatschappelijke functies is Brok actief in de VNG, waar het cultuurbeleid een van zijn aandachtsvelden is.

In 2010 begint een nieuwe bestuursperiode, in de gemeenten en ook landelijk. Erg veel aandacht gaat naar bezuinigingen. De kunstenbegroting lijkt een makkelijk doelwit. Begint een zwarte bladzijde voor de cultuur in Nederland?

Om te weten waar het om gaat moet je beseffen dat gemeenten een veelvoud uitgeven van wat er op de begroting staat van het ministerie van OCW. Alle overheden moeten bezuinigen. Het zal nog wel verschillen per sector, waarschijnlijk wordt het cultureel erfgoed minder hard getroffen dan de kunsten. Inderdaad kan je ervan uitgaan dat het allemaal minder wordt de komende tijd. De vraag is alleen of je dit als een absolute ramp moet beschouwen. Er zijn begrotingsposten waar het van mij best minder mag. De publieke omroep is gedateerd, daar kan je beter in snijden dan in de belangrijke culturele instellingen. Verder is Nederland nu wel erg vol met allerlei instituten. Een deel daarvan doet nuttig werk, maar af en toe opschudden kan geen kwaad.

Kunnen overheden maar beter afstand nemen van kunst en cultuur?
Ik geloof in stimuleren. Onlangs is het BTW tarief op arbeid verlaagd om

de bouwsector een impuls te geven. Zo kan je ook fiscale maatregelen nemen om de aankoop van kunst te bevorderen. Waar ik ook in geloof is dat gemeenten als opdrachtgever het goede voorbeeld kunnen geven. Tijdens mijn periode in Sneek heeft de gemeente de nek uitgestoken met de ontwikkeling van een cultureel kwartier en de bouw van een nieuw theater. Dergelijke initiatieven zijn belangrijk om een stad op de kaart te zetten. Dordrecht heeft een soortgelijke lijn gevolgd. Ook hier is stevig in cultuur geïnvesteerd, vooral in de verbouwing van het Dordrechts Museum. Daarmee zet een gemeente zich in de kijker.

U noemt voorbeelden die laten zien dat gemeenten cultuur gebruiken om zich te profileren. Dat kost geld, en wat brengt het op?

Culturele instellingen leveren impulsen voor de gemeentelijke economie. In Sneek wilden we voor het theater ook een zomerprogramma met het oog op de gasten die tijdens in het zeilseizoen in de stad zijn. Ook het Dordrechts Museum

is een belangrijke attractie. Maar cultuur is er niet alleen voor bezoekers van buiten. Theaters en musea zijn er net zo goed voor de eigen bevolking, ze horen bij een goed leefklimaat en ze helpen om burgers met hun woonplaats te verbinden. Dat moeten we blijven beseffen in tijden van bezuiniging.

De betekenis van cultuur voor de eigen bevolking is het duidelijkst als er een link is met de lokale identiteit en met cultuurhistorie. Verwacht u daarom dat de erfgoed sector minder getroffen zal worden door de bezuinigingen?

Het is inderdaad te verwachten dat vooral hiervoor steun te mobiliseren is. Maar ik denk niet dat bestuurders zich uitsluitend op het verleden zullen richten. Door de tijden heen blijft de behoefte om iets na te laten aan komende generaties. En in de moderne economie is het belangrijk dat een gebied zich op een aantrekkelijke manier presenteert. Daarom ben ik optimistisch over de kansen voor de architectuur, ook al begint er nu een periode van soberheid. Wanneer veel opdrachtgevers gas terugnemen, biedt dat voor anderen ruimte om zich te onderscheiden. Het zit trouwens niet alleen in grote bouwprojecten. Als gemeente kan je ook met kleinere initiatieven een stimulerende

‘Ik ben optimistisch over de kansen voor de architectuur, ook al begint er nu een periode van soberheid.’

rol spelen. Hier in Dordrecht is een mooie traditie ontstaan waarbij jonge kunstenaars om de beurt de gelegenheid krijgen om de kamer van de cultuurwethouder in te richten. Daarmee laat het gemeentebestuur zien ook nieuwe kunst belangrijk te vinden en het geeft kunstenaars een unieke expositieruimte in het stadhuis. Ik hoop dat we die traditie kunnen voortzetten, want vooral de jongeren hebben de komende tijd hulp nodig.

Het lijkt erop, dat kiezers vooral geïnteresseerd zijn in wat er gebeurt in hun eigen achtertuin. Tegelijk zie je dat kleine gemeenten opgaan in grotere eenheden. Maakt dat het lastiger om voor de bevolking begrijpelijk te maken waar de gemeente mee bezig is?

Deze streek kent een heel goed functionerende regionale samenwerking tussen gemeenten. Vooral als het gaat om economie en arbeidsmarkt is samenwerking essentieel als je iets wilt bereiken. En we bereiken veel. Niet voor niets lukt het om Europees geld binnen te halen. Volgens mij heeft de burger geen moeite met deze schaalvergroting. Die hecht aan goede dienstverlening en vindt het niet belangrijk hoe je dat als overheid organiseert. Tegelijk blijf je lokaal doen wat wel lokaal kan. Want

de kleinere schaal is belangrijk voor herkenbaarheid en identiteit. Dat zijn culturele kwesties die ook in de toekomst op de gemeentelijke agenda staan. Daar moeten we als gemeenten iets mee. Binnen het bestuur van de VNG houd ik me onder meer bezig met cultuur en dus met architectuur. Als vereniging hebben we daar weinig over te beslissen, maar stimuleren is wel mogelijk. Ook nu de bouwproductie lager is hebben gemeenten op allerlei manieren te maken met architectuur. Kwaliteit is misschien nog belangrijker dan vroeger. Daarom gaat de VNG meer aandacht gaan besteden aan architectuur. Er is capaciteit voor vrijgemaakt binnen de organisatie en op de website van VNG wordt architectuur een vast onderwerp. We verwachten hierbij goed te kunnen samenwerken met Architectuur Lokaal. (DB) ←

Wethouders geënquêteerd

Knooppunt Kethelplein met zicht op hoogbouw Schiedam

Enquete > Tekst: Dirk Bergvelt > Beeld: Siebe Swart

De raadsperiode 2006-2010 is alweer voltooid verleden tijd. In sommige gemeenten brengt het nieuwe college continuïteit, maar verandering overheerst. Toch blijven de ervaringen van de vorige lichte bestuurders actueel, want op hun werk moet worden voortgebouwd. Architectuur Lokaal enquêteerde hen in de eerste weken van 2010. De uitkomsten zijn te lezen op www.arch-lokaal.nl/enquete. Hieronder enkele hoofdpunten.

Wethouders vinden het leuk werk om bezig te zijn met ruimtelijke ordening. Ook kijken vaak zij met plezier terug op het ontwikkelen en uitvoeren van diverse plannen, maar het enthousiasme over projectontwikkeling en planuitvoering is afgenomen. In 2006 noemde 38% van de wethouders dit als leukste onderdeel van de portefeuille, in 2010 was het nog 25%. Dat kan te maken hebben met een verschuiving in het werk van gemeentebestuurders. Zij zijn de afgelopen vier jaar minder direct betrokken bij de uitvoering van ruimtelijke projecten, hun aandacht ging meer naar coalitievorming en draagvlak. Daarbij moeten wethouders tegen een stootje kunnen. Zoals een van hen opmerkte: ‘Je staat bij voortduring in de vuurlinie van steeds mondiger en grover wordende burgers die niet meer in staat lijken verder te kijken dan hun eigenbelang. Leuk kan ik dat niet altijd noemen, interessant wel.’ Draagvlak voor het gemeentelijk architectuurbeleid wordt hoofdzakelijk gecreëerd via de gemeenteraad en in iets mindere mate via het college van B&W. Bijna de helft van de wethouders wijst op het belang van organisaties van belanghebbenden en bewoners.

Voorlichting speelt een belangrijke rol bij het werken aan draagvlak: driekwart van de gemeenten doet dit via hun website, bij tweederde wordt gebruik gemaakt van discussiebijeenkomsten en informatiebijeenkomsten.

Als belangrijkste opgaven voor de toekomst noemen wethouders begin 2010 allereerst woningbouw, gevolgd door openbare ruimte, centrumvernieuwing en buitengebied. In 2006 stond het buitengebied nog op de eerste plaats. De toegenomen aandacht voor woningbouw is waarschijnlijk te verklaren uit het stilvallen van de woningmarkt waardoor ook de woningproductie stagneert. Daarvan hebben de ontwikkelaars last, maar de gemeenten ook. Met als mogelijk gevolg, dat gemeenten in de komende tijd ook op projectniveau weer actiever gaan worden.

De raadsperiode 2006-2010 was een periode waarin gemeenten hun beleid vorm moesten geven in een context van veranderende wet- en regelgeving. Dergelijke veranderingen zijn inmiddels een constante in de gemeentelijke praktijk. In de voorgaande raadsperiode werden gemeenten geconfronteerd

met een herziening van de *Woningwet* (2003), met onder meer gevolgen voor het welstandsbeleid. De *Nota Ruimte* (2004) introduceerde een nieuwe rolverdeling tussen het Rijk en gemeenten en in 2005 werd het Europees aanbesteden met de inwerking-treding van het Besluit Aanbestedingsregels Overheidsaanbestedingen op de kaart gezet. Deze veranderingen werkten door in de afgelopen gemeenteraadsperiode. Daarbovenop kwamen een nieuwe rijksarchitectuurnota, *Een cultuur van ontwerpen* (2008) en de herziening van de *Wet op de ruimtelijke ordening* (2008).

Ondanks de dynamiek in het beleidsveld stemmen de uitkomsten van de enquête vaak overeen met die uit 2006. Architectuurbeleid valt in de meeste gevallen onder de portefeuille Ruimtelijke Ordening. Een architectuurnota hebben de meeste gemeenten niet. Meestal wordt architectuurbeleid verankerd in verschillende beleidsstukken – meestal in een welstandsnota of een beeldkwaliteitplan.

Een meerderheid kan zich vinden in het motto ‘decentraal wat kan, centraal wat moet’. Terwijl veel wethouders in 2006 nog afwachtend waren, spreken zij zich nu veel duidelijker uit. Driemaal zoveel als in 2006 is men van mening dat de gemeente weet wat het beste is; een derde vindt dat decentralisatie het beleid dichterbij de burgers brengt. Een meerderheid onderschrijft het belang van het tegengaan van ‘verrommeling’ van Nederland. Wel plaatsen wethouders kanttekeningen bij het delegeren van verantwoordelijkheden zonder dat het Rijk daarbij extra financiële middelen beschikbaar stelt. Soms blijkt rijksbeleid ook effectief wanneer een subsidieregeling tijdelijk wordt beëindigd. Twee derde van de gemeenten zet het landschapontwikkelingsplan nog steeds in; een derde ziet het als een van de drie belangrijkste instrumenten voor kwaliteitsbevordering.

Om de in het architectuurbeleid geformuleerde ambities te kunnen realiseren moet de gemeente over instrumenten beschikken om kwaliteit te stimuleren of af te dwingen. Het oordeel van de wethouders over welstand is opvallend positiever dan in 2006. Destijds was nog maar weinig ervaring met de vernieuwing van het welstandsbeleid. Inmiddels is de mening wijd verbreid dat de gekozen aanpak voor alle betrokkenen de transparantie vergroot en leidt tot betere bouwvoorwaarden. De meeste wethouders beschouwen welstandsbeleid als één van de belangrijkste pijlers van het gemeentelijk architectuurbeleid. In een derde van de gemeenten heeft het welstandstoezicht uitsluitend betrekking op de beoordeling van bouwvoorwaarden. Andere gemeenten raadplegen de welstandscommissie ook over beeldkwaliteit of de ontwikkeling van stedenbouwkundige randvoorwaarden bij de planontwikkeling.

Wanneer de gemeente zelf als opdrachtgever optreedt, zeggen de wethouders vooral te streven naar kwaliteit. In de praktijk blijkt dit vooral de financieel economische aspecten van de opgave te betreffen en niet de ontwerp-kwaliteit. Bij de meeste gemeenten worden procedures voor de selectie van architecten en ontwikkelaars opgesteld door ambtenaren of externe adviseurs zonder dat de wethouder er aan te pas komt. Ook de beoordeling van offertes geschiedt hoofdzakelijk door ambtenaren of adviseurs. Toch is het opdrachtgeverschap van de gemeenten bij uitvoering van concrete projecten een belangrijke pijler van het architectuurbeleid. Zoals gezegd, zijn er aanwijzingen dat gemeenten momenteel weer actiever worden op projectniveau. Dat zou voor bestuurders aanleiding kunnen zijn om een meer actieve rol te nemen bij de kwaliteitsbewaking. Of dit gebeurt, wordt een vraagpunt bij de volgende enquête in 2014.

Informatie

Het rapport Beleid en uitvoering van lokaal opdrachtgeverschap 2006-2010 is te downloaden via: www.arch-lokaal.nl/publicaties

Een samenhangende visie op de stad

Interview → Hamit Karakus wethouder Rotterdam

Rotterdam Architectuurstad. Wethouder Karakus neemt dat predikaat zeer serieus. In plaats van een bouwstop, zoekt de gemeente met succes naar manieren om de bouwconomie op gang te houden. Er wordt gezocht naar nieuwe manieren van aanbesteden nadat de gemeente begin dit jaar een Architectuurnota vaststelde.

Welke ontwikkeling in Rotterdam illustreert het beste wat u voor ogen staat met de stad als architectuurstad?

Op dit moment: Katendrecht. Vier jaar geleden was daar niks. Nu is het een mooie wijk met buitenruimte, water, uitzicht. Het is een buurtje geworden met behoud van waardevolle panden.

In de recente Rotterdamse Architectuurnota wordt een relatie gelegd tussen architectuur en economie, vitaliteit en integratie. Kunt u dat toelichten?

Het is niet echt meetbaar, maar Rotterdam Architectuurstad genereert behalve een bouwconomie, ook toerisme, horeca, een hotelcultuur. Als gemeente willen we daar een samenhangende visie op hebben. Zelf kom ik uit de makelaardij, ik kijk graag naar de stad als geheel. Individuele gebouwen vind ik minder belangrijk.

In tegenstelling tot Amsterdam gaat u juist dóór met bouwen. Maar het geld is beperkt. Welke keuzes maakt u?

Architecten hebben het moeilijk. We kunnen hen alleen aan het werk houden door te blijven bouwen. Daarom hebben we verschillende financiële maatregelen genomen. Ten eerste de invoering van de erfpacht [zie kader, pag. 33], ten tweede de keuzes op de lange termijn scherp definiëren, ten derde het naar voren halen van investeringen die toch moeten gebeuren, zoals onderhoud aan scholen. Zo kunnen we veel mensen aan het werk houden. Eén woning levert 1,6 arbeidsplaatsen op voor twee jaar. Dat is best veel. Er is een overaanbod aan plannen. Er

zullen hoe dan ook keuzes gemaakt moeten worden. Het gaat met name om gebieden als Feijenoord, IJsselmonde en Hoek van Holland. Voor Rotterdam staat het binden van Rotterdammers aan de stad voorop. We willen die woningen bouwen waar vraag naar is. In Rotterdam zijn dat vooral eengezinswoningen. Per gebied willen we de komende periode samen met marktpartijen een prioritering maken. Het gaat dan niet zozeer om het volledig schrappen van projecten maar veel eerder om om faseren. Eind dit jaar hebben we een gedetailleerd beeld per gebied.

U gaat er dus van uit dat de markt wel weer aantrekt?

Ik zou nu wel de stelling aandurven dat het die kant op gaat. Crisis zorgt er ook voor dat je met elkaar heel reëel bent, dat je de dromen aan de kant zet. Zo'n crisis leidt ook tot verbroedering. Bouwpartijen komen dichterbij elkaar. Een gedwongen huwelijk wellicht, maar er is geen cowboygedrag meer.

En de architecten?

In mijn vorige periode 2006-2010 heb ik met diverse architecten gesproken. Er viel me een aantal dingen op: het is een gesloten wereld en architecten hebben geen netwerk. Ik heb veel energie gestoken in een Marktplatform. Er zijn verschillende marktpartijen actief, die niet alleen onderling contact hebben, maar ook met de bewoners van Rotterdam en de gemeente. Zij hebben het over de ontwikkeling van de stad, hoe zij de stad zien, waar wij als gemeente op moeten letten. Daar heb ik hele goede ervaringen mee. Nog steeds praten

Erfpacht in Rotterdam

De gemeente Rotterdam stelt 200 miljoen euro beschikbaar om grote bouwprojecten alsnog van de grond te tillen.

Daardoor blijft de woningvoorraad komende jaren nog enigszins op peil. Ook levert de bouw extra banen op voor bouwvakkers, metselaars, timmermannen, aannemers, makelaars en architecten.

Het geld komt niet uit de gemeentelijke schatkist, benadrukt wethouder Lucas Bolsius (financiën). De gemeente leent de 200 miljoen euro van banken, die vanwege de crisis niet of nauwelijks bereid zijn geld te verstrekken aan projectontwikkelaars. Met de overheid willen ze nog wel zaken doen, omdat die nog altijd 'kredietwaardig' is.

De gemeente wil met de miljoenen grond kopen van ontwikkelaars, die zodoende weer over geld beschikken om met de bouw van start te kunnen gaan. De ontwikkelaars betalen dan

erfpacht voor de grond. Ontwikkelaars die woningen bouwen in plaats van kantoren hebben een streepje voor.

Hoeveel en welke projecten de gemeente met de 200 miljoen euro wil vlottrekken, wil wethouder Hamit Karakus (wonen) niet zeggen. "Er is nog geen verdeelsleutel."

Rotterdam zegt de enige gemeente in Nederland te zijn die op deze manier de bouwsector tegemoet komt.

Dit artikel is verschenen in het AD/RD va 14 februari 2009

we vier keer per jaar, maar architecten zitten daar niet bij.

Vanwege die gesloten wereld?

Deels. Startende architecten hebben het dubbel moeilijk, zowel qua financiën als met betrekking tot Europese aanbestedingen. Startende archi-

En komt er zo'n Architectenplatform?

Nee. Als je het alleen aan de architecten overlaat, gaat het niet gebeuren. Wij hebben hen gevraagd zo'n platform op te richten. Wij willen dat stimuleren, de eerste bijeenkomst organiseren, maar dan moet het wel worden overgenomen. Ik wil best die

Rotterdamers mee laten doen in dit vraagstuk. Maar het beoordelen van vier ontwerpen op de criteria, de prijs, de kwaliteit en de duurzaamheid, dat is zo eenvoudig niet voor leken. Rotterdamers konden kiezen voor een ontwerp, maar uiteindelijk is het de 2e en niet de 1e keus van de bewoners geworden. Omdat de eerste niet voldeed aan de randvoorwaarden, met name met betrekking tot duurzaamheid. Daar hebben we burgers in hun verwachtingen teleurgesteld. Dat moeten we een volgende keer anders doen.

Heeft zich sindsdien een nieuwe kans voorgedaan om het beter te doen?

Een geslaagd voorbeeld is het project in de Wijnhaven.

Er waren vijf ontwerpen die voldeden aan de criteria, en dus voor opdrachtgever allemaal acceptabel waren. Wat gebeurde er vervolgens?

De jury had de plannen beoordeeld, getoetst op haalbaarheid, en daarna samen met de bewoners samen de eindbeoordeling gedaan. Ter plekke bij elkaar.

En al die tijd werd er ook gewerkt aan de Architectuurnota?

Ja, we hadden al een aantal zaken in gang gezet, waaronder een participatieaanpak. Samen bouwen aan de stad. Dat protocol is ook vastgelegd. Zo gaat het vaak: mensen zijn goed geïnformeerd, maar ze zijn het achteraf toch niet eens met de gang van zaken. Of mensen verhuizen, en hoe informeer je dan de nieuwe bewoners? Een bouwontwikkeling

aarzeling helpen overbruggen, maar ze moeten het zelf doen.

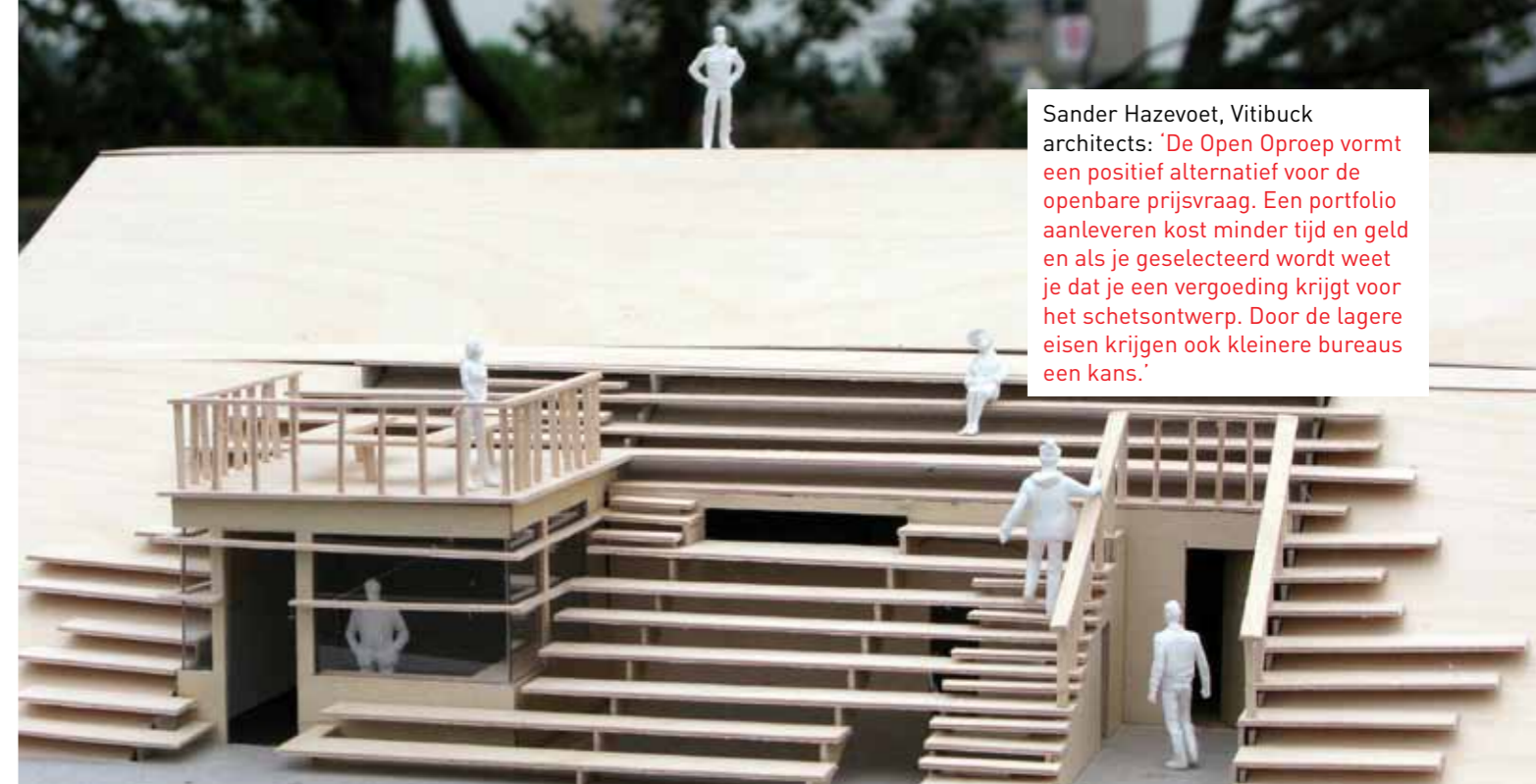
Een andere discussie in de stad zijn de aanbestedingsprocedures.

Er zijn veel voorbeelden van waar het echt mis is gegaan hier in de gemeente. Hoe krijg je dat als gemeente nu onder controle? Het Stadskantoor is op bijzondere manier aanbesteed, met een commissie, met een programma van eisen voor een duurzaam gebouw, vernieuwend. Aan de andere kant wilden we

tecten hebben veel kennis in huis, maar weinig ervaring. Juist als je kennis en ervaring aan elkaar koppelt, zie je dat meer ervaren architecten best bereid zijn om de jongeren mee te nemen. Dat moet je in deze stad dus regelen.

In een Architectenplatform?

Dat heb ik dus ook gezegd tegen de architecten. Ik heb hen beloofd dat ik hen in contact zou brengen met het Marktplatform. Maar ze moeten wel zelf het initiatief nemen.

Sander Hazevoet, Vitibuck architects: 'De Open Oproep vormt een positief alternatief voor de openbare prijsvraag. Een portfolio aanleveren kost minder tijd en geld en als je geselecteerd wordt weet je dat je een vergoeding krijgt voor het schetsontwerp. Door de lagere eisen krijgen ook kleinere bureaus een kans.'

De Rotterdamse Open Oproep

In haar architectuurnota maakt de gemeente Rotterdam zich sterk voor architectenselecties, waarbij ook jonge architecten en kleine bureaus een kans maken op een opdracht. Een van de instrumenten die de gemeente daarbij gebruikt, is een eigen variant van de door architecten geprezen Open Oproep van de Vlaams Bouwmeester. Een Open Oproep is in feite een meervoudige opdracht met ontwerpvergoeding, voorafgegaan door een openbare voorselectie die slechts wordt gemaakt op basis van ingediende portfolio's. Rotterdam heeft het eerste pilotproject afgerond. Dit voorjaar riep de gemeente beginnende architecten met affiniteit met duurzaamheid op om een portfolio in te dienen om in aanmerking te komen voor een ontwerp-opdracht voor een toezichtloge in het Dakpark. Uit de zeventig aanmeldingen selecteerde een jury 3 jonge bureaus voor het opstellen van een schetsontwerp: Eklund_Terbeek, Flat architects en Vitibuck architects. De opdracht werd verstrekt aan Vitibuck architects.

Deze zomer volgde een tweede pilot. De gemeente vroeg beginnende architecten om zich, samen met ontwerpers en anderen die werkzaam zijn in een andere ruimtelijke discipline, aan te melden voor de opdracht om een ontwerp te maken voor de vervanging van circa 65 langzaamverkeersbruggen. Een commissie kiest hieruit de visie en het schetsontwerp dat uitgewerkt zal worden. De technische uitwerking zal plaatsvinden in samenwerking met het ingenieursbureau van Gemeentewerken Rotterdam. Voor de tweede Open Oproep zijn inmiddels vijf partijen geselecteerd: FXRA met trendwatcher Pauline Terreehorst, Olaf Gipser met landschapsarchitect Klaas Jan Wardenaar, MONADNOCK met beeldend kunstenaar Gabriel Lester, BYTR met landschapsarchitecten PVLA en Sprikk met stedenbouwers POSAD. De vijf duo's met de meest inspirerende en overtuigende portfolio's worden uitgenodigd voor een meervoudig onderhandse procedure voor het opstellen van een ontwerpvisie en een schetsontwerp. Het resultaat is nog niet bekend. [MG/BT] ←

Beeld: Vitibuck architects

duurt gemiddeld zeven jaar. Dus hoe organiseer je draagvlak? We werken samen met bewoners en ook met marktpartijen. Dat werkt heel goed en leidt tot minder procedures.

Gaat de Architectuurnota ook in op aanbestedingsprocedures?

Ja, als je de kaders goed formuleert, dan stimuleer je ontwikkelaars om goede architecten te zoeken. Een ontwikkelaar heeft ook belang bij kwaliteit. Ik geloof niet dat je je als gemeente moet bemoeien met de architectenkeuze, maar ik zie twee soorten architecten. Zij die zeggen dat dingen gebeuren zoals zij dat willen, en zij die kunnen meedenken met de projectontwikkelaar. Die laatste heeft de meeste kans de komende tijd. Flexibiliteit is belangrijk.

Hoe selecteer je op flexibiliteit?

Ja, da's lastig, maar uiteindelijk selecteert het zichzelf, want de architecten die niet willen meebewegen redden het gewoon niet. De groep architecten die open is en met beide partijen kan meedenken, wordt steeds talrijker.

Heeft u tot slot nog een boodschap voor andere wethouders?

Je moet helder zijn in wat je wilt en waarop je gaat beoordelen. Als je je er inhoudelijk teveel mee gaat bemoeien, loop je vast. Als bestuurder moet je zorgen dat het proces goed loopt en dat je je einddoelen formuleert. [IK/CJ] ←

De kunst van het opdrachtgeven Steunpunt biedt hulp

STEUNPUNT

**ARCHITECTUROPDRACHTEN
ONTWERPWEDSTRIJDEN**

Wie wethouder wordt, is niet vanzelfsprekend meteen een goede regisseur in de bouw en een professioneel gesprekspartner voor de marktpartijen. Bestuurders hebben behoefte aan voorbeelden, aan elders opgedane kennis en ervaring en aan instrumenten om ontwerpers te kunnen selecteren. Het kiezen van een architect, al dan niet samen met een ontwikkelaar of bouwbedrijf, is zo oud als het bouwen zelf. Maar wet- en regelgeving veranderen. Nederland kent geen werkelijke wedstrijdcultuur zoals die in andere Europese landen al eeuwenlang gangbaar is en waarop nieuwe

wetgeving kan voortbouwen. De tijd dat een opdrachtgever een architectenlijstje op zak had voor het geval er een nieuwe school of een brug gebouwd moest worden, is allang voorbij. Naar die tijd zou ook niemand meer terug willen; nu gaat het om een transparante bouwcultuur, waarin eerlijke concurrentie mogelijk is. En om grote opdrachten, voor vaak beeldbepalende gebouwen die tientallen jaren deel van de gemeente uitmaken. Hoe kun je de gewenste ambities voor goede architectuur afstemmen met wetgeving waarbij gelijke kansen voor de opdrachtnemers centraal staan?

Aanbesteden is een relatief nieuw fenomeen. Ruim de helft van de Nederlandse gemeenten heeft nog nooit een architectuuropdracht Europees aanbesteed; de meeste anderen deden dat nog maar een enkele keer. Daar komt verandering in. De navolging van de aanbestedingsplicht zet de laatste jaren explosief door. Maar kennis en ervaring schieten nog vaak tekort - ook bij externe adviseurs die worden ingeschakeld.

De eerste vraag die gesteld zou moeten worden, is de vraag of een opdrachtgever een plan zoekt - en dan gaat het om een prijsvraag - of een geschikt architectenbureau, eventueel samen met een projectontwikkelaar of aannemer - en dan gaat het om een aanbesteding. Daar gaat het al vaak mis: deze vraag wordt niet zelden overgeslagen. Een verkeerde start of een juridisch dichtgetimmerd programma levert niet alleen frustraties op bij alle partijen, maar leidt ook tot rechtszaken en niet geringe desinvesteringen. Al vijf jaar lang wordt 10% van de aanbestedingsprocedures voor architectuuropdrachten tussentijds afgebroken, dat staat voor de verspilling van vele miljoenen aan publieke middelen. Dat het probleem niet zit in de wetgeving, maar in de omgang daarmee, is wel een algemene opvatting. Maar veel opdrachtgevers en architecten ervaren enerzijds de vraag om een goed ontwerp en anderzijds de wens om juridische zekerheid als tegenstrijdig en zoeken hun toevlucht dan vooral in die zekerheid. Daardoor worden architecten beperkt in zowel hun concurrentiekansen als ondernemer, als in de ruimte die zij als ontwerper nodig hebben. Bovendien is er voor hen ook sprake van een cultuuromslag. Met nieuwe systematiek, en met de behoefte van opdrachtgevers om een

breder draagvlak te bereiken, is het ook niet meer vanzelfsprekend dat ontwerpen door uitsluitend door vakgenoten worden beoordeeld.

Toch kan ook worden geconstateerd dat er voorzichtig sprake is van verbeteringen. De afgelopen vijf jaar was een periode van gewinnen en experimenteren, zo blijkt uit onderzoek van het Steunpunt Architectuuropdrachten & Ontwerpwedstrijden van Architectuur Lokaal. Er zijn steeds meer goede resultaten. Het onderzoek *Vijf jaar aanbesteden van architectuuropdrachten* is een van de vele acties die het Steunpunt de laatste jaren heeft ondernomen, in afstemming met de Regiegroep Aanbesteden van de Rijksbouwmeester. Daaraan nemen de VNG en brancheorganisaties van ontwerpers en professionele opdrachtgevers deel.

Op initiatief van Architectuur Lokaal is *KOMPAS light* gemaakt, een handleiding voor het aanbesteden van architectendiensten, waarmee gemeenten in staat zijn om besluiten te nemen wanneer zij afwegingen moeten maken tussen de prijs en de kwaliteit van de voorstellen van architecten. Het verloop van alle procedures wordt bijgehouden op de website, die een schat aan informatie biedt aan alle opdrachtgevers. Het Steunpunt staat alle opdrachtgevers ook de komende jaren belangeloos bij om hen te helpen, het aanbesteden te professionaliseren en op die manier bij te dragen aan het bouwen met ambitie. [CJ] ←

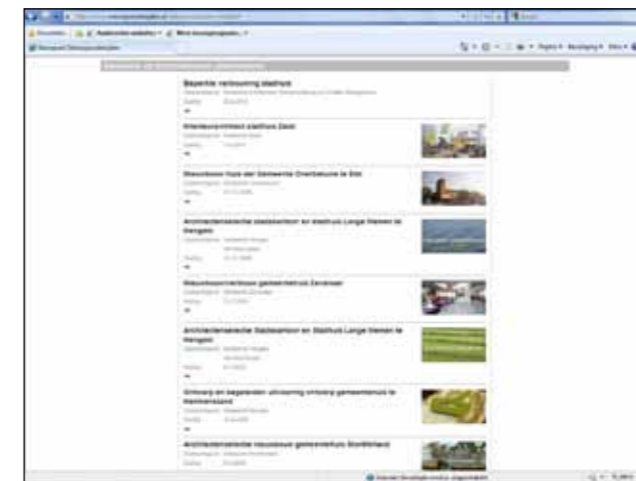
www.ontwerpwedstrijden.nl

Opdrachtgevers kunnen met alle vragen over architectuuropdrachten bij het Steunpunt terecht.

KOMPAS light

Gebruikers kunnen inloggen op de handleiding, alle gegevens voor hun procedure invullen aan de hand van praktische aanbevelingen vanuit de praktijk, met een volledig aanbestedingsdocument dat tevens voldoet aan de actuele wet- en regelgeving als resultaat.

Database aanbestedingen

Alle aanbestedingen en prijsvragen voor architectuuropdrachten worden bijgehouden van de aankondiging tot en met de gunning.

Vijf jaar aanbesteden van architectuuropdrachten

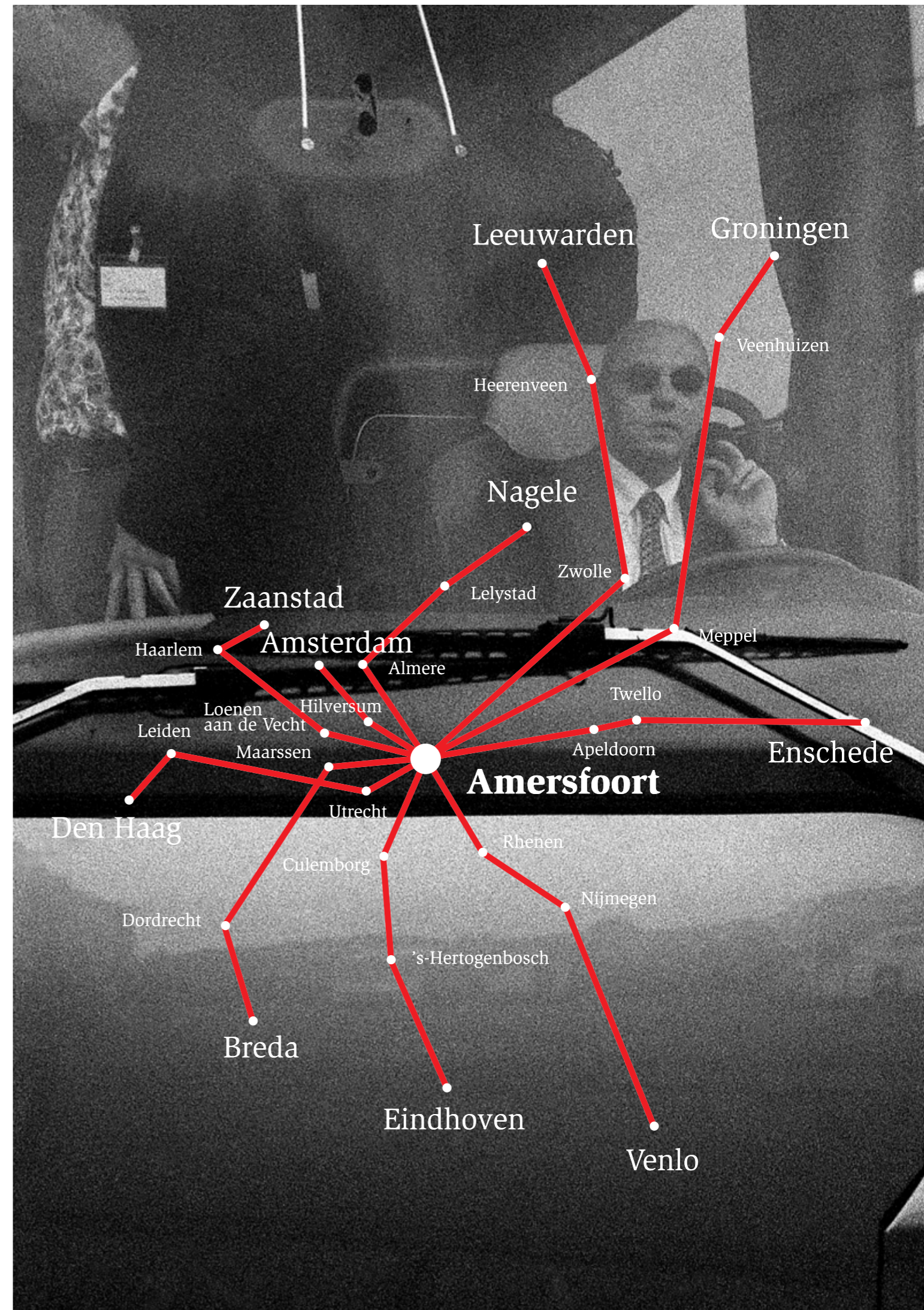
Dit onderzoek biedt een overzicht van alle aanbestedingen voor architectendiensten en voor werken met een ontwerpcomponent van 16 juli 2005 tot 1 augustus 2010, die aangekondigd werden op de Aanbestedingskalender en/of TED.

In Nederland Excursies in beeld

In Nederland wordt op vele plaatsen met ambitie gebouwd. Bij *Bouwen op Ambitie* toonden tientallen wethouders in heel Nederland de resultaten van hun opdrachtgeverschap aan lokale bestuurders en raadsleden uit andere gemeenten. Zij lichtten toe hoe zij, samen met hun ontwerpers, tot deze resultaten gekomen waren. De excursies vertrokken overal in Nederland, van Zaanstad tot Enschede en van Groningen tot Breda. Op weg naar het landelijke debat in Amersfoort haak-

ten steeds meer bestuurders aan. Zij spraken met elkaar over verdichting en krimp, transformatie en herbestemming, particulier opdrachtgeverschap* en centrumontwikkeling. Zo leverde de oogst van de afgelopen jaren stof voor de discussie over het hoe het nu verder moet in de komende bestuursperiode. Op de volgende pagina's: een impressie van de excursies door pas afgestudeerde fotografen van de Academie St. Joost in Breda.

* zie ook pag. 86 → 94

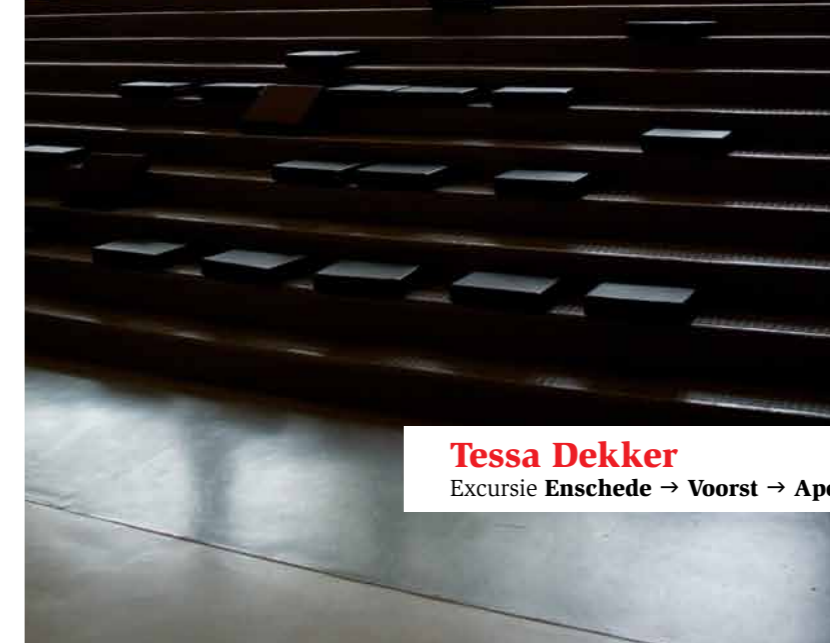
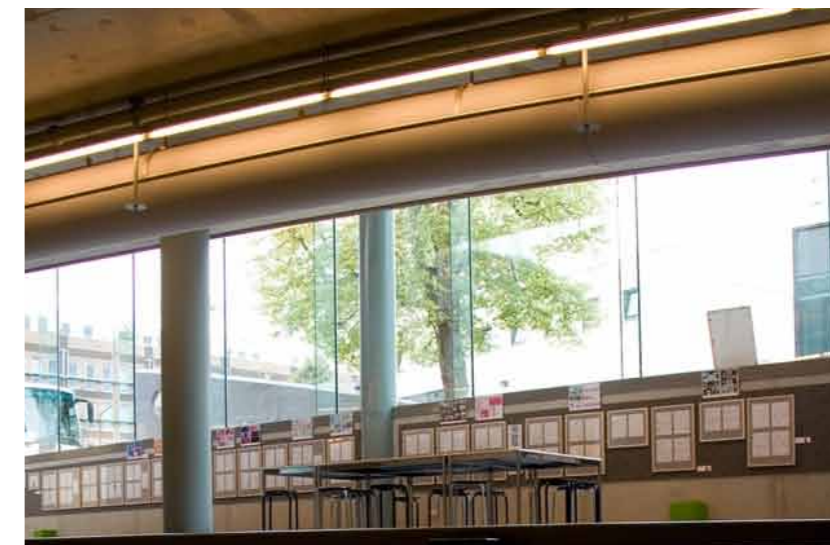

Sabine Schreuder
Excursie Groningen → Noordenveld → Meppel → Amersfoort

Peter de Krom
Excursie Leeuwarden → Heerenveen → Zwolle → Amersfoort

Robert Verspui
Excursie Noordoostpolder → Lelystad → Almere → Amersfoort

Tessa Dekker
Excursie Enschede → Voorst → Apeldoorn → Amersfoort

Loek Blonk
Excursie Eindhoven → 's-Hertogenbosch → Culemborg → Amersfoort

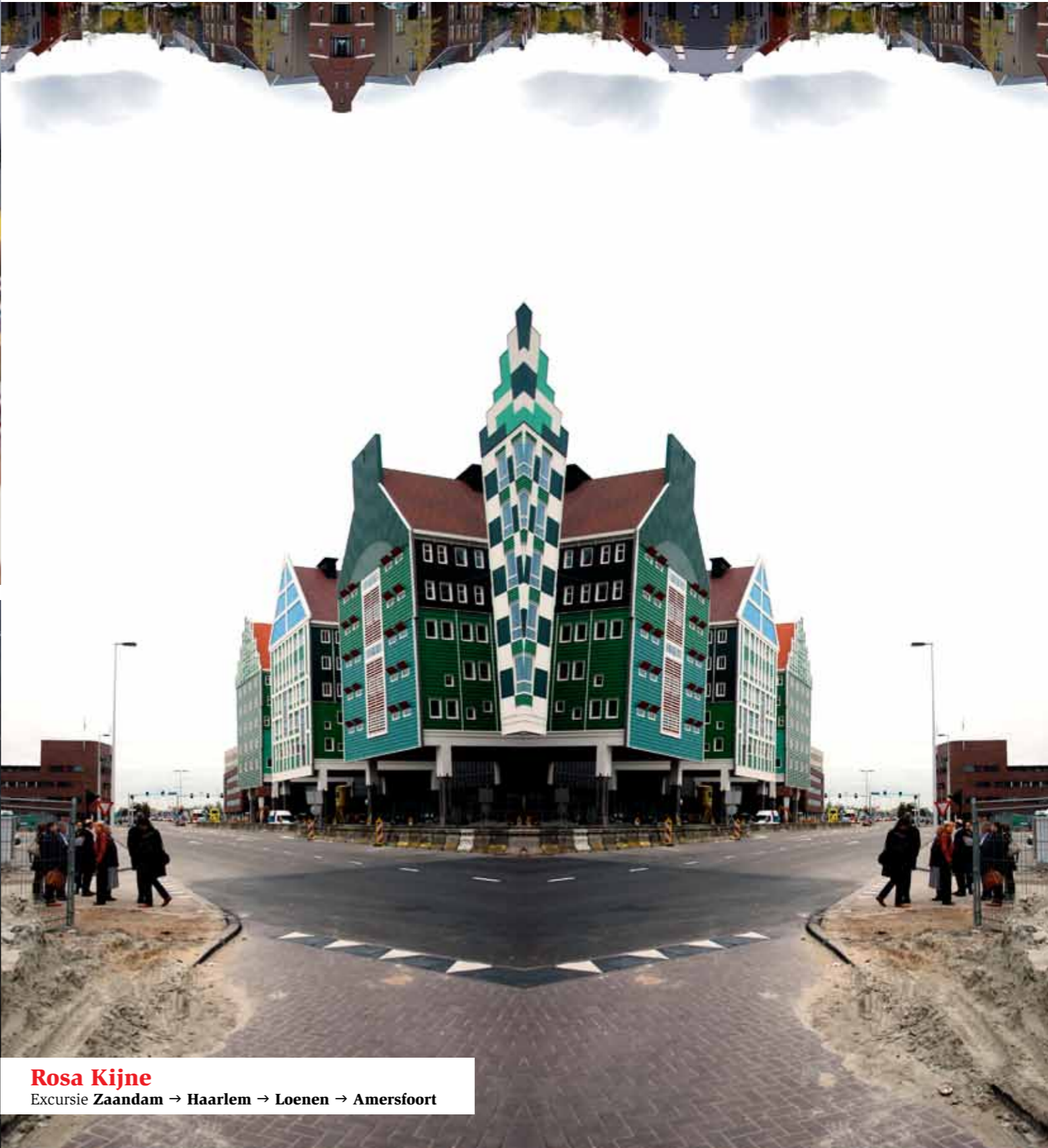

Geisje van der Linden
Excursie Breda → Dordrecht → Maarsse → Amersfoort

Eva Kasbergen
Excursie Amsterdam → Hilversum → Amersfoort

Rosa Kijne
Excursie Zaandam → Haarlem → Loenen → Amersfoort

→ Opening: Rijksbouwmeester

Liesbeth van der Pol

‘Pessimisme is meer een bedreiging dan gebrek aan geld. Ook een kleine daad kan een belangrijk signaal zijn.’

‘Als lokale bestuurder moet u bouwen op ambitie – en met minder geld. Uw opgave gaat over schoonheid. Besef dat u het ook voor komende generaties doet. En dat schoonheid goed is voor de economie van ons land. Het is voor internationale bedrijven een reden om zich hier te vestigen.’

‘We zijn niet gewend om echt alle maatschappelijke alle kosten van bouwen in de wei te berekenen. Daarom lijkt het dat binnenstedelijk bouwen duurder is. In feite moet Nederland het de komende periode hebben van projecten die worden gerealiseerd binnen uw stad of dorp.’

‘In het nieuwe kabinet zal architectuur deel uitmaken van de portefeuille van drie ministers. De Minister van OCW, Van Bijsterveldt, blijft eerstverantwoordelijke bewindspersoon. Minister Schultz van Infrastructuur en Milieu gaat evenzo over het architectuurbeleid; de relatie met de ruimtelijke ordening, de wet op de architectentitel en het College van Rijksadviseurs. Onder minister Donner vallen de architectenselecties, kunstbeleid, monumentenbeleid en de rijkshuisvesting.’

‘Het College van Rijksadviseurs blijft het kabinet adviseren over de nationale bouwopgaven, over landschap, infrastructuur en cultureel erfgoed. Dat doen we op rijksniveau, maar ongetwijfeld krijgen we daarbij ook te maken met bestuurders bij provincies en gemeenten.’

‘Het Nederlandse landschap vraagt erom dat gemeenten samenwerken. Als je over windturbines van geval tot geval beslist laat je kansen liggen. Bij een samenhangende aanpak kan een veel beter resultaat ontstaan.’

‘Gebruik Kompas Light bij uw aanbestedingen, het kan u helpen om een goed opdrachtgever te zijn. Maak ook gebruik van provinciale bouwmeesters, lokale architectuurcentra, kwaliteitsteams en welstandsadviseurs. Benoem eventueel een stadsarchitect, zoals sommige gemeenten al hebben gedaan. Mobiliseer talent voor uw mooie gemeente en help zo ons land een positie te geven in de wereld.’ ←

Goede architectuur kan elke opdrachtgever verdragen

Interview → Francine Houben Mecanoo Architecten

In 2007 was er in Almere een tentoonstelling

over stadsbouwmeester Francine Houben. Bij die gelegenheid vertelde Adri Duivesteijn hoe hij van haar had geleerd dat ook sociale woningbouw kwaliteit kan hebben. Nog steeds ziet Francine Houben, architect en directeur van Mecanoo Architecten

te Delft, het als haar taak om opdrachtgevers te prikkelen. En nog steeds reikt haar blikveld verder dan haar eigen gebouwen. 'Er zijn nu veel kleine initiatieven, die zijn misschien wel belangrijker op dit moment dan de grote projecten. Die geven ruimte aan andere samenwerkingsvormen, dat wordt de nieuwe tijdgeest.'

Francine Houben vertelt hoe dat destijds verliep met Duivesteijn. 'Ik was 25 en heel erg bezig met sociale woningbouw als serieuze ontwerppoging. Ik moest een lezing in Den Haag geven over het Kruisplein in Rotterdam'. Ik zei waarschijnlijk dat ik de Haagse Schilderswijk niet mooi vond en toen riep iemand van achter uit de zaal: 'Wat is daar nou niet mooi aan?' Dat bleek Adri Duivesteijn te zijn, destijds bouw-wethouder. De wijk was zijn project en hij zag het resultaat als verdienste. Daarna zaten we in een café te praten en besloten we dat ik hem zou laten zien wat goede sociale woningbouw is. Toen zijn we samen een dag op pad gegaan. Voor hem is dat een belangrijke eye-opener geweest voor zijn rol als opdrachtgever.'

Niet dat Houben dat als een unieke gebeurtenis beschouwt. Als architect is het haar rol om nieuwe, mooiere oplossingen aan te dragen in de bestaande omgeving. Om opgaven 'op de agenda' te zetten zijn opdrachtgevers van groot belang. 'Bouwen doe je niet alleen. Als we al dingen teweeg hebben gebracht, dan toch altijd samen met de opdrachtgever. Peter van der Gugten is altijd belangrijk geweest. Carel de Reus, John Wevers, Jan Doets.' Maar wie neemt het over van deze generatie vooruitstrevende opdrachtgevers bij woningcorporaties,

ontwikkelaars en gemeenten? Een nieuwe lichting opdrachtgevers dient zich niet een, twee, drie aan.

Met Mecanoo Architecten heeft Houben de inhoud van de opdrachtportefeuille zien veranderen. De woningbouwprojecten waarmee ze 25 jaar geleden haar eigen bureau kon beginnen hebben plaats gemaakt voor miljoenenprojecten in binnen- en buitenland. Van de bibliotheek in Birmingham (Engeland), via een theater- en congrescentrum in La Llotja (Spanje) tot een theatercom-

plex in Kaosiung (Taiwan). In elk land is de relatie met de opdrachtgever anders. 'In Birmingham had de burgemeester een visie. Dat we de opdracht hebben gewonnen van architecten als Foster en Rogers komt doordat onze visie op bibliotheken hem het meeste aansprak. De uiteindelijke opdracht kreeg vorm in gezamenlijk overleg. In Taiwan ging het heel anders. Daar presenteren we van tijd tot tijd de voortgang van ons project aan de minister van Cultuur

en we zijn inmiddels aan de vijfde minister toe. Het cultureel centrum dat we daar bouwen is een statement voor de komende 25 jaar. Nu heeft de havenstad Kaosiung agglomeratie van 5 miljoen inwoners, straks wonen er nog veel meer mensen. Het theater en de opera worden op de toekomst gebouwd. De Aziatische landen zitten in een heel andere fase dan Europa.'

De tijd van de grote projecten lijkt in Nederland voorlopig voorbij. 'We hebben nu crisis, maar dat geeft ook ruimte om te kunnen nadenken over wat echt van belang is. Niet alleen in Nederland, ook in Spanje barst de zeepbel van altijd weer bouwen. Er heerst een periode van rust, nadenken en bezinning. Hoe gaan we om met duurzaamheid? Hoe kunnen we een energielandschap maken? Dan valt

een unieke samenwerking bestaat tussen publieke en private partijen. In Nederland kijken opdrachtgevers verder dan hun eigen grond. Men zegt altijd dat hier zoveel goede architecten zijn, maar dat komt ook doordat er zoveel goede opdrachtgevers zijn. En in Nederland zijn bouwkosten en ontwerpkosten bovendien lager dan elders, dat maakt innovatie beter mogelijk.'

Maakt het dan uit dat wethouders veel korter op hun plek zitten? Een gebrek aan continuïteit kan leiden tot verbrokkeld opdrachtgeverschap, waarin de bestuurlijke aandacht verslapt of de architect op niet onprettige, maar wel onnatuurlijke wijze de spil van het project wordt. Daarvan merkt Houben niet veel in de praktijk. 'Nee hoor. Goede architectuur kan elke opdrachtgever verdragen. We weten dat we coalities hebben in Nederland en dat er wisselingen zullen zijn. Dus zorgen wij ervoor dat een plan gedragen wordt door alle politieke partijen.' Ook in tijden van fragiele coalities is dat niet problematisch. 'Over een periode van 50 jaar is dat verwaarloosbaar. Adri Duivesteijn heeft toch ook niet zelf zijn stadhuis in Den Haag afgemaakt? Is het gebouw daar slechter van geworden? Van belang voor mij is dat het gebouw goed is, op zijn plek staat, goed gebruikt wordt. Uiteindelijk word ik geassocieerd met het eindresultaat, niet de opdrachtgever. Dat is een groot verschil tussen architecten en opdrachtgevers.'

Na een korte stilte: 'Ik vind ook dat het hoort bij de taken van een architect. We hadden hier vanmorgen het gemeentebestuur van Delft op bezoek om het ontwerp van stadskantoor en station te presenteren. Daar zit een aantal nieuwe wethouders bij, hen moet je het plan zorgvuldig uitleggen en ik doe dat met veel plezier.' (IK) ←

¹ *Het prijswinnende ontwerp voor jongerenhuisvesting aan het Rotterdamse Kruisplein in 1985 leidde tot de oprichting van Mecanoo.*

op dat de grote opdrachtgevers een minder belangrijke rol spelen. Er worden natuurlijk nog steeds gigantisch grote projecten gebouwd, maar op dit moment zijn er veel kleine initiatieven die even belangrijk. Projecten die veel meer over het leven op straat gaan. Zoals ondernemers in Rotterdam nu samenwerken aan de herinrichting van het Deliplein. Nederland is een landschap met een netwerk van steden. Die hoeven niet meer te worden uitgebreid, die moeten van binnenuit worden verbeterd. Voor de transformatie van de bestaande stad is bottom up veel belangrijker.'

Daarin is alle ruimte voor opdrachtgevers. 'Ik vind dat in Nederland

→ Transformeren

Rijksadviseur voor het landschap Yttje Feddes

Landschap verandert altijd, maar dat gebeurt niet overal in hetzelfde tempo. Mensen hebben er grote invloed op, maar dat gaat niet altijd op dezelfde manier.

In de 20e eeuw werden de IJsselmeerpolders drooggelegd. De rijksoverheid ontwierp het landschap en de bebouwing tot de kleinste details. Zo gaat het nu niet meer. Er wordt veel meer beslist op regionaal en lokaal niveau. Het is een misverstand te denken dat lokaal bestuur zich niet hoeft bezig te houden met de uitvoering van ruimtelijke plannen. In tegenwoordig, daar ligt een belangrijke taak voor de komende jaren.

Nog steeds zijn er landschappelijke opgaven met een nationaal belang. Denk aan de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Hier kan een prachtig landschapspark worden gemaakt aan de rand van de Randstad. Hoe gebeurt dat tegenwoordig? Het rijk laat een visie op hoofdlijnen ontwerpen. De uitvoering gebeurt in kleinere eenheden waarin bijvoorbeeld gemeenten en waterschappen aan zet zijn.

Het nationale project Ruimte voor de Rivier is opgezet als preventie tegen watersnood. Maar de gelegenheid wordt gebruikt om ook landschappelijke kwaliteit te versterken. De rijksoverheid formuleert de veiligheidseisen, lokale partijen worden uitgenodigd om mee te denken over doeltreffende en aantrekkelijke oplossingen.

Samenwerking is ook de basis van regionale projecten zoals langs de kust van Zeeuws Vlaanderen. Slimme

allianties met recreatieondernemers helpen om verbetering van de kuststrook financieel haalbaar te maken. Het regionale park Lingezege tussen Arnhem en Nijmegen laat zien hoe je in een periode dat er weinig geld is heel goed een plan op hoofdlijnen kan maken, waarbij de overheid het landschappelijk raamwerk voor zijn rekening neemt (lanen, waterpartijen). Dan kan je andere partijen uitdagen om het plan verder in te vullen. Dat kan geleidelijk en met een scala aan initiatieven. Het resultaat wordt zo waarschijnlijk veel interessanter dan wanneer je alles in één hand houdt.

Voor gemeenten kan ook het landschapsontwikkelingsplan een goed instrument zijn om de hoofdlijnen voor een langere periode te schetsen. Op die manier hoeft niet iedere wethouder bij nul te beginnen.

De schaalvergroting in de landbouw, daar doe je als gemeente niets aan. Maar een wethouder heeft wel mogelijkheden om in te grijpen op de gevolgen van die schaalvergroting. Want als een boer iets nieuws wil heeft hij gemeentelijke vergunningen nodig. Ook de vervanging van in onbruik geraakte stallen en kassen biedt kansen. Je kunt er dan voor zorgen dat nieuwe panden meer kwaliteit en een betere inpassing krijgen. Maar vraag je af of het altijd nodig is om iets nieuws neer te zetten. Het landschap knapt er ook van op als af en toe bebouwing wordt opgeruimd. ←

HET TRANSFORMEREN VAN GEBIEDEN

Debat → [Henk Deinum](#) wethouder Leeuwarden, [Andy Drippy](#) wethouder Landgraaf, [Eric Frijters](#) FABRIC en [Tjerk Ruimschotel](#) voorzitter BNSP o.l.v. [Felix Rottenberg](#) voorzitter Architectuur Lokaal

Nederland is altijd in verbouwing. Stad en land veranderen voortdurend. Maar niet langer zoals in de 20e eeuw. Werken in het opgespoten zand maakt plaats voor aansluiten bij bestaande kwaliteit. Er is minder vanzelfsprekend, keuzen moeten worden beargumenteerd. Hoe doe je dat als bestuurder? Wat hebben ontwerpers te bieden?

Bestaande gebouwen worden een probleem zodra leegstand leidt tot verloedering. Maar zelfs dan hebben ze waarde. Al was het maar door de bijbehorende verhalen en herinneringen. Maak optimaal gebruik van die waarden bij het zoeken van nieuwe functies. Onderzoek de mogelijkheden met ontwerpers en sluit aan bij pioniers. Lokale initiatiefnemers zien kansen vaak eerder dan grote marktpartijen.

Het gangbare beeld is, dat je bij een ontwerper moet zijn voor een uitvoerbaar plan. Minstens zo nuttig is de inbreng van ontwerpers in het voorbereidend onderzoek. Goede

oplossingen zijn pas mogelijk als opdrachtgevers en ontwerpers de tijd hebben genomen voor het stellen van vragen: wat is er aan de hand in de omgeving? Waar kan je bij aanhaken? Wat moet je vooral niet willen? Voor er een definitief ontwerp komt is ontwerpend onderzoek een goede manier om alternatieven af te tasten.

Juist transformaties vragen om een grondige omgevingsanalyse. Bestuurders moeten over de grenzen van hun eigen territorium heen kunnen kijken. Als de geschiedenis en het karakter van de streek in het geding is, levert een regionale aanpak meer op dan een los initiatief. Probeer ook dicht bij huis te blijven: wat betekent het plan voor de eigen bevolking?

Het mooie van transformeren is, dat je kan voortbouwen op bestaande kwaliteit. Wie aansluit bij het bestaande heeft bovendien meer kans steun op te roepen in plaats van weerstand. [DB] ←

Geen tijd voor de crisis

Interview → Egbert Stolk stedenbouwkundige gemeente Lansingerland

Na te hebben gewerkt bij een particulier ontwerp-bureau, twee provincies en de TU Delft wordt Egbert Stolk in 2009 de eerste stedenbouwkundige* bij de dan twee jaar jonge fusiegemeente Lansingerland. 'Het was een duik in het diepe'. Ruim anderhalf jaar later kan hij terugkijken op een drukke en vruchtbare periode: 'het is één grote reality check'.

Om te beginnen: wat trof je aan?

Ik was de eerste stedenbouwkundige in vaste dienst en kwam te werken bij de afdeling Strategische Ontwikkeling. Na de fusie in 2007 werkten de gemeenten vooral met huisadviseurs, externe ontwerpers die langere tijd meeliepen. Veel gemeentebreed beleid was nog in ontwikkeling, en dat gold zeker ook voor stedenbouw. De vacaturetekst sprak van een allround stedenbouwkundige. Ik werd dus een manusje van alles en schoof aan bij allerlei projecten. Inmiddels heb ik wel gemerkt dat er op veel plekken in het gemeenteapparaat vraag is naar stedenbouwkundige inbreng. Je kunt je niet beperken tot enkel stedenbouwkundige opgaven. Het scheppen van de juiste kaders en beleid is broodnodig om binnen planprocessen houvast te hebben, anders voer je al snel een achterhoedegevecht. Zo ben ik betrokken geraakt bij afdelingsoverstijgend beleid.

Wat merk je van de crisis in de stedenbouw? De laatste jaren is vaak gezegd, dat het vak is uitgehold en dat de band met de gemeente verloren is gegaan.

Hier in Lansingerland heb ik het meestal te druk om iets van een crisis te merken. De vraag naar stedenbouw is groot maar ligt vaak niet direct aan de oppervlakte, het kost tijd om deze vraag op tafel te krijgen. Het is dan wel zaak dat het vakgebied voldoende vertegenwoordigd is in de organisatie. Dit is helaas niet voor iedereen vanzelfsprekend, in de ogen van velen

zijn we verworden tot een 'luxeartikel'. Ik vrees dat de nieuwe wet en regelgeving onder de WABO voor veel stedenbouwkundigen een koude douche gaat betekenen. Veel veronderstelde stedenbouwkundige kwaliteiten zijn simpelweg niet houdbaar meer door de mogelijkheden voor vergunningvrij bouwen. De impact van deze vorm van niet stedenbouwkundig gemotiveerde deregulering wordt vooralsnog niet breed erkend als een van de grootste 'aanslagen' op ons vakgebied.

Als ik het goed begrijp ben je als gemeentelijke stedenbouwkundige niet in de eerste plaats ontwerper. Maar wat ben je dan wel? Beleidsambtenaar?

Je moet in ieder geval het ontwerpvak van binnenuit kennen. Maar binnen Lansingerland heb je geen eigen ontwerpteam. Als de capaciteit beperkt is, moet je kijken hoe je het meest kan bereiken. Hier betekent dat: werken als verbindende schakel, met het doel binnen projecten én de organisatie de meerwaarde van stedenbouw te laten zien. We hebben spannende opgaven zoals het nieuwe verkeersknooppunt Bleizo op de grens met Zoetermeer en de Noordas, het groene infralandschap tussen Lansingerland en Rotterdam. Door de beperkte capaciteit laat je juist dergelijke projecten over aan externe stedenbouwers. De partners met wie je werkt betreuren dit vaak wel, nu is je rol beperkt tot op een

afstand meekijken. Supervisie bij grote projecten binnen de gemeente laat zich veelal beter uitbesteden. En je bent natuurlijk belangrijk als opdrachtgever. Voor externe ontwerpers is het heel prettig om een vakgenoot als gesprekspartner te hebben, en als gemeente houd je zo de externen scherp. De interne rol van de gemeentelijke stedenbouwer bij het verbinden van beleidsterreinen is iets anders. Dat moet je echt zelf doen. 'Beleidsambtenaar' klinkt misschien wat stoffig, maar het opstellen van goed beleid vraagt ook om een creatieve benadering, dit wordt door 'visionaire' ontwerpers wel eens vergeten. Uiteindelijk moeten visies landen in bestemmingsplannen en flankerend beleid.

gemeenten zo gaat. De afgelopen tijd zijn we hier bezig geweest met een ruimtelijke analyse van het hele gebied, geen overbodige luxe voor een fusiegemeente. Daarbij trekken we de cultuurhistorie door tot het heden. Je merkt dan, dat een heleboel gegevens over de ruimtelijke ontwikkelingen niet ter discussie staan. Als je dat goed opschrijft heb je een analyse waarop je allerlei onderdelen van het gemeentelijk beleid kan baseren. Het is hiermee een goede opmaat voor de structuurvisie Ruimtelijke Kwaliteit en ook kan de welstandsnota hierdoor beknopter worden. De welstandsnota gaat dan over de waarderingen bij de vastgestelde feiten. De noodzaak voor een nieuwe welstandsnota hebben we zo aangeprezen om een breder doel te bereiken en voor te sorteren op toekomstig beleid.

ment je die het beste kan borgen. Neem bijvoorbeeld het glastuinbouwlandschap in onze gemeente. Via welstandsnota's wordt vaak geprobeerd om kassen en bedrijfsgebouwen zoveel mogelijk in het landschap te verstoppen. Terwijl de sector zelf er juist aan toe is zich beter te presenteren. En terecht, want wat zij doen trekt wereldwijd de aandacht, het is een gebied waar Lansingerland trots op is. Als gemeente moet je dat niet willen verstoppen, het kan ook een visitekaartje zijn. Bovendien loop je altijd achter de feiten aan. Je hebt het over het bedrijventerrein van een zeer dynamische sector. Tegen de tijd dat je iets hebt geregeld, is de markt alweer twee stappen verder.

Zelf ben je ook nogal dynamisch. Je gaat Lansingerland alweer verlaten voor een promotieonderzoek vanuit de TU Delft in samenwerking met de provincie Noord-Holland. Verdwijnt daarmee de functie van gemeentelijk stedenbouwkundige?

Nee, de functie blijft want er is duidelijk een grote behoefte aan de inbreng van een stedenbouwkundige in de gemeente. Gelukkig heb ik dat als pionier duidelijk kunnen maken. Maar er zijn nog vele stappen te zetten. 1 stedenbouwkundige op 52.500 inwoners zit een factor 4 à 5 onder het gemiddelde. Gelukkig is men zich hier nu meer van bewust. En mijn vertrek naar de TU betekent niet dat ik uitgekeken ben op de gemeente. Mijn ervaring bij Lansingerland zal zeker een grote rol spelen in mijn onderzoek. En ik ben er zeker van dat ons vak juist op het lokale niveau een grote rol te spelen heeft. We moeten als stedenbouwkundigen niet te veel vluchten in de abstractie van grootse visies. De ruimtelijke kwaliteit van het land wordt in hoge mate bepaald door een optelsom van heel veel kleine beslissingen. Daar moet je bij willen zijn. (DB) ←

** Op verzoek van Egbert Stolk wordt stedenbouw in dit artikel zonder tussen-n geschreven.*

'Tegen de tijd dat je iets hebt geregeld, is de markt alweer twee stappen verder.'

Heb je een voorbeeld van beleid waarbij je betrokken bent?

Ik ben projectleider van de nieuwe welstandsnota die we samen met een extern bureau aan het maken zijn. Tot dusver moesten we in Lansingerland voor ieder nieuw plan beginnen met een aparte cultuurhistorische verkenning. Ik denk dat het in veel

Als je zo de nadruk legt op het belang van juridische instrumenten voor de stedenbouw, misken je dan niet de roep om deregulering?

Integendeel, door je te verdiepen in deze instrumenten kan je juist kritisch kijken welke kwaliteit je met welk instrument het beste kan regelen. Hierin selectief zijn is een vorm van dereguleren. Dit vraagt wel om een goede samenhang in beleid. Bij de welstandsnota is dit ook het uitgangspunt: zoek de dragende kwaliteiten en ordende principes van een gebied en kijk vervolgens met welk instru-

→ Mengen

Hoogleraar vastgoedbeheer en -ontwikkeling TU Delft Hans de Jonge

De brand die in 2008 het gebouw van de Bouwkunde-faculteit in Delft verwoestte was een leerzame ervaring. Na drie dagen waren we weer aan het werk: in tenten en op andere faculteiten. Het blijkt dat je ontzettend veel kan in een korte tijd, ook als er weinig middelen zijn. Verder blijkt mengen met andere faculteiten inhoudelijk veel op te leveren. We grijpen samen met de gemeente de gelegenheid aan om een eind te maken aan de scheiding tussen stad en TU-terrein.

Bij de nieuwe start van de faculteit Bouwkunde speelt mengen een grote rol en niet voor niets. Het is een van de opgaven van deze tijd. Maar het vertrekpunt is een eeuw van ontmengen, een principe dat ontstond in reactie op de industriële revolutie. Nederland is de afgelopen 100 jaar volgebouwd op basis van ontmenging en functiespecialisatie. In de 21e eeuw moeten we de zaak weer omdraaien. Dat moeten we doen binnen een grotendeels ontmengd land. De zeven miljoen m² kantoorruimte die nu leegstaat is een voorbeeld van de erfenis waar we het mee moeten doen. Dat is complex en dat vraagt tijd.

Bouwkundigen zijn gewend om 90% van de aandacht te geven aan 1% van de stad: de nieuwbouw. Het antwoord op onze nieuwe behoeftes zullen we moeten vinden in de gebouwen die er voor het overgrote deel nu al staan. Dat kan, want het DNA van de stad zit niet in de fysieke struc-

tuur, maar in de gebruikspatronen. We weten daar nog weinig van, maar Saskia Sassen doet interessant onderzoek op dit gebied.

Er is momenteel geen geld voor grote ingrepen. Bovendien is het huidige regeerakkoord omschreven als de wraak van het platteland op de grote stad. Dat betekent tegen de stroom in roeien, want bij mengen gaat het om stedelijkheid in hoge dichtheden. Daar wordt een mens sterker van.

Samengevat: drie stellingen

1 → Mengen is vooral het gemengd gebruiken van een ontmengde voorraad

2 → Ontmenging die in een eeuw is ontstaan krijg je niet ongedaan gemaakt in een decennium

3 → Menging wordt geholpen door:

- Flexibele gedifferentieerde bottom-up benadering (vraag!)
- Transformatie
- Nieuwe formules met menging op gebiedsniveau
- Meer generieke invulling op objectniveau ←

Landschapsarchitecten hebben de toekomst

Veel vakgenoten in de ruimtelijke ordening voorzien een ingrijpende kentering in de bouwopgave. De tijd van grote uitleglocaties is voorbij, de focus komt te liggen op binnenstedelijk ontwikkelen. Maar Friso de Zeeuw, praktijkhoogleraar gebiedsontwikkeling TU Delft en directeur Nieuwe Markten Bouwfonds Ontwikkeling, waarschuwt voor een nieuwe dogmatiek. "We moeten ons niet blindstaren op uitsluitend binnenstedelijk ontwikkelen. Een deel van de opgave ligt nog steeds buiten de rode contouren. Omdat dat goed vorm te geven, hebben we vooral landschapsarchitecten nodig."

De Zeeuw deed die uitspraak tijdens de vijfde editie van het landelijke evenement dat Architectuur Lokaal organiseerde aan het begin van elke nieuwe bestuursperiode in de Nederlandse gemeenten. De bijeenkomst vond op 14 oktober 2010 plaats in De Rijtuigenloods in Amersfoort en had als thema *Bouwen op Ambitie: wat komt er kijken bij bouwen op ambitie en wie zijn daarvoor nodig?* Naast wethouders waren onder meer architecten, stedenbouwkundigen, projectontwikkelaars en consultants aanwezig.

Discussie over binnenstedelijk

Volgens de Zeeuw wordt er nog altijd te weinig geluisterd naar de woonwensen van de eindgebruiker en heeft binnenstedelijk wonen lang niet bij iedereen de voorkeur. "Een te sterke focus op binnenstedelijk is bovendien onbetaalbaar; laten we ons niet wentelen onhaalbare plannemakerij." Geld hebben overheid en markt komende jaren onvoldoende. Laten we in ieder geval de derde moeilijkheidsfactor aanpakken: het procedurele mijnenveld. Dat kunnen we wel aanpakken. Zijn opvatting druisst in tegen die van vakgenoten als Rijksbouwmeester Liesbeth van der Pol, ook een van de sprekers op de manifestatie. Van der Pol zet alle kaarten op binnenstedelijk: "Binnenstedelijk bouwen is nodig om onze steden vitaal te houden, het landschap te sparen en tegelijkertijd helpt het om onze ambities van duurzaamheid te verwezenlijken." Het College van Rijksadviseurs bracht hierover in januari nog een advies uit.

Aantrekkelijk landschap

De Zeeuw denkt dat we met attractief bouwen buiten de rode contouren, het landschap juist een kwaliteitsimpuls kunnen geven. "Niet elk open gebied is op dit moment even aantrekkelijk. Ik neem als voorbeeld de Duin- en Bollenstreek en stukken van het Groene Hart. Andere 'donkergroene' gebieden moet je juist vrijwaren van verdere bebouwing." Yttej Feddes, Rijksadviseur voor het landschap, gaf met voorbeelden aan hoe nieuwe kleine buurtschappen kunnen worden ingepast in het bestaande landschapstructuur. Ook gaf ze voorbeelden van inpassing van megastallen. Volgens Friso de Zeeuw hebben we in het komende decennium de kennis en kunde van landschapsarchitecten waarschijnlijk harder nodig dan die van stedenbouwkundigen en architecten.

Vastgoedinvesteringen minus 30%

De economische crisis is volgens De Zeeuw een grote ontzuivering voor de Nederlandse planningsen ontwikkelpraktijk. "Jarenlang is er aan Sinterklaasplanologie gedaan, ambities werden voortdurend opgestapeld. Nergens ter wereld werden er zoveel plannen gemaakt als hier. Daar komt nu een einde aan. Wij gaan naar een periode waarin het investeringsvolume in nieuw vastgoed naar mijn inschatting zo'n 30% lager ligt dan wat gewend waren." Verdere decentralisatie van de ruimtelijke ontwikkeling - zonder geld - staat helder genoteerd in het nieuwe regeerakkoord. De Zeeuw: "Gemeenten en provincies zijn samen met corporaties en commerciële marktpartijen meer dan voorheen op elkaar aan geweest. Hijgerig naar Den Haag kijken helpt niet meer. Het komt vooral aan op de eigen bestuurskracht en het eigen vakmanschap. Een goede zaak."

Funciemenging

Menging van functies was ook een thema dat tijdens de manifestatie aan de orde kwam. Het is bekend dat de industriële productie gebaat was bij afzonderlijke zones voor werken, wonen en recreëren. Maar de huidige kennis-economie draait juist goed in gemengde gebieden met verschillende soorten activiteiten.

Volgens Robert Kats van Blok Kats van Veen architecten zijn de meest geslaagde voorbeelden van funciemenging kleinschalig. "Het gaat om mensen die iets bijzonders willen realiseren en zelf het initiatief hiervoor nemen. Menging van bovenaf opleggen heeft geen enkele zin." Dennis Straat, wethouder in Zaanstad, vindt menging wel belangrijk maar waarschuwt voor een maakbaarheidsideaal. Hij wijst op een project in IJburg, toen Straat nog wethouder was van Stadsdeel Zeeburg in Amsterdam. "We wilden in alles in het project combineren: huur/koop, armere/welvarender, wonen/werken en de meest uiteenlopende leefstijlen. Maar achteraf moet ik concluderen dat het vooral een politieke keuze was om deze menging door te voeren. De interactie tussen bewoners en bedrijven bleek minder sterk dan verwacht. Zodra ze te grote contrasten in hun eigen achtertuin ervaren, krijg je gedonder." Straat stelt wel dat we doorgeschoten zijn in de milieugelgeving. "Ik weet zeker dat een bepaalde groep mensen bijvoorbeeld graag dicht in de buurt van een industriehaven wil wonen, vanwege het fascinerende uitzicht. Maar wonen wordt er door wettelijke geluidsnormen dan niet toegestaan. We moeten flexibeler met dit soort wetgeving om kunnen gaan, om meer funciemenging mogelijk te maken." Friso de Zeeuw kon dit volledig onderschrijven. ←

HET MENGEN VAN FUNCTIES

Debat → Steven Adriaansen wethouder Roosendaal, Dennis Straat wethouder Zaanstad, Robert van Kats Blok Kats Van Veen en Friso de Zeeuw directeur nieuwe markten Bouwfonds / praktijkhoogleraar gebiedsontwikkeling TU Delft o.l.v. Felix Rottenberg voorzitter Architectuur Lokaal

Industriële productie was gebaat bij afzonderlijke zones voor werken, wonen en recreëren. Ooit was de ruimtelijke ordening overzichtelijk. Maar de huidige kenniseconomie draait juist goed in gemengde gebieden met verschillende soorten activiteiten en woningen waar mensen eventueel thuis kunnen werken. Het principe is duidelijk, de vraag blijft wat zich op welke schaal laat combineren. Het blijkt lastig om gemengde gebieden te realiseren. Want het is duur, de regelgeving werkt belemmerend en iedere koper en huurder wil een mengsel naar eigen smaak. Wat zijn de ingrediënten van de juiste mix?

Op sommige plekken, zoals in de Zaanstreek, is men dicht bij het werk blijven wonen. Daar merk je, dat de combinatie niet zonder problemen is, omdat bedrijvigheid ook hinder kan betekenen en omdat de wet bepaalt wat aanvaardbaar is, niet de betrokkenen zelf. De regels die burgers moeten beschermen schieten inmiddels hun doel voorbij. De route naar meer gemengde gebieden loopt via gevarieerde initiatieven van onderop. Met een formeel instrument als het bestemmingsplan krijgt het gemeentebestuur ontmenging niet op gang, daarmee kan

je hoogstens vastleggen wat niet de bedoeling is.

Nergens worden zoveel plannen gemaakt als in Nederland en nergens gaan er zoveel plannen niet door. Het voordeel van magere jaren is dat er minder verleiding is om plannen door een stapeling van eisen onuitvoerbaar te maken. Er is meer noodzaak om realistisch te zijn en te maken wat verkoopt. Hoogwaardige woningbouw in het buitengebied kan een verbetering brengen, maar dat is geen vrijbrief om het resterende open landschap vol te bouwen. Combineer dit liever met het opruimen van overbodig geworden stallen en kassen.

Daarnaast blijft de opgave om beter gebruik te maken van locaties binnen de bebouwde kom. Het is duidelijk dat er procedurele en financiële belemmeringen zijn, maar ook ontdekken gemeenten en marktpartijen dat de diversiteit van de stad veerkrachtiger is dan de monocultuur van tien jaar terug. Momenteel zijn de middelen voor grootschalige ingrepen beperkt. Een goede aanleiding om ruimte te maken voor kleine initiatieven. Zo ontstaat een rijker palet aan opdrachtgevers die samen een interessante stad maken. [DB] ←

De goedkoopste oplossing hoeft niet de beste te zijn

Interview → Marc Calon voorzitter Aedes

Marc Calon is sinds 2009 voorzitter van de vereniging van woningcorporaties Aedes. Daarvoor was hij tien jaar lid van gedeputeerde staten in Groningen voor de PvdA. Hij hoorde tot de initiatiefnemers van Blauwe Stad en Meerstad, grote Groningse projecten voor gebiedsontwikkeling op basis van samenwerking tussen overheden en marktpartijen.

Woningcorporaties hebben het niet makkelijk. De crisis heeft ook hen getroffen. Bovendien is er een roep om meer toezicht en regulering. Wat betekent dat voor de rol van de corporaties de komende jaren en hun samenwerking met gemeenten?

Niemand voorzag vijf jaar geleden waar we nu zijn uitgekomen en ik zal je niet vertellen wat er straks gaat gebeuren. Maar ik weet wel wat er moet gebeuren. Om dat toe te lichten moet ik iets over de achtergronden vertellen. Nu hebben we een nieuw regeerakkoord, maar er liggen nog voorstellen van de vorige minister Van der Laan om de corporaties meer richting overheid te laten opschuiven. Dat is het Haagse antwoord op incidenten in onze sector. De corporaties

zelf vinden juist dat ze meer richting markt moeten. Dat past ook beter bij hun oorsprong. Corporaties zijn niet door de staat opgericht, maar door particulieren. Na de Tweede Wereldoorlog werd de overheidsinvloed groot door de woningnood, maar in de jaren 80 en 90 werd duidelijk dat het subsidiesysteem niet houdbaar was en koos de regering ervoor om corporaties te verzelfstandigen. Dat was een goede beslissing. En het was een gigantische operatie. De 900 corporaties waren op dat moment een soort ambtelijke organisaties. Inmiddels is het aantal gehalveerd en is de omslag gemaakt naar een bedrijfsmatige aanpak. Dat daarbij dingen fout zijn gegaan is uitgebreid in het nieuws geweest. Die fouten zijn niet goed te praten en als corporatiesector vinden we dat er streng toezicht moet komen. Maar voor dat toezicht is het niet nodig om de corporaties onder de overheid te brengen. Wij zijn er van overtuigd dat we het best kunnen functioneren als private ondernemingen met een maatschappelijke doelstelling. Dat vraagt niet om regulering door het rijk maar om prestatieafspraken met de gemeenten.

Als corporaties private ondernemingen zijn, ontstaat de vraag wat het verschil is met commerciële projectontwikkelaars. De krantenlezer ziet beide in de problemen komen nu er minder vraag is naar koopwoningen.

Onze hoofddoelstelling blijft om mensen te huisvesten die de prijzen van de vrije markt niet kunnen betalen. Na het wegvallen van subsi-

dies konden corporaties een tijdlang goedkope woningen aanbieden omdat de waarde van hun bezit steeg en ze verdienden aan de verkoop van andere woningen. De crisis heeft laten zien dat dat kwetsbaar is. We staan nu voor de opgave om veel goedkoper te werken. Onze kosten moeten met ongeveer 20% omlaag. Dat vraagt ook om goedkoper bouwen. Daarvoor bestaan reële mogelijkheden. In de bouw wordt jaarlijks ongeveer 10% verspild door allerlei domme fouten. Het levert miljarden op als je dergelijke faalkosten weet te voorkomen. Daarnaast kunnen corporaties een gunstiger prijs bedingen door met bouwbedrijven afspraken te maken voor een langere termijn. De

Vanuit Europa heeft men moeite om het verschil te zien tussen corporaties en commerciële aanbieders. Kennelijk is het voor de buitenwereld lastig om het Nederlandse systeem te snappen. Hebben de corporaties daar last van?

De redenering in Brussel is dat gezinnen die meer verdienen dan € 33.000 per jaar niet armlastig zijn en dus geen hulp nodig hebben bij hun huisvesting. Daarom wordt geëist dat corporaties meer dan 90% van hun woningen verhuren aan mensen beneden die inkomensgrens. In theorie is dat geen slechte redenering. Maar men vergeet dan de situatie op de Nederlandse woningmarkt: er is geen commercieel aanbod voor mensen die net iets meer verdienen. Bovendien, als corporaties niet meer mogen verhuren aan de politieagent

bouwfraude is er erg veel aandacht voor concurrentie op prijs, maar dat werkt korte termijn denken in de hand. Woningen staan er voor dertig jaar of langer. Als je het op die termijn bekijkt hoeft de goedkoopste oplossing niet de beste te zijn. In Groningen zeggen we "als het geld spreekt moet het geloof zwijgen". Het gaat verkeerd als er door de focus op kosten en efficiënt werken geen aandacht meer is voor het maken van mooie dingen. Corporaties zijn er ook voor de leefomgeving en daarvoor is architectuur belangrijk. Toch kunnen gemeenten er niet van uitgaan dat corporaties wel zullen bijspringen. Dat is in het verleden te makkelijk gegaan. De corporatiedirecteuren van dit moment zijn een stuk zelfbewuster, die laten zich niet meer als geldschietter gebruiken. Dat komt ook omdat ze zelf veel meer onder druk staan. Je gaat vaker zien dat corporaties nee verkopen. Zoals bij de Campus van Spaanse architect Calatrava in Maastricht. Een fantastisch mooi project en de gemeente heeft graag dat het doorgaat. Maar voor de corporatie is het niet te verantwoorden en die trekt de stekker eruit. Dat is een gezonde ontwikkeling want kwaliteit kan niet uitsluitend door de corporatie worden betaald. De komende tijd wordt wel lastig omdat de gemeenten financieel in het nauw zitten terwijl de corporaties hun eigen bedrijfsmatige problemen moeten oplossen. Van die combinatie word ik niet vrolijk. Positief is wel, dat we met de gemeenten grotendeels op één lijn zitten als het gaat om de aanpak van het woonbeleid. Dat moet je niet op rijksniveau willen regelen maar per regio, want de woningmarkt is regionaal.

Een laatste opmerking. Ik baal ervan dat de crisis de gebiedsontwikkeling een knauw heeft gegeven. Ik vind de integrale aanpak die in de jaren negentig ontstond nog steeds erg goed. Voor het eerst keken we toen naar de combinatie van woningbouw met natuur, water, werk, energie, recreatie, mobiliteit, het hele pakket... Je merkt nu dat iedereen zich weer terugtrekt op zijn specialisme. Dat gaat ten koste van het resultaat voor de lange termijn. (DB) ←

of de verpleegster krijg je segregatie. Niet iedereen beseft het, maar Nederlandse wijken zijn veel meer gemengd dan die in andere Europese landen. Dat is een van de successen van ons systeem.

De afgelopen jaren zijn corporaties voor gemeenten een aantrekkelijke partner geweest, omdat zij bereid waren te investeren in wijkvoorzieningen als brede scholen. Is dat nu verleden tijd?

Kwaliteit blijft essentieel, ook als we goedkoper moeten bouwen. Sinds de

‘Een van de successen van ons systeem is dat Nederlandse wijken veel gemengder zijn dan die in andere Europese landen.’

samenwerking tussen corporaties en bouwbedrijven leidt niet alleen tot kostenvoordeel. Omdat je in een vroeg stadium met elkaar nadenkt over de beste oplossing wordt ook de kwaliteit beter.

→ **Verbinden**

Gedeputeerde provincie Gelderland Co Verdaas

Inmiddels werk ik bijna tien jaar in het openbaar bestuur. Eerst als lid van de Tweede Kamer en nu als gedeputeerde in Gelderland. In deze periode ben ik er van overtuigd geraakt dat iedereen die de publieke zaak wil dienen in staat moet zijn om verbindingen aan te gaan. Die overtuiging is gebaseerd op gemiddeld één leerervaring per jaar. Ik hoop dat gemiddelde vol te houden.

Door voorbeelden uit mijn eigen praktijk wordt dit een persoonlijk verhaal. Ik kan me alleen met anderen verbinden als ik ook iets van mezelf laat zien. Dat is lastig en soms ook risicovol, maar ik kan en wil niet anders. Ik heb geen recepten. Sommige mensen worden daar chagrijnig van. Die blijven maar vragen om puntenlijstjes. Maar wie houvast zoekt buiten zichzelf, in lijstjes of recepten, die is waarschijnlijk slecht in verbinden. Dus wie na lezing chagrijnig achterblijft met het gevoel 'nu weet ik nog niet hoe het moet', die weet nu hoe dat komt. Dit zijn mijn negen anekdotes:

1. Stel grenzen

Geruime tijd geleden werd ik benaderd door een inwoner van Apeldoorn. Hij was boos en wilde dat ik als gedeputeerde een brief schreef aan minister Camiel Eurlings met het verzoek de vliegroutes van Schiphol te verleggen. Er was te veel hinder. Ik heb het even op me in laten werken en toen een helder antwoord teruggeschreven: ik ben er voor alle Gelderlanders, ik moet mijn inzet goed prioriteren en de geluidhinder van Schiphol in Apeldoorn staat onderaan mijn lijstje. Het antwoord viel uiteraard niet in goede aarde, maar het zette wel een punt. Tot hier en niet verder. De standaardreflex is om mensen te bedienen en zo'n brief aan de minister wel te sturen. Wat kost nou immers een brief? Nou, dat kan ik u vertellen. Zeer recent werd ik uitgenodigd door het ministerie van Verkeer en Waterstaat. Ze wilden in Apeldoorn met een aantal bewoners nog een keer om de tafel om uit te leggen hoe de routes van en naar Schiphol lopen. Ze zochten nog een onafhankelijk voorzitter met gezag, of ik die rol wilde pakken. Uiteraard heb ik bedankt voor die eer en ze Felix Rottenberg aanbevolen. Verbinden is ook bepalen tot waar je je met wie wilt verbinden.

2. Neem verantwoordelijkheid

Ongeveer twee jaar terug stonden we op het punt een oude asfaltcentrale nabij woningen in Wageningen te verplaatsen naar een industrieterrein te Arnhem. Voor de leefbaarheid in Gelderland een forse vooruitgang. Uiteraard maakten de omwonenden in Arnhem zich zorgen, zij verwachtten een oude vieze stinkfabriek, geen hypermoderne centrale. Als provincie hadden wij vooral een bemiddelende en subsidiërende rol. Op een bewonersavond kreeg ik als 'gezicht' van deze operatie de wind van voren. Door mij zouden de bewoners en hun kinderen kanker krijgen. Het ging er zeer emotioneel aan toe. Mijn antwoord, intuïtief en tegen alle adviezen in: 'Dat klopt, ik ben 100% verantwoordelijk, maar mag ik nu iets vertellen?' Kort legde ik uit dat ik er voor alle Gelderlanders ben en dat een hypermoderne centrale op een industrieterrein in Arnhem te verkiezen is boven het laten voortduren van de situatie in Wageningen. En ja, een wereld zonder asfalt... (de meeste mensen waren natuurlijk met de auto gekomen). Een van de bewoners zei daarop: ja, als u het zo stelt, dan kan ik daar wel inkomen. Alle boze energie liep als lucht uit een ballon. Als ik het formeel juiste antwoord had gegeven, namelijk dat wij alleen geld bijdragen, dat de gemeente het bestemmingsplan maakt, et cetera, dan weet ik zeker dat de avond anders was verlopen. Verbinden betekent hier dat ik de zaak een gezicht gaf, een persoon waartegen men zich kon afzetten. Pas dat maakte een verder gesprek mogelijk.

3. Wat is de vraag achter de vraag

Op een dag komt een wethouder uit de Achterhoek mij vragen of het lokale bedrijventerrein mag worden uitgebreid. Omdat we net bezig zijn met een visie op bedrijventerreinen en gebleken is dat er veel te veel terrein op voorraad is,

ben ik snel klaar: neen, dat gaan we niet doen. Maar ik ben geen bestuurder geworden om 'neen' te verkopen. Ik wil dus weten waarom die vraag gesteld wordt. Ik krijg het volgende antwoord: in een kleine kern is een monteur die voor zichzelf is begonnen zo goed bezig dat de garage te klein wordt. Hij krijgt er mensen bij, moet materiaal opslaan, etc. Kortom, de ondernemer vraagt aan de wethouder of ie een hal op een kaveltje mag zetten. Nou, zegt de wethouder, ik denk niet dat het van de provincie mag, maar ik zal het eens gaan vragen. Neen, zegt de gedeputeerde. Maar als ik vervolgens het verhaal achter de vraag hoor zeg ik natuurlijk dat deze succesvolle ondernemer recht heeft op een mooie plek. Maar er staan in die kern toch ook wat winkelpanden leeg? Waarom trekt ie daar niet in? Scheelt weer wat groene ruimte en het verhoogt de leefbaarheid in de kern. Mag dat dan, zo luidt de tegenvraag. Van mij wel, zo luidt mijn antwoord. Iedereen tevreden, eind goed al goed, maar het houdt me nog lang bezig dat door onze focus op procedures, gewoon nadenken niet vanzelfsprekend is. Zorg altijd dat je verbonden bent met de eigenlijke vraag. Achter ieder verzoek, achter iedere zorg zit een mens met angst, hoop en emotie.

4. Neem stelling, vindt iets

Toen ik net gedeputeerde was, kwam in mijn commissie Ruimte een hele boze man inspreken. De provincie bakte er niks van, werkte tegen, etc. Ik was verbaasd geïrriteerd en vond het ook niet handig. Ik wist immers van niks, waarom had hij niet eerst contact met mij gezocht? Gelukkig kwam ook bij me op, dat de nood wel heel hoog moest zijn als iemand mij meteen tot vijand maakte. Dus toch maar even het dossier doorgenomen. Het ging om het volgende. Een agrariër wilde stoppen met zijn bedrijf, een mooi landhuis bouwen en zijn gronden in een landgoed omzetten, toegankelijk voor eenieder. Maar ja, het betrof hier wel waardevol cultuurhistorisch landschap met rivierterpen. Er werden dus de nodige eisen aan inpassing en ontwerp gesteld. De overheid bleef maar vragen stellen en suggesties doen en nooit was het goed genoeg. Toen ik dat wist werd de boze onhandige man iemand waar ik sympathie voor kreeg. Ik heb de betreffende ambtenaar gevraagd diens ideale ontwerp op papier te zetten. In mijn ogen konden er dan twee dingen gebeuren: ofwel de agrariër zou zeggen, prima, doe ik het zo. Ofwel je raakt in dialoog. En dan gebeuren er soms ook mooie dingen. Tja, dat was toch wel lastig, want dan namen we ook verantwoordelijkheid voor het eindresultaat. Natuurlijk speelde op de achtergrond mee dat een andere deskundige helemaal niet wilde dat er een nieuw landhuis kwam. Een nieuwe terp was not done. Ik zit daar rekkelijker in. Als men 500 jaar geleden een terp maakte om droge voeten te houden, waarom zou dat nu niet meer kunnen? Ik ben poolshoogte gaan nemen en heb ter plekke de knoop doorgemaakt. Niet helemaal mijn stijl, maar ik voelde ik me gesteund door het feit dat de agrariër in kwestie jaren daarvoor al de helft van zijn bedrijf had ingeleverd voor natuurontwikkeling. Je mag als samenleving niet overvragen. Hier ligt het verbinden dus in het vermogen iets te vinden. Durf je te verbinden aan het resultaat in plaats van als vragensteller langs de kant te blijven staan.

5. Op tijd opschalen

Ik ben heel erg voor dialoog en gesprek, maar slechts weinigen beheersen de kunst van het op tijd stoppen - of je nu als raadslid, ambtenaar, ondernemer, betrokken burger, wethouder of wat dan ook in dialoog zit over een project, een plan, of wat dan ook. Schaal op tijd op en stop op tijd. Als je er na een jaar open planproces nog niet uit bent, dan is de kans dat het na drie jaar wel is gelukt niet heel erg groot. Op een kleiner schaalniveau: als je het na drie gesprekken nog niet met elkaar eens bent, ben je dat waarschijnlijk na tien gesprekken ook niet. Herken en erken dat het zo is. Breng de beslissing met alle nuances dan ook naar het podium waar ie uiteindelijk genomen moet worden. Verbinden is dus niet blijven praten tot iedereen gefrustreerd is. Op tijd stoppen met het goede gesprek verbindt ook.

6. Soms is kiezen belangrijker dan de keuze zelf

Al meer dan tien jaar werd in een kleine kern gediscussieerd over de nieuwe rondweg. Links of rechts om het dorp heen. Het dorp was zwaar verdeeld, logisch. Iedereen wilde van de weg door het dorp af, maar de nieuwe route het liefst zo ver mogelijk van de eigen woning. De tribune van de Statenzaal was gevuld met vertegenwoordigers van beide kampen. In een debat dreigde de Staten wederom om nieuw onderzoek te vragen, met als logisch gevolg, weer uitstel, nog meer frustratie en een schisma in een ooit zo hechte dorpsgemeenschap. Mijn appèl op de Staten was dat nog meer onderzoek het antwoord niet dichterbij zou brengen. Wilde het dorp verder kunnen, dan was inmiddels elke keuze een goede. Natuurlijk had het College een voorkeur, maar elke keuze zou hoe dan ook beter zijn dan nog meer uitstel. Het is een utopie, te denken dat je het iedereen naar de zin kan maken. Juist voor deze conflicten is de politiek uitgevonden. Gelukkig werd er gestemd en kwam er een variant uit. Ik zag de opluchting op de tribune, ook bij diegenen die liever de andere route hadden gezien. Het dorp wist waar het aan toe was en kon eindelijk weer als gemeenschap gaan opereren. Hier is het verbinden erkennen dat niet alles met elkaar in een ideaal verbonden kan worden. Mensen hebben recht op helderheid. Zorgvuldigheid met als achterliggend motief de keuze uitstellen is destructief.

7. Zoek de zwijgende meerderheid op

Ook ik heb de neiging de mensen die met hun vragen en zorgen vooraan staan het meeste aandacht te geven. Maar vergeet nooit de zwijgende meerderheid. Zoek naar manieren om die te activeren en ze te wijzen op hun belang. Mijn anekdote hierbij zet ik omwille van de gevoeligheid niet zwart op wit. Maar verbind je ook met de anonieme zwijgende meerderheid. Waarom zou hun opvatting minder waard zijn dan die van de mensen die zich wel roeren?

8. Spreek mensen aan op hun burgerschap

Ooit ben ik als ambtenaar helemaal uit mijn rol gevallen. Het ging over een straat waar meer verkeer doorheen zou moeten. Daarvoor zouden ook parkeerplaatsen wijken. Het was een welgestelde buurt, veel tweeverdieners met vaak ook twee auto's. De hele straat, zo leek het, was tegen het plan van de gemeente. Op de gebruikelijke inspraakavond kon ik mijn emoties uiteindelijk niet meer de baas. Ik vond het irritante verweerde klootzakken. Er mocht geen enkele auto extra door hun straat rijden en ze wilden allemaal voor de eigen deur kunnen parkeren. Wat dachten ze wel niet. Dus riep ik tegen de zaal: 'En waar rijden jullie dan met jullie auto's? Wonen daar geen mensen?' En nog een paar dingen die ik liever niet herhaal. Als ambtenaar viel ik uit mijn rol, maar de wethouder steunde me, de zaal pikte het en de meeste mensen bleken uiteindelijk toch wel verantwoordelijkheid te willen nemen, nu ze er zo direct op aangesproken werden. En, het luchtte lekker op. Hier is verbinden gelegen in elkaar serieus nemen. Als je mensen als verantwoordelijke burgers benadert scheid je de zeikerds van de mensen die verder kijken dan hun eigen parkeerplaats.

9. Goed opdrachtgeverschap

We hebben onszelf overgeorganiseerd en geprotocolleerd. Daarom kunnen meeste opdrachten alleen de eindstreep halen als heel veel energie is gestopt in het doorlopen van de juiste procedures. Maar ontwerpen is een vak, sommigen zijn daar beter in dan anderen. Een goede opdrachtgever is essentieel voor wie mooie zaken wil creëren. Zo heb ik thuis een handgemaakte kast voor mijn tv en stereo, waarbij ik meubelmaker Marko de Kok de vrije hand heb gegeven, simpelweg omdat ik hem vertrouw en weet dat ie mooie meubels maakt, die passen bij de persoon en zijn interieur. De kunst van het creëren vraagt om vertrouwen en ruimte en ja, dat betekent ook enig risico lopen. Durf je te verbinden met mensen die iets beter kunnen dan jijzelf. Dat geldt eigenlijk voor iedereen. Je geeft meer weg, maar er wordt je ook meer gegund. Ik vind dat de mooiste manier van verbinden, trots mogen zijn op een resultaat omdat je een ander vertrouwen hebt gegund en ruimte hebt gelaten. Een mooier cadeau is in ons werk nauwelijks denkbaar. ←

HET VERBINDEN VAN MENSEN EN GROEPEN IN DE SAMENLEVING

Debat → **Arno Brok** burgemeester Dordrecht, **Mirjam Barendrecht** wethouder Amersfoort, **Bjarne Mastenbroek** voorzitter BNA, **Marco van Zandwijk** Nederland wordt Anders en **Erik Staal** voorzitter Raad van Bestuur Vestia o.l.v. **Felix Rottenberg** voorzitter Architectuur Lokaal

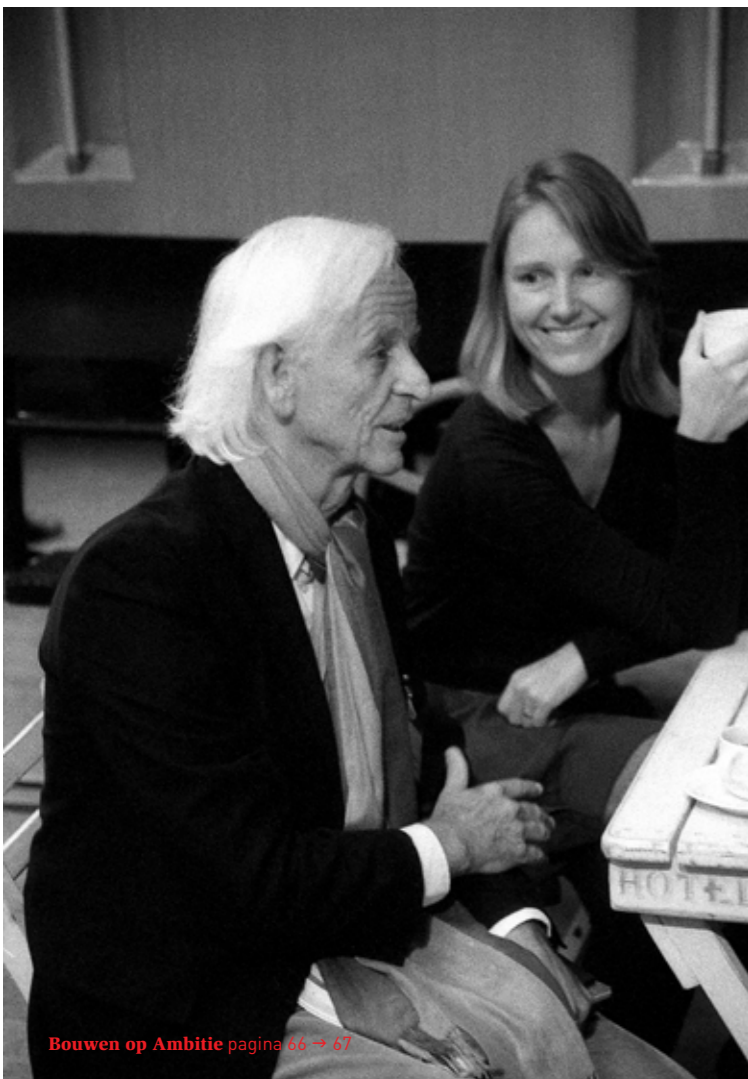
De verkiezingen stonden in het teken van het ongevoegen. Er zijn tegenstellingen te over: tussen bestuur en bevolking, tussen deskundigen en 'gewone' mensen, tussen de grachtengordel en de rest, tussen cultuur en dagelijks leven. De kloof leek groot. Nu is het de opgave om tot verbindingen te komen. Ruimtelijke projecten vragen om partners die met elkaar en met de bevolking iets goeds willen maken. De markt en de overheid hebben elkaar nodig en samen kunnen ze niet zonder ontwerpers. Producenten moeten bereid zijn te leren van consumenten, professionals van culturele vernieuwers. De nodige verbindingen ontstaan niet vanzelf, de lokale politiek moet de ambitie hebben om de noodzakelijke schakel te vormen.

In Amersfoort bestaat nu al de helft van de beroepsbevolking uit zelfstandigen zonder personeel. Dat maakt het mengen van wonen en werken vanzelfsprekender dan in industriële gebieden. Diezelfde ZZP'ers hebben ook behoefte aan trefpunten buitenshuis, waar nieuwe netwerken ontstaan. De gemeente kan dat stimuleren door plekken die later een definitieve bestemming krijgen vrij te geven voor tijdelijk gebruik. De dragers van de kenniseconomie zijn vaak individualisten, maar ze vormen een groep die je als bestuurder kan uitdagen om bij te dragen aan de discussie over de toekomst van de stad.

Bij bouwprojecten komt de keerzijde naar voren van werken met een groot aantal kleine zelfstandigen: het overzicht dreigt verloren te gaan als architecten geen de verbindende schakel kunnen zijn. Brede scholen kunnen de buurt bij elkaar brengen, maar ze zijn lastig te bouwen vragen om professioneel opdrachtgeverschap. Tot dusver zijn schoolbesturen en gemeenten nog te vaak bezig om het wiel opnieuw uit te vinden.

Professionaliteit is nodig, maar ook aansluiting bij omwonenden. Mobiliseer hen in een vroeg stadium. Stimuleer dat zij actief meedenken over de toekomst van de wijk. Geef hen de kans opdrachtgever te worden voor hun eigen woning. Er is geen behoefte aan wethouders die denken in procedures en risico's willen vermijden. Verbinden vraagt om besturen, creatief naar oplossingen zoeken.

Bestuurders hebben te maken met klagers, maar er zijn ook mensen die iets willen. Door ontwerpers in te schakelen kan de politiek helpen die ambities vorm te geven. Het is niet langer mogelijk resultaten tot in detail te plannen. Het moet flexibeler, met meer ruimte voor informele en tijdelijke initiatieven. Maar het is geen kwestie van doen wat de mensen willen. Kwaliteit ontstaat ook niet uit spontaniteit alleen. De bestuurder moet de ambitie hebben een visie op het geheel te formuleren. [DB] ←

De tijd van grote nieuwbouwwijken is voorbij

Interview → Mirjam Barendregt wethouder Amersfoort

Mirjam Barendregt is sinds mei 2010 wethouder in Amersfoort met de portefeuille Ruimtelijke Ontwikkeling en Projecten, Cultureel klimaat en Stadshart. Daarvoor was zij twaalf jaar lid van de gemeenteraad en vier jaar afdelingsvoorzitter van D66 Amersfoort.

An het einde van de vorige gemeenteraadsperiode, begin 2010, hield Architectuur Lokaal een enquête onder de toenmalige wethouders ruimtelijke ordening. Als belangrijke verandering in de afgelopen periode noemden zij het groeiend belang van contact met de bevolking over allerlei projecten in de stad. U bent daarna begonnen als wethouder in Amersfoort. Hoe belangrijk is dit rechtstreekse contact voor u?

Het sluit naadloos aan bij mijn werk als raadslid de afgelopen 12 jaar. Ik heb steeds geprobeerd om initiatieven uit de bevolking verder te helpen. Als raadslid kan je vaak een nuttige steun in de rug zijn. Dat speelde bijvoorbeeld toen in Vathorst een kunstenaar en een dominee met het plan kwamen voor 'De Kamers', een huis voor cultuur en ontmoeting. Dat vond ik een erg goed idee, zoiets vind je niet in iedere Vinexwijk. Bovendien fantastisch dat het niet door de gemeente was bedacht, maar door een paar betrokken bewoners. Toen de initiatiefnemers mij vroegen om hun adviseur te worden ben ik daar ingedoken en is het gelukt een startsubsidie te organiseren. Het project is er nog gekomen ook, in 2007 werd De Kamers geopend door prinses Máxima. Een ander voorbeeld van een plan dat wordt ontwikkeld met actieve inbreng van bewoners is de toekomstige herontwikkeling van terrein van ziekenhuis De Lichtenberg. Daar hebben we via een motie in de gemeenteraad

gestimuleerd dat buurtbewoners met een eigen stedenbouwkundige zelf plannen voor het gebied ontwikkelen. En de Wagenwerkplaats waar het debat 'Bouwen op Ambitie' werd gehouden kon behouden blijven door een burgerinitiatief. Buurtbewoonster Joke Sickmann maakte zich zorgen over verwaarlozing van het industrieel erfgoed toen de Wagenwerkplaats leeg kwam te staan. Sinds zij zich hier druk over ging maken is er weer volop ontwikkeling op deze plek. Zij wist wat ze wilde, maar had behoefte aan advies over de aanpak. Ik ben blij dat ik haar heb kunnen helpen. Ook in dit geval was steun vanuit de gemeenteraad weer belangrijk.

Wat ook de kracht van burgerinitiatieven is, voor financiële middelen moet je ergens anders zijn. Hoe gaat dat de komende tijd in Amersfoort? Marktpartijen zijn terughoudend geworden en de gemeente zelf moet bezuinigen. Komt er straks nog wel iets van de grond?

Deze gemeente heeft gelukkig nog mogelijkheden om plannen te realiseren. Wij kunnen profiteren van onze

centrale ligging in een mooi gebied. Amersfoort blijft een stad waar veel mensen graag wonen en werken. Dat het minder snel gaat dan een paar jaar terug heeft ook voordelen, dan krijg je een meer organische ontwikkeling. Maar denk niet dat alles stil ligt. Hier vlak in de buurt van het gemeentehuis gaat binnenkort de schop de grond in voor een uitbreiding van ons Stadshart op het Eemplein met een bioscoop, winkels, woningen, parkeerruimte en culturele functies: bibliotheek, scholen in de kunst en poppodium. Dat plein moet ook een levendige openbare ruimte worden.

maken van de bestaande stad. Er zijn bijvoorbeeld kansen bij bedrijventerrein Kop van Isselt. Dat is nu een gebied zonder veel allure, maar het heeft wel een prachtige ligging aan de Eem. Daarvan kan je gebruik maken om het gebied een meer gemengd karakter te geven. Zo voeg je echt iets toe aan de stad. Dat kan de gemeente niet alleen. Op een bedrijventerrein moet je zien de ondernemers mee te krijgen. Door een begin te maken waar we zelf eigenaar zijn kunnen we ook andere initiatieven stimuleren. Deze gemeente heeft de ambitie om wonen en werken beter met elkaar te verbinden. In Amersfoort is de behoefte daaraan erg groot, want de helft van onze beroepsbevolking bestaat uit ZZP-ers.

‘In Amersfoort bestaat de helft van de beroepsbevolking uit ZZP-ers.’

Een paar weken terug werd de laatste stand van de plannen voor dit gebied besproken in het Architectuurcafé. Je merkt dan dat er erg veel belangstelling is, zowel van architecten als van stadsbewoners.

De gevolgen van de crisis lijken hier dus mee te vallen. Betekent dat doorgaan op de automatische piloot bij de ontwikkeling van nieuwe plannen?

Het wordt wel degelijk anders. De tijd van de grote nieuwbouwwijken is voorbij. Niet alleen omdat Amersfoort zijn grenzen heeft bereikt, we zijn ook meer waarde gaan hechten aan groen en open ruimte. Dus zal je een veel beter gebruik moeten

Amersfoort heeft in 2008 in de persoon van Noud de Vreeze een externe stadsarchitect aangesteld. Hoe staat het met kennis van stedenbouw en architectuur bij de gemeente zelf?

Amersfoort heeft geen traditie van een uitgebreid ambtenarenapparaat met veel eigen ontwerpcapaciteit. Ik vind het voordeel van een externe stadsarchitect dat hij in de positie is om ons de spiegel voor houden. Overigens is deze stad gewend om ontwerpers met zorg te selecteren. Het masterplan voor onze laatste uitbreidingswijk Vathorst werd gemaakt door Ashok Bhalotra en Adriaan Geuze. Eerder had Bhalotra ook aan de wieg gestaan van Kattenbroek. Daaruit spreekt dat goed ontwerp hier belangrijk wordt gevonden.

Hoe verloopt in Amersfoort de discussie over de toekomst van de stad? In grote delen van het land speelt ruimtelijke ordening nauwelijks een rol in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen. Kennelijk valt er bij kiezers niet echt te scoren met dit thema.

Reken maar dat er spannende discussies ontstaan als we meer binnen de stad gaan bouwen. De kwaliteit van stad wordt niet alleen bepaald door de gebouwen die er staan. Naarmate je een gebied intensiever gebruikt, groeit het belang van de openbare ruimte. De meningen daarover zullen verdeeld zijn. Veel mensen denken bij een prettige openbare ruimte aan groen, maar in een stedelijke omgeving zijn er waarschijnlijk ook andere mogelijkheden. Ik heb aan onze stadsarchitect Noud de Vreeze gevraagd om speciaal aandacht te besteden aan dit onderwerp in de voorbereiding op de structuurvisie 2030. Daarbij wil ik ook graag weten wat je in de ontwerpfase moet doen om later in het beheer geen averij op te lopen. Met die Structuurvisie Amersfoort 2030 zijn we net begonnen. We hebben besloten een ‘3D kanskaart’ op te stellen om te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor hoogbouw en ondergronds bouwen. Want de vraag is, hoe alles wat we willen op het gebied van wonen, werken en vrije tijd onder te brengen is binnen de beperkte beschikbare ruimte van de stad. Waarschijnlijk wordt het nodig om de grond dubbel of driedubbel te gebruiken. In welke zones is dat mogelijk? En welke gebieden willen we juist groen houden en daarin verstevigen? Voor het gesprek daarover nodigen we maatschappelijke organisaties uit, maar ook mensen die zich persoonlijk betrokken voelen. Ik vind dat de gemeente open moet staan voor initiatieven van onderop en omgekeerd moeten mensen beseffen dat niet alles van de overheid kan komen. Wie in een leuke stad wil wonen, moet er ook zelf iets aan doen. (DB) ←

Werken aan *Mooi Nederland* voor nu en later U maakt het verschil!

Nederland is mooi. Denk aan oude en nieuwe steden, Hollandse vergezichten, polderland, bos en heide. Dat mooie Nederland staat onder druk. Wonen, werken, natuur, recreatie en mobiliteit concurreren om schaarse ruimte. Zonder een goede planning verliest het landschap zijn glans. Er verdwijnt nog altijd nodeloos veel groen en open ruimte en er komt te vaak lelijkheid voor terug. Het open landschap verrommelt: her en der verschijnen bedrijventerreinen, terwijl elders bedrijfspanden en kantoren leegstaan. Hoe mooi is Nederland morgen nog?

Verrommeling ontstaat in het landschap wanneer veel verschillende partijen een kortetermijnbelang nastreven. Dan verschijnen losse 'bedrijfsdozen', campings, windmolens, autosloperijen in het open landschap. Tussen 1990 en 2000 verdween 31.000 hectare zeer open gebied door uitbreiding van bebouwing. Dit komt neer op een afname van 3,5%. Verrommeling is tegen te gaan, door voor gebieden een doordacht ruimtelijk plan te maken. Hierin moeten alle overheden, bedrijven en particulieren samenwerken.

Bij het realiseren van ruimtelijke kwaliteit maakt de wethouder het verschil. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de vele voorbeeldprojecten bij gemeenten van het innovatieprogramma Mooi Nederland over de herstructurering en verhoging van de ruimtelijke kwaliteit van bedrijventerreinen; regionale samenwerking;

Wilt u actief meedoen of meer informatie over de voorbeeldprojecten? Kijk dan op:
www.kennispleinmooinederland.nl

Nieuw: **matchmaking** op Kennisplein Mooi Nederland

Het Kennisplein Mooi Nederland is geheel vernieuwd en een stuk interactiever geworden. Nieuw is bijvoorbeeld matchmaking. Wilt u een dag meelopen met een andere ROprofessional of een keer in de schoenen staan van een ander om zo inspiratie op te doen en van elkaar te leren? Dat kan! Iedereen kan meedoen. Van politici, bestuurders, beleidsmedewerkers, tot onderzoekers, docenten, studenten en architecten. Zo ontstaat een breed scala van ruimtelijke ordening professionals die aan elkaar gekoppeld kunnen worden. Op basis van uw eigen belangstelling en expertise kunt u binnen de database zelf zoeken naar een geschikte match of de matchmaker voor u laten zoeken.

1^e TENDER

Identiteit van stadsrandzones

- 1 Blauwe verbinding
- 2 Caumerbeek Zichtbaar Natuurlijk
- 3 Landschapspark de Danenberg
- 4 Masterplan Regiopark Noordrand Hoeksche Waard
- 5 Park2.1
- 6 Stadslandbouw Landgoederenzone Maastricht
- 7 Stadsrandmanagement Nieuw Stroomland

Identiteit van de plek

- 8 De Tuinen van Nijverdal
- 9 Herontwikkeling landgoed de Klokkenberg
- 10 Het schooltje van Dik Trom
- 11 Kleinpolderplein
- 12 Maaslandse Dam
- 13 Open Lab Ebbinge
- 14 Plan Hellenbeek
- 15 Signatuur voor het Vechtdal
- 16 Stadsas Deventer
- 17 Stadstuin Emma's Hof
- 18 Stadsvalzone Den Bosch
- 19 Strijp R
- 20 Verdubbeling Oosterpark door uitbreiding KIT
- 21 Voorbeeldproject Postzegelparken

Identiteit van werklandschappen

- 22 Bedrijfssterreinzone De Esch
- 23 Certificatenregeling Utrecht West
- 24 Gaming Transformatiefonds Gooi en Vechtstreek
- 25 Herontwikkeling bedrijventerrein de Noordschil
- 26 Organisatie samenwerking op alle fasen van de bedrijventerreinencycclus

2^e TENDER

Identiteit van de compacte stad

- 27 Bewoners investeren in de identiteit van de stad
- 28 De Intense Stad, verdichting van de Alexanderknoop
- 29 De Veemarkt
- 30 Duurzame energie voor het Natlab
- 31 Haven-Kanaal zone
- 32 Herontwikkeling voormalige scheepswerf
- 33 Intense Laagbouw Oosterhamrikade Noordzijde
- 34 Koppeling van stadsecosystemen op het 1^e en 2^e maaiveld
- 35 Mooi Cruquiushoeve
- 36 7Up de wijk Zevenkamp
- 37 Waterplein Rotterdam
- 38 Zeeburgia

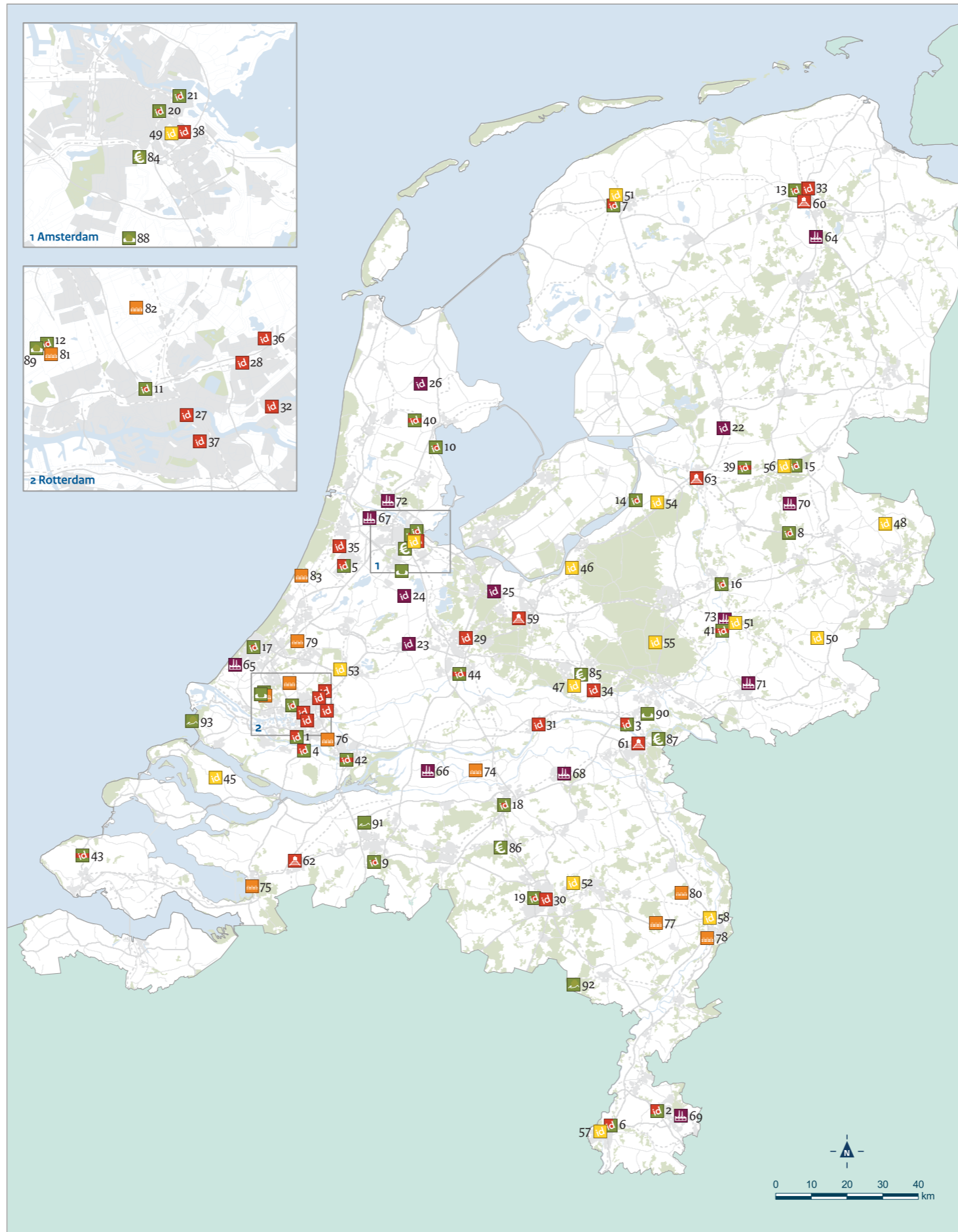
Identiteit van weg en omgeving

- 39 Investeren in landschap en leefomgeving
- 40 N23: Van Achterpad tot Oprijlaan
- 41 N348 - Het Witte Lint
- 42 Parkweg Dordrecht
- 43 Realisatie Belvedereproject N57
- 44 Streektransferium Linieland

Identiteit van energielandschappen

- 45 Beleef het op Goeree-Overflakkeel - recreëren
- 46 Biomassa-erf Putten
- 47 Business-plan "Groen Goud"
- 48 Duurzame energiewinning Noordoost Twente
- 49 Duurzame Herontwikkeling Monumentale wijk Jeruzalem
- 50 Energie Marke Haarlose Veld
- 51 Energieke integratie stad en landschap
- 52 EnergieRijk
- 53 Glasparel
- 54 Mulligen Premium Green
- 55 Nieuwe energie voor landgoed Deelenwoud
- 56 Trillingen: Bruisende bron van energie
- 57 Uitzicht op de duurzame toekomst: Belvédère Maastricht

Spoorzoneontwikkeling

- 59 Amersfoort
- 60 Groningen
- 61 Nijmegen
- 62 Roosendaal
- 63 Zwolle

Bedrijventerreinen

- 64 Groningen-Assen (regionale samenwerking met oog op marktconforme grondprijzen)
- 65 Industrieschap Plaspoelpolder
- 66 Land van Heusden en Altena
- 67 Metropoolregio Amsterdam
- 68 Oss (toepassen SER ladder)
- 69 Parkstad Limburg
- 70 Sterrensysteem Overijssel (kwalitatieve classificatie bedrijventerreinen)
- 71 West Achterhoek
- 72 Zaanstad (Zaanse Mix; functiemenging)
- 73 Zutphen (de Mars; herstructurering categorie 5 bedrijven)

Aanpak verspreid liggende kassen

- 74 Bommelerwaard
- 75 Brabantse Wal
- 76 Deltapoort
- 77 Helenaveen
- 78 Laerbroeck
- 79 Leidschendam-Voorburg (Stompwijk)
- 80 Meterikse Veld
- 81 Midden-Delfland
- 82 Pijnacker-Nootdorp
- 83 Vinkeveelpolder

Investeren in het landschap

- 84 Amstelland
- 85 Binnenveld
- 86 Groene Woud
- 87 Ooijpolder

Rijksbufferzones

- 88 Amstelscheg
- 89 Midden-Delfland
- 90 Park Lingezegen

Klimaatbuffers

- 91 Bergboezem Breda
- 92 Kempen-Broek
- 93 Punt van Voorne

Mooi Nederland Masterplan Regiopark Hoeksche Waard

Fotografie: Monne Tuinhout

De ontwikkeling van een innovatief recreatiegebied moet helpen om de nu nog weinig samenhangende noordrand van de Hoeksche Waard een eigen identiteit te geven met een 'sterk merk'. De plannen voor het Regiopark zijn gesitueerd rondom het voormalig terrein van de Suikerunie. De Commissie Hoeksche Waard, een samenwerkingsverband van de gemeenten in de Hoeksche Waard, wil hiervan een

culturele hotspot maken zoals ook gebeurde met verpauperde industriegebieden langs de Duitse Ruhr. De plannen berusten op een nauwe samenwerking tussen de vijf betrokken gemeenten. Dat er draagvlak is bij de bevolking blijkt uit het feit dat het initiatief dankzij stemmen uit de regio de publieksprijs won die is verbonden met het innovatieprogramma Mooi Nederland.

Mooi Nederland Landschapspark De Danenberg als Groen Prikkeldraad, Overbetuwe

Fotografie: Miriam Donkers

In de gemeente Overbetuwe worden plannen voor een bedrijventerrein gekoppeld aan de ontwikkeling van een nieuw park in het aangrenzende gebied. Door beide gebieden als een geheel te ontwikkelen kan de overgang van bedrijvenpark naar landschapspark zo worden ingevuld, dat toekomstige verrommeling wordt voorkomen. Het landschapspark vervult een rol als 'groen prikkeldraad', omdat het verder oprukken van de bebouwing

tegenhoudt. Ook financieel is er een verbinding tussen beide projecten: de afweging van de verschillende opbrengsten en kosten vindt plaats via een landschapsfonds. Er is een intensieve samenwerking tussen marktpartijen, overheid en milieuorganisaties, terwijl ook omwonenden en andere direct belanghebbenden een rol krijgen bij het uitwerken van de plannen.

Mooi Nederland

Nog steeds een waanzinnig mooi land

Interview → Edward Stigter en Henk Ovink directeuren ministerie Infrastructuur en Milieu

Het vorige kabinet sloeg alarm over het aanzien van Nederland. Verrommeling werd een agenda-punt. Er kwam een nationaal programma Mooi Nederland. Wat is de stand op dit moment? Wat moet er de komende tijd gebeuren? Architectuur Lokaal vroeg het twee

enthousiaste mannen met goed zicht op de ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland. Edward Stigter (*links op de foto*) en Henk Ovink (*rechts*). Stigter was directeur Mooi Nederland op het ministerie van VROM, nu het ministerie van Infrastructuur en Milieu; Ovink, zijn overbuurman op het ministerie, is directeur Nationale Ruimtelijke Ordening.

Stigter: 'Het vorige kabinet heeft met het programma Mooi Nederland de aanpak van verrommeling en zuinig ruimtegebruik op de agenda gezet. Er is veel bereikt door visievorming, kaderstelling en voorbeeldprojecten over de herstructurering en verhoging van ruimtelijke kwaliteit van bedrijventerreinen, regionale samenwerking, en de stadsrand als succesvol recreatiegebied. De agendering dit jaar van de kantorenleegstand kan ook op het conto van Mooi Nederland worden geschreven. Op initiatief van minister Huizinga van VROM is tussen overheid en marktpartijen een actieprogramma tot stand gekomen. Na het opstellen van de agenda start de gezamenlijke uitvoering waaraan iedere partij zijn deel zal moeten leveren. Leegstand leidt terecht tot irritatie en bovendien vermindert het grote aanbod de druk om te investeren in het opknappen van verouderde panden. Bij dit werk komen we dezelfde problemen tegen als lokale bestuurders. Overall heb je last van het idee dat kwaliteit duur is en lastig. Je ziet hetzelfde in de discussie over bouwen binnen de bestaande stad. Niemand zal ontkennen, dat Nederland zuinig moet zijn op ruimte, maar sinds de crisis hoor je weer vaker zeggen dat bouwen in de wei de voorkeur heeft omdat het goedkoper zou zijn. Ik geloof dat niet, maar de kosten en

baten hiervan slaan vaak bij verschillende partijen neer. Ook bij afzonderlijke gebouwen is het niet eenvoudig om zichtbaar te maken dat meer kwaliteit bijdraagt aan duurzaamheid. Toch moet een overheid een zo compleet mogelijk beeld hebben van kosten en opbrengsten. Alleen met deskundige ondersteuning kan een wethouder de feiten op een rij krijgen. Vervolgens moet je proberen om de partijen bij elkaar brengen waar de kosten en opbrengsten terecht komen. Dan kan je beslissingen nemen die

ontwikkeling van nieuwe bouwlocaties. Het inzakken van de markt maakt duidelijk hoe kwetsbaar dit verdienmodel is. Het heeft zijn tijd gehad en deze generatie wethouders staat voor de uitdaging om alternatieven te zoeken. Gemeenten nemen veel beslissingen zelf, het rijk kan ervoor zorgen dat er eerst een zorgvuldige afweging plaatsvindt. Zo wordt het wellicht dit jaar al verplicht om de SER ladder voor bedrijventerreinen te gebruiken. Hiermee kunnen burgers hun overheid aanspreken op vragen als "Is dat nieuwe terrein wel nodig?", "Is serieus naar alternatieven gezocht?"

daar komen we gelukkig langzaam aan op terug. Het gaat om inhoud en proces gelijktijdig in positie. Bestuurders moeten de ambitie hebben om een werkelijk voorbeeldig en professioneel opdrachtgever te zijn. Daarvoor moet de gemeentelijke organisatie volop investeren in deskundigheid en professionaliteit. En dat staat los van bezuinigingen. Ook een afgeslankte overheid kan inhoudelijk goed onderbouwde beslissingen nemen. Er is geen behoefte aan meer ambtenaren, maar aan mensen met de juiste kwalificaties, aan een verantwoordelijke top en verantwoordelijk opdrachtgeverschap met lef en vertrouwen. De praktijk van het Europees aanbevolen bewijst dat we met vluchten in het proces de kwaliteit uit het oog verliezen, de bureaus afschrikken en onnodig op kosten jagen en de maatschappij niet krijgt wat ze verdient voor een veel te hoge prijs. Een professioneel ambtelijk apparaat moet een eigen opvatting hebben over het gewenste resultaat. Daar is geen uitgebreide staf voor nodig. Als ze klein en slagvaardig blijven gaan overheden vanzelf op zoek naar krachtige allianties met maatschappelijke organisaties en bedrijven. Dat maakt ze slimmer en sterker. Daar heeft iedereen baat bij, natuurlijk ook de rijksoverheid.' (DB) ←

‘We komen dezelfde problemen tegen als lokale bestuurders.’

ook op termijn goed uitpakken. Er ligt nu dus een grote verantwoordelijkheid bij de provincies en de gemeenten om samen met andere partijen te werken aan de ruimtelijke kwaliteit van ons land. Het rijk zal daarbij behulpzaam zijn waar het kan. Zo wordt er nu gewerkt aan vereenvoudiging van de regelgeving voor de groene ruimte. Daarnaast wordt uitwisseling van ervaringen en kennis tussen gemeenten en andere partijen nog steeds gefaciliteerd met het kennisplein (zie ook pag. 77). Met het uitwisselen van ervaringen tussen de lokale partijen krijgt men handvatten aangereikt hoe te komen tot optimale waardecreatie, een goede samenwerking en innovatieve financieringsconstructies. Gemeenten waren gewend hun ruimtelijke ambities te financieren met

Ovink: 'Door verrommeling aan de orde te stellen willen we niet de suggestie wekken dat de Nederlandse ruimtelijke ordening failliet is. Integendeel. Als je dit land binnenrijdt, zie je dat de standaard nog steeds hoog ligt. Vanuit snelwegpanorama's is er uitzicht op een waanzinnig mooi land. Maar het is wel kwetsbaar. Nederland kan het zich niet veroorloven slordig met ruimte om te springen. Ik ga er van uit dat we met de nieuwe gemeentebestuurders professioneel publiek opdrachtgeverschap een sterke impuls kunnen geven. Professioneel opdrachtgeverschap om te kunnen sturen op de realisatie van kwaliteit en gericht op de ontwikkelingen voor de lange termijn. Dat vraagt om een zeer deskundig ambtelijk apparaat. Veel overheden hebben inhoudelijke kennis verwaarloosd in de jaren '80, toen procesdenken de overhand kreeg. De vergrote complexiteit zorgde tevens voor meer ad hoc sturing door deze waan van de dag. Dat pure procesdenken en processturen is een verkeerde keus,

Nationaal Programma Herbestemming

Nederland is leger dan menigeen weet. De leegstand in kantoren bedraagt bijna 7 miljoen vierkante meter. In winkelstraten staan zo'n 40.000 verdiepingen boven winkels leeg. Dagelijks groeit de leegstand met één extra boerderij, wekelijks met twee kerken en maandelijks met één klooster. Ook fabrieken, scholen, gemeentehuizen, kazernes en andere beeldbepalende gebouwen komen vrij. Te midden van al die leegte staan ook meer dan duizend monumentale gebouwen te wachten op een nieuwe toekomst.

Leegstand gaat echter over meer dan alleen aantallen en vierkante meters. Het gaat om gebouwen die al een leven geleefd hebben en een verhaal te vertellen hebben. Dat blijkt ook telkens weer als deze gebouwen worden herbestemd. De gebouwen hebben een grote uitstraling die partijen aanzet tot investeren. Herbestemmen bevordert de economie van een wijk en geeft soms zelfs een impuls aan een hele stad. Herbestemde gebouwen vormen als icoon vaak een belangrijk kristallisatiepunt voor gebiedsontwikkeling. Herbestemmen leidt bovendien tot het behoud van identiteitsdragers en is daarmee ook een culturele daad. Ook zijn er meer en meer milieuo- en duurzaamheidsargumenten die pleiten voor renovatie en herbestemming in plaats van sloop en nieuwbouw.

Vanuit het rijk wordt zowel in het architectuurbeleid als in de monumentenzorg aandacht gegeven aan dit vraagstuk. Herbestemming is tot een van de pijlers van dat beleid benoemd. In deze context heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed een nationaal programma in het leven geroepen om herbestemming te bevorderen. De RCE doet dat samen met andere overheden en corporaties, ontwikkelaars en bouwers, ontwerpers en cultuurhistorici, eigenaren en gebruikers. De komende vier jaar werken die partijen aan de agenda die de praktijk van herbestemming bevordert, innovatie stimuleert en het belang van herbestemming agendeert. Een agenda kortom voor iedereen die op leegstand wil sturen en met herbestemming aan de slag wil. Een agenda voor u.

Kijk op www.herbestemming.nu voor informatie over subsidiemogelijkheden, kennis over herbestemming en een netwerk aan partijen. ←

Werkateliers voor wethouders
Het Nationaal Programma Herbestemming en Architectuur Lokaal starten in 2011 met werkateliers speciaal voor wethouders. Een atelier bestaat uit drie bijeenkomsten op relevante, inspirerende locaties in Nederland. Aan de hand van praktijkvoorbeelden uit eigen gemeente, door bezoek aan projecten, en samen met deskundigen uit diverse disciplines komen uiteenlopende aspecten tussen eerste gedachte en oplevering aan bod. Vooraf geformuleerde persoonlijke leerdoelen en een resultaatgerichte aanpak staan garant voor het vergroten van strategisch inzicht en praktische kennis.

De werkateliers vinden plaats op 2 februari, 15 april en 22 juni 2011. Meer weten? Mail naar indira.vantklooster@arch-lokaal.nl.

Dr. Schaepmanstichting/basisschool St. Plechelmus en de gemeente Hengelo transformeerden met Leijh Kappelhoff Seckel van den Dobbelseen architecten een voormalige kerk tot basisschool. De opdrachtgevers zijn genomineerd voor de Gouden Piramide 2010, Rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap in de architectuur. Fotografie: Architectuur Lokaal.

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap

In de 20e eeuw raakten gemeenten eraan gewend om nieuwe wijken te maken met corporaties en ontwikkelaars. Serieproductie was het uitgangspunt bij het stedenbouwkundig ontwerp en bij de kwaliteitsbewaking. Nu burgers meer zelf hun woningen maken, vraagt dat om een ander wijkontwerp en andere spelregels. Er is behoefte aan kennis over stedenbouw die bij de veranderende verhoudingen past. Hoe vind je de balans tussen individuele wensen en het collectieve belang van een kwalitatief hoogwaardig geheel? Welke ingrediënten moet het ontwerp dan hebben? Welke planopzet en welke regels voor de afzonderlijke kavels hebben het gewenste effect? Hoe worden individuele opdrachtgevers gestimuleerd om zich ook in te zetten voor het gebied buiten het eigen pand? Zijn zij zich ervan bewust dat zij met hun bouwproject, ook meebouwen aan een stedelijk gebied? Hoe ontstaat een

vruchtbare relatie tussen gemeentelijke planvorming en planontwikkeling door particuliere opdrachtgevers?

Het Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap van het ministerie van OCW wordt uitgevoerd door Architectuur Lokaal. Het is gericht op projecten van individueel en collectief opdrachtgeverschap in uiteenlopende prijsklassen. Excursies met projectbezoeken vormen een belangrijk onderdeel van het laboratorium, maar ook de films op YouTube waarin bewoners vertellen over hun ervaringen. Want: zien is geloven en: niet iedereen hoeft zelf het wiel uit te vinden. Het laboratorium werkt ook aan nieuwe oplossingen. Er wordt ontwerpend onderzoek verricht met stedenbouwkundigen, op concrete locaties in verschillende gemeenten.

[Meer weten?](#)

www.arch-lokaal.nl/laboratorium

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap Danninge Erve Zuid in Nijeveen

Danninge Erve is een dorpsuitbreiding in Nijeveen (gemeente Meppel). Op verzoek van de gemeenteraad is plandeel Danninge Erve Zuid ontwikkeld in samenspraak met de bewoners. De gemeente start het experiment om ervaring op te doen met het realiseren van duurzaam gebouwde, sociaal samenhangende buurten met een architectuur die past bij het karakter van bebouwing en landschap. Ruim de helft van de 62 woningen in Danninge Erve Zuid wordt gebouwd door particuliere opdrachtgevers. Met het oog op hun vrijheid

zijn er geen welstandseisen, de kwaliteit van de bebouwing wordt geregeld door het stedenbouwkundige plan dat een co-productie is van B+O Architecten, DAAD Architecten en Schuurman Kuipers Architecten in combinatie met OKRA landschapsarchitecten en de gemeente Meppel. Het was de bedoeling om te komen tot een gevarieerde bebouwing en om bewoners samen te laten nadenken over een aantrekkelijke openbare ruimte zonder Gamma-schuttingen. De resultaten zijn voor Meppel aanleiding om verder te gaan op de ingeslagen weg.

Locatie Weidelint, Nijeveen / **Opdrachtgever** Gemeente Meppel / **Ontwerp** OKRA landschapsarchitecten, Utrecht (openbare ruimte) / **Andere betrokken partijen** Gemeente Meppel, B+O Architecten, DAAD Architecten, Schuurman, Kuipers Architecten / **Programma** 50 woningen / **Omvang** ca. 1,2 ha / **Start bouw** 2003 / **Oplevering** 2008 / **Bouwsom** € 1,3 miljoen (excl. woningen) / **Beeldverantwoording** Gemeente Meppel

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap

Zuiderburen in Leeuwarden

Al tien jaar geleden was er landelijke discussie over de vraag of woningbouw voldoende aansluit bij wensen van bewoners. In verband hiermee werd door Staatssecretaris Remkes bepleit om in de Vinexwijken meer ruimte te bieden voor vrije kavels. Daarvoor waren vaak weinig mogelijkheden, bijvoorbeeld als gevolg van grondposities van projectontwikkelaars. Zuiderburen was een gunstige uitzondering, deze wijk hoorde tot de top drie van meest consumentgerichte Vinexlocaties, met een voor die tijd ongekend hoog percentage van 30% vrije kavels, die bovendien welstandsvrij konden worden bebouwd in een stedenbouwkundig plan van bureau Hosper. De wijk

is nu grotendeels klaar, zodat te zien is waartoe particulier opdrachtgeverschap kan leiden. Op het niveau van afzonderlijke woningen zijn spraakmakende resultaten bereikt. Zo won villa Maarsingh van de familie Maarsingh uit Leeuwarden, naar ontwerp van Onix architecten, de Vredeman de Vries prijs voor Architectuur 2006 van de provincie Fryslân en de gemeentelijke architectuurprijs van Leeuwarden in 2010. Verder is Zuiderburen een onderdeel van de zuidelijke stadsrand van Leeuwarden dat aansluit op de verdere acties van de gemeente om in dit gebied de overgangen tussen stad en land te verbeteren.

Locatie Hempens-Teerns, Leeuwarden / **Opdrachtgever** Gemeente Leeuwarden / **Stedenbouwkundig ontwerp** Hosper landschapsarchitectuur en stedenbouw, Haarlem / **Andere betrokken partijen** Onix Architecten, Groningen en andere architecten / **Programma** 1900 woningen / **Omvang** 400 ha / **Start bouw** 2000 / **Oplevering** 2009 / **Bouwsom** onbekend / **Beeldverantwoording** Hosper landschapsarchitectuur en stedenbouw, Haarlem

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap

Homeruskwartier in Almere

Homeruskwartier, een wijk voor 3000 woningen, wordt in verschillende vormen van opdrachtgeverschap volledig door de toekomstige bewoners gebouwd. Het stedenbouwkundig ontwerp is gebaseerd op cirkelvormige singels die de verschillende buurten met elkaar verbinden. Het wordt een afwisselende wijk. Er is ruimte voor grachtenhuizen, woonwerkvilla's, bungalows, tuinhuisen en woontorens. Wonen gecombineerd met werk is op veel plekken mogelijk en er zijn ook kavels waar winkeliers hun eigen winkel kunnen bouwen. Dwars door de wijk slingert het park 'De Green', waar ondergronds

archeologische vondsten liggen. Het centrumgebied krijgt een hogere dichtheid met meer woningen boven elkaar. Hier gaan mensen in kleine groepen samen bouwen. Dat heeft niet te maken met groepswonen. Bouwgroepen zijn vooral praktisch gericht, ze vormen de voorloper van de latere verenigingen van eigenaren. Op de begane grond onder de woningen komen winkels of werkruimten. De opzet voor het centrum is ontleend aan de Duitse stad Tübingen, waar de bewoners de wijk ook zelf gebouwd hebben.

Locatie Almere Poort / **Opdrachtgever** Gemeente Almere / **Stedenbouwkundig ontwerp** OMA, Rotterdam / **Andere betrokken partijen** diverse particulier opdrachtgevers en architecten / **Programma** o.a. woningen, winkels en werkruimten / **Omvang** 100 ha, 3000 woningen (ca. 1.000 in cpo en 2.000 in mede-opdrachtgeverschap) / **Start bouw** november 2008 / **Oplevering** doorlopend proces / **Bouwsom** divers / **Beeldverantwoording** Celine Verweij

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap **Roombeek in Enschede**

Na de vuurwerkramp van mei 2000 heeft Enschede samen met honderden bewoners een nieuw begin gemaakt. En met succes. Roombeek staat er inmiddels bij als een expositie over stadsontwikkeling met particuliere opdrachtgevers. Het stedenbouwkundige plan van architect Pi de Bruijn, dat de structuur en de spelregels voor de herbouw geeft, is uitdrukkelijk gebaseerd op menging van functies. In delen van Roombeek ligt het accent op wonen. Daar kwamen kavels die ruim genoeg zijn voor woon-werk panden. In het noorden van de wijk ligt de verhouding omgekeerd: een accent op ruimte voor

bedrijven aangevuld met de mogelijkheid om woningen te bouwen. Dat sluit aan bij de oude situatie. Er stonden forse fabriekshallen. Aan sommige is nog te zien hoe zij de explosie opvingen. Roombeek is alles behalve een zee van eengezinswoningen. De stedenbouwkundige structuur blijft gedifferentieerd met op centrale plekken grote bouwmassa's. De nieuwe opbloei van de wijk is te danken aan het samenspel van de professionele opdrachtgevers, de gemeente, de ontwerpers en de talrijke particulieren die hun eigen pand bouwen.

Locatie Enschede Noord / **Opdrachtgever** Gemeente Enschede / **Stedenbouwkundig ontwerp** de Architecten Cie., Amsterdam (stedenbouwkundig ontwerper ontwikkelingsplan Roombeek, supervisor stedenbouw en buitenruimte) / **Andere betrokken partijen** diverse ontwerpers, ca. 50 aannemers, ca. 20 organisaties / **Programma** 1500 woningen (500 vrije kavels), 9 ha bedrijven, 4500 – 8.000 m2 detailhandel, zorg-, voorzieningen en cultuurcluster, 6 ha park / **Omvang** ca. 62,6 ha / **Start bouw** 2000 / **Oplevering** 2010 (realisatie programma) / **Bouwsom** onbekend / **Beeldverantwoording** Jan Schartman Fotografie

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap **Ecowijk EVA Lanxmeer in Culemborg**

Het project EVA Lanxmeer in Culemborg ontstond als een particulier initiatief gericht op ontwikkeling van een milieubewuste samenleving. De gemeente Culemborg en Stichting EVA ontwikkelden samen een wijk op basis van duurzame stedenbouwkundige principes. Daarbij ging het om versterken van bestaande kwaliteiten, het sluiten van kringlopen, het verbinden van landschap en architectuur en om participatie van bewoners bij ontwerp en beheer van de wijk. De inbreng van bewoners kreeg mede gestalte via particulier opdrachtgeverschap. Een groep senioren die in verschillende delen van het land had

gezocht naar een geschikte locatie koos voor EVA Lanxmeer om Het Kwarteel te bouwen, een gemeenschappelijk woonproject in de koopsector met 24 appartementen. Ook verrees een bijzonder voorbeeld van collectief particulier opdrachtgeverschap in de vorm van zes 'kaswoningen' die werden ontworpen door KWSA Architecten. De zes woningen staan in een kas met aan drie zijden van het huis overdekte tuinen en terrassen. Onder meer door de situering in de kas ligt het energieverbruik van de woningen aanzienlijk onder het landelijke gemiddelde.

Locatie Anna Blamanweg 36, Culemborg / **Opdrachtgever** Gemeente Culemborg / **Ontwerp** Copijn landschapsarchitecten, Utrecht, Joachim Eble Architecten, Tübingen / **Andere betrokken partijen** o.a. Stichting EVA, Hyco Verhaagen, EVA Lanxmeer, Wbv Kleurrijk Wonen, Woongroep Het Kwarteel / **Programma** ca. 250 woningen, ca. 40.000 m2 bedrijfsruimte, scholen, stadsboerderij / **Omvang** 33 ha / **Start bouw** 1999 / **Oplevering** gefaseerd sinds 2001 / **Bouwsom** ca. € 12 miljoen (bouwrijp maken en inrichting openbaar gebied) / **Beeldverantwoording** Copijn

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap **Nieuw Leyden in Leiden**

Het Slachthuissterrein, een industrieterrein aan de noordrand van de Leidse binnenstad, had door verwaarlozing en leegstand jarenlang een negatieve invloed op de aangrenzende wijk. Om dit te stoppen, plande de gemeente in het gebied een nieuwe woonbuurt met een ongekend grote inbreng van particuliere opdrachtgevers: zij bouwen meer dan de helft van de 400 laagbouwoningen in het plan. Dat heeft twee voordelen. Toekomstige bewoners raken in een vroeg stadium betrokken bij de buurt en mensen met hogere inkomens vertrekken niet langer of vestigen zich juist in het gebied.

MVRDV maakte voor de nieuwe wijk het stedenbouwkundig plan. Kenmerkend zijn de bouwblokken met 18 kavels rond een gemeenschappelijke garage. De straten tussen de bouwblokken zijn smal, maar omdat daar geen auto's komen is er toch vrij veel ruimte die door de bewoners zelf kan worden ingericht en beheerd. Door het collectieve karakter van deze openbare ruimte en de gemeenschappelijke garage spreken sommigen van collectief particulier opdrachtgeverschap. De bewoners kunnen echter ieder afzonderlijk hun woning laten ontwerpen en bouwen.

Locatie Leiden Noord / **Opdrachtgever** Gemeente Leiden en Portaal, Veenendaal / **Stedenbouwkundig ontwerp** MVRDV, Rotterdam / **Andere betrokken partijen** particulier opdrachtgevers, 200 verschillende architecten / **Programma** ca. 800 woningen, 2500 m2 commerciële ruimtes / **Omvang** 16 ha, 670 woningen (waarvan de helft particulier opdrachtgeverschap) / **Start bouw** 2005 / **Oplevering** in uitvoering / **Bouwsom** onbekend / **Beeldverantwoording** MVRDV

Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap **Steigereiland in Amsterdam**

De nieuwe wijk IJburg is een co-productie van de gemeente Amsterdam en consortia van professionele opdrachtgevers. Toch is er ook veel ruimte voor mensen die hun eigen woning bouwen. Zelf bouwen was in Amsterdam gedurende de hele 20e eeuw ongebruikelijk. Pas aan het einde van de jaren negentig stimuleerde de gemeente dat bewoners zelf een straat maakten bij de herontwikkeling van het Oostelijk Havengebied. In IJburg besloot de gemeente om in een stap verder te zetten. Daar kwamen vanaf 2003 honderden kavels beschikbaar voor

bebouwing door bewoners, te beginnen met 246 kavels in de Zuidbuurt van Steigereiland. Na 2001 was er wereldwijd een teruggang op de financiële markten door de dotcom crisis. De economische onzekerheid uit deze jaren had negatieve invloed op de kavelverkoop in IJburg. Bij de aarzelande start van de verkoop speelde verder mee dat IJburg zelf nog nieuw was. Later bleek dat de aanloopproblemen van tijdelijke aard waren. De vraag naar kavels werd groter dan het aanbod.

Locatie Steigereiland e.o., Amsterdam / **Opdrachtgever** particulier opdrachtgevers / **Stedenbouwkundig ontwerp** o.a. Planteam IJburg/Zeeburgereiland van DRO, Amsterdam / **Andere betrokken partijen** diverse architecten / **Programma** ca. 2000 woningen (waarvan 400 vrije kavels), basisschool, kantoren en bedrijven / **Omvang** onbekend / **Start bouw** 2002 / **Oplevering** 2004 / **Bouwsom** divers / **Beeldverantwoording** Architectuur Lokaal

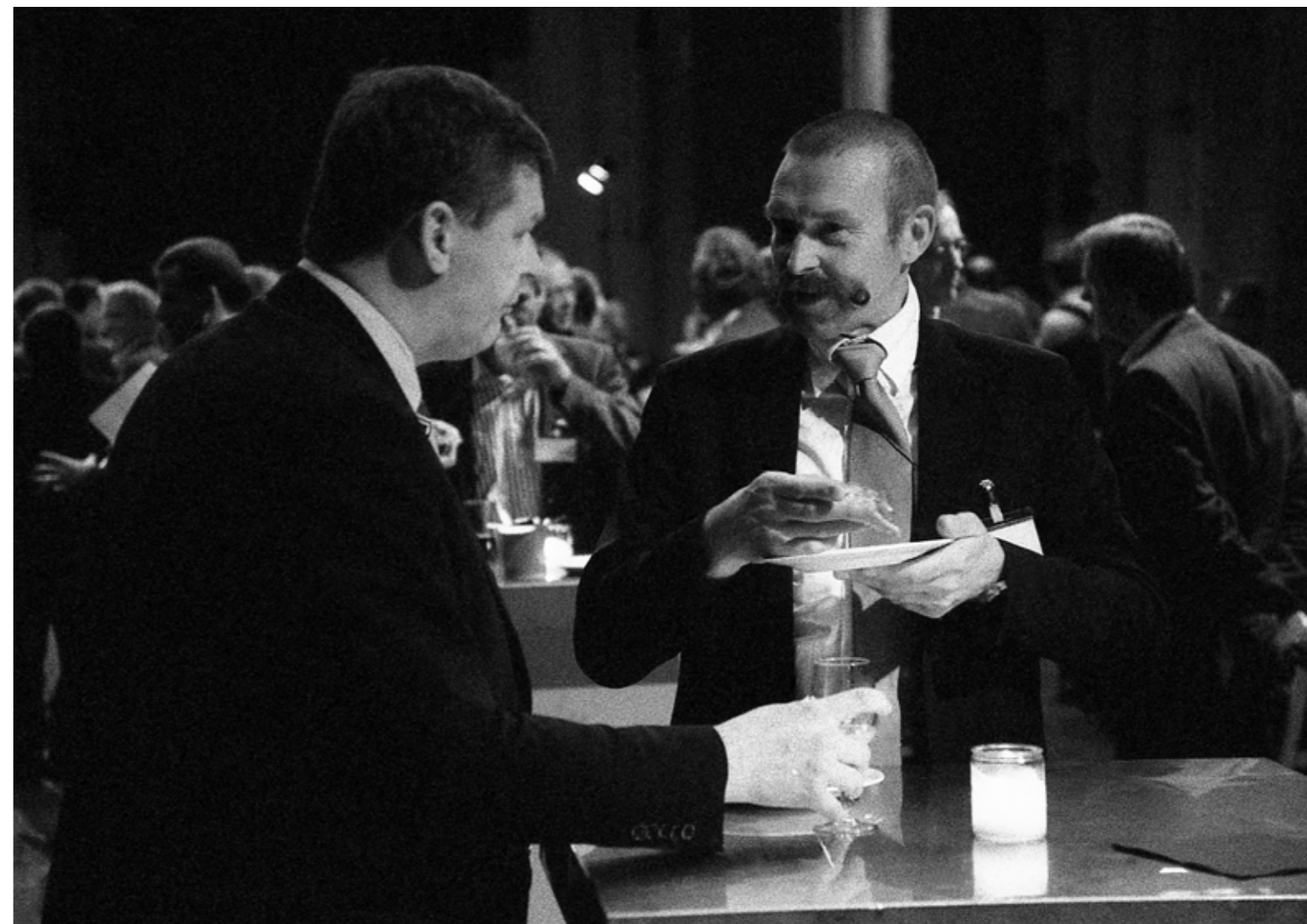
Laboratorium Particulier Opdrachtgeverschap Nieuw Cronenburgh in Loenen aan de Vecht

Gelegen aan de Vecht, grenzend aan wijken uit de jaren '50 en '70, ligt de wijk Nieuwe Cronenburgh. Proper-Stok en Synchroon ontwikkelden 200 woningen met diverse architecten, 72 woningen zijn op expliciete uitgangspunten van de gemeente Loenen aan de Vecht uitgegeven op vrije kavels. Om tegelijkertijd samenhang en differentiatie te kunnen creëren ontwierp West 8 een landschapsplan op basis van zichtlijnen op de kerk en de witte theekoepel aan de overzijde van de Vecht. Een kavelatlas bepaalde per kavel de randvoorwaarden zoals hoogte, breedte, kaprichting, nokhoogte en plaatsing van

de woning. Zo worden de woningen telkens anders vormgegeven volgens kenmerken van het typische 'Hollandse huis'. In een serie bijeenkomsten kon elke particuliere opdrachtgever een maquette in een schaalmodel van de wijk plaatsen om zo het stedenbouwkundige effect op het geheel te kunnen ervaren. Op 19 speciale kavels kon iets bijzonders tot stand komen. Architect/bewoner Jules Zwijsen heeft zo zijn eigen torenwoning gebouwd, maar elders staan bijvoorbeeld een 'knikwoning' en een 'longhousewoning'.

Locatie Roghmanlaan, Loenen aan de Vecht / **Opdrachtgever** Gemeente Loenen aan de Vecht / **Stedenbouwkundig ontwerp** / West 8 urban design & landscape architecture, Rotterdam / **Andere betrokken partijen** Synchroon, Proper-Stok, Kennemerland Beheer, Jo Crépain, Humblé Architecten, AWG architecten, Grosfeld vander Velde Architecten / **Programma** 200 woningen / **Omvang** 9 ha / **Start bouw** 2001 / **Oplevering** 2009 / **Bouwsom** onbekend / **Beeldverantwoording** Jeroen Musch Photography

Nederland wordt anders

Alles behalve pessimistisch

→ Rutger Oolbekkink en Guido Wallagh fotografie Eran Oppenheimer

De architectuur is zwaar getroffen door de crisis en jonge ontwerpers zijn daarvan als eerste de dupe. Sinds begin 2009 worden tijdelijke contracten niet meer verlengd, vinden pas afgestudeerden moeilijk of geen regulier werk en worden vaste contracten ontbonden. Van een crisisstemming onder jonge ontwerpers is echter nauwelijks sprake. Eerder is sprake van een nieuw elan onder de nieuwe generatie, zo maken Oolbekkink en Wallagh op uit gesprekken met jonge ontwerpers.

Toen de BNA begin 2009 met de dramatische voorspelling kwam dat een derde van alle architecten, ofwel zo'n 5.000 hoogopgeleide professionals, op korte termijn werkloos zou raken, zijn er initiatieven genomen om jonge ontwerpers voor het vak te behouden. Een verloren generatie, zoals in de jaren '80, moest koste wat het kost voorkomen worden. De voorspellingen zijn inmiddels uitgekomen. En de verwachting is dat ten gevolge van aanstaande bezuini-

gingen bij de overheid en de corporatiesector binnenkort de crisis ook landschaparchitecten en stedenbouwkundigen treft. Des te opmerkelijker is het beeld dat jonge ontwerpers ons geven. Zij bevestigen het massale ontslag en de moeite om een nieuwe baan te vinden. Maar daar tegenover schetsen zij een nieuwe, optimistische werkelijkheid. Zij stromen niet uit naar sectoren zoals het onderwijs of de ict, zoals in de jaren '80. Maar zij freelancen meer dan ooit tevoren, starten eigen bureaus, nemen deel

aan verschillende (tijdelijke) samenwerkingsverbanden tegelijkertijd, zijn internationaal georiënteerd en creëren hun eigen werk. De tijd van een vast contract bij één werkgever is voorbij; tijdelijk en misschien wel definitief. Hiervoor in de plaats is een florierende netwerkeconomie in opkomst.

Bevrijd van de 'starchitectuur'

Eén van de initiatieven om jonge ontwerpers door de crisis te loodsen was het Onderzoekslab in het kader van Nederland wordt anders. Op initiatief van het College van Rijksadviseurs en al snel verbreed met de ministeries van VROM, OCW en LNV, de vier grote gemeenten, de koepels van projectontwikkelaars (Neprom), woningcorporaties (Aedes) en architecten (BNA) en kennisinstellingen (TU Delft en TU Eindhoven) hebben ruim 150 deelnemers, waaronder vele jonge ontwerpers, zich gebogen over actuele opgaven. Aan hen werd gevraagd niet direct te vervallen in het bieden van oplossingen, maar juist via ontwerpend onderzoek de vraag achter de vraag te verkennen. Het Onderzoekslab wilde weer ruimte bieden aan een fundamentele probleemanalyse, omdat dit de afgelopen jaren er zo bij ingeschoten was. Vele jonge ontwerpers hebben zich juist vanwege deze mogelijkheid aangemeld bij het Onderzoekslab.

De crisis maakt jonge ontwerpers, zoals één van hen dit treffend verwoordde, alles behalve pessimistisch. Men voelt zich eerder bevrijd van de periode van 'gisteren af' en de zogenoemde 'starchitectuur'. Het is opvallend hoe geëngageerd de nieuwe generatie zich toont, hoe graag men zich wil verdiepen in de maatschappelijke context van opgaven, hoe belangrijk men het vindt om niet van achter de computer met een koptelefoon op het vak uit te oefenen maar juist in direct in contact te staan met de samenleving. Veel architecten ontdekken de waarde van het betrekken van de eindgebruiker bij het maken van plannen. Veel architecten zijn ongelukkig, in sommige gevallen zelfs beschaamd, over de iconenarchitectuur en het sterringedrag van sommige van hun oudere vakgenoten. Meer aandacht per kubieke meter is nodig om maatschappelijk verantwoord bezig te zijn, aldus de jonge ontwerpers.

Activistische benadering

Jonge ontwerpers gaan een stil verzet aan ten opzichte van de periode van voor de crisis. In deze periode hebben zij reflectie op de opgaven, het vak en zichzelf gemist. Hoewel zij zich er terdege van bewust zijn dat zij net komen kijken, is de behoefte aan eigen verantwoordelijkheid groot. In plaats van het schaaftachtig uitwerken van SO's, VO's en DO's hunkeren zij naar PO's; de fase van het Pre-Ontwerp waarin zij zelf ook vragen kunnen stellen om tot meer doordachte en betere opdrachtformuleringen te komen. Hierbij voelen zij zich niet of nauwelijks beperkt in de uitoefening van hun vak; architectuur vraagt volgens jonge ontwerpers om een open source-aanpak en samenwerking met andere disciplines en de samenleving. Wat dit laatste betreft, voelt de nieuwe generatie zich thuis bij een meer activistische benadering. Het openen van een eigen interactieve website hoort hier inmiddels bijna standaard bij, maar men gaat nadrukkelijker verder. In het Onderzoekslab waarin dertien teams aan uiteenlopende opgaven als het binnenstedelijk bouwen, groen in de stad, leegstand en het stimuleren van particuliere initiatieven gewerkt hebben, zijn tal van andere methoden ingezet. In het lab Nagele woonden jonge ontwerpers wekenlang op locatie, gingen zij een dialoog aan met bewoners en ontwikkelden zij een alternatief plan. In het lab Vrijstaat is zogenoemde moderatieve stedenbouw bedreven: via dialoogtafels en ruimtelijke scenario's zijn particuliere ideeën en initiatieven voor de oostelijke binnenstad van Amsterdam opgehaald en in potentiële projecten omgezet. In het lab Gezond verstand is een vergeten doelgroep bij scholen(ver)bouw juist centraal gesteld: de gebruikers van scholen, ofwel docenten, kinderen en ouders. In het lab Krachtgroen, een ontwerpend onderzoek naar de rijkdom van groenfuncties in Vogelaarwijken, zijn samen met wetenschappers, omwonenden en andere gebruikers experimenten in en met de groene ruimte aangegaan. En een dergelijke experimentele aanpak op locatie is ook toegepast in het lab Tussentijd, waar met de gemeente, instellingen als het onderwijs en kunstenaars gezocht is naar tijdelijke bestemmingen voor leegstaande kantoren en braakliggende terreinen in Apeldoorn.

Kritiek en twijfel

De toewijding van jonge ontwerpers in het Onderzoekslab is hartverwarmend en inspirerend, de geboekte resultaten veelbelovend. Maar er was ook kritiek en twijfel bij vakgenoten. Is de hang naar ontwerpend onderzoek niet vooral een tijdelijk fenomeen en wil ook deze nieuwe generatie niet gewoon een gebouw ontwerpen als de economie straks is aangetrokken? Verliest de nieuwe generatie zich niet teveel in zijn open source-benadering, waardoor de vertaalslag naar het ontwerp moeizaam of clichématig gemaakt wordt? Waarom verlagen jonge ontwerpers zich tot het doen van ontwerpend onderzoek zonder honorarium? Laat het uitbundig freelancen niet vooral zien dat er te veel architecten zijn? Begeven jonge architecten zich met hun kritiek op het falend economisch functioneren zich niet op volstrekt onbekend terrein? Is het commentaar op de 'starchitectuur' niet vooral een jaloerse reactie op het feit dat ervaren vakgenoten wél grotere opdrachten weten te verwerven? Zijn de experimenten met bewoners en andere vormen van activisme niet vooral naïef en getuigen deze niet van een gebrek aan kennis hoe het opdrachtgeverschap werkelijk verloopt? En gaat de nieuwe generatie het ondernemerschap ook echt waarmaken of blijft zij steken in goed bedoelde initiatieven? Kenmerkend voor de nieuwe generatie is hun reactie de kritiek. Zij vinden het opdoen van ervaring, het werken midden in de samenleving en hun zelfstandigheid op dit moment in hun carrière belangrijker dan de financiële beloning, status en een vaste betrekking aan een gearriveerd bureau. Om vervolgens de bal terug te kaatsen naar de oudere generatie en (nieuwe) opdrachtgevers: gun ons deze opstart en biedt ons de kans onszelf en ons vak te ontwikkelen zoals wij denken dat dit goed is. Het Onderzoekslab had de luxe om dergelijke vrijzinnige opdrachtgevers in het midden te hebben. Maar om de nieuwe generatie zijn gelijk te laten bewijzen zullen er nog vele moeten volgen. Welke opdrachtgever volgt? ←

Rutger Oolbekkink en Guido Wallagh (Inbo) maken, samen met Marcel van Heck, Nicole Smeets, Edward Ernst (ministerie van VROM) en Else Wissink onderdeel uit van het projectteam van Nederland wordt anders.

Bouwen op ambitie werd een manifestatie van:

Gemeenten

Alkmaar N. Alsemgeest wethouder
C. Braak raadslid **Almelo** L. Boogerd
landschapsarchitect **Almere**
A. Duivesteijn wethouder **H. Mulder**
directeur DSO **S. Vink** DSO **E. van der Sande**
stedenbouwkundige
M. Konings voorlichter **Amersfoort**
M. Barendregt wethouder **Amsterdam**
M. van Poelgeest wethouder
M. Bosman projectmanagementbureau
I. Roovers projectbureau IJburg en
Zeeburgereiland **E. van der Kooij**
planteamleider Metro(pool) **P. Rijnaarts**
Amsterdam Centrum **F. Kramer**
portefeuillehouder **Amsterdam Nieuw-**
West **E. Verdonk** portefeuillehouder
J. van den Broek directeur **Amsterdam-**
Zuid **R. Jutstra** beleidsadviseur
Apeldoorn **O. Prinssen** wethouder
S. Heddema hoofd stede- en
cultuurhistorie **Arnhem** **A. Matthijsen**
directeur DSO **M. van der Maarel**
sr beleidsadviseur **Assen** **W. Nauta**
stadsarchitect **Barendrecht** **H. Lievaart**
stedenbouwkundige **Beemster**
A. Segers raadslid **Bergen op Zoom**
L. van Baalen stedenbouwkundige
Bloemendaal **T. Kokke** wethouder
J. Rozema adviseur ruimtelijke
ordening **Breda** **A. Arbouw** wethouder
M. Mulders **Breda** **J. Broek**, **D. van Gestel**
Bunnik **Y. Hoogendijk** wethouder
Capelle aan den IJssel **J. Janson**
raadslid **Culemborg** **M. Geertzen**,
W. Stegeman wethouders **Dalfsen**
N. Agricola wethouder **De Wolden**
J. ten Kate wethouder **Dordrecht**
A. Brok burgemeester **P. Sleeking**,
W. van Steensel wethouders
Drechterland **E. Mol**
gemeentesecretaris **Ede** **W. van Aalst**
assistent projectleider **Eindhoven**
M. Fiers wethouder

M. Silverentand projectmanager **Elburg**
J. Polinder wethouder **Enschede**
T. Schaap stadsstedenbouwer
R. Litjenhuis communicatie Roombeek
Gemert-Bakel **N. Schlegel** sr
beleidsmedewerker ruimtelijke
ordening **J. Verleijdsdonk** **Gouda**
J. Quadvlieg bureau stedelijke planning
Groningen **T. Schroor** wethouder
Haarlem **E. Cassee** wethouder **M. van Aerschot**
stadsarchitect **Heerenveen**
S. Siebenga wethouder **C. Visser**
beleidsadviseur **Hengelo** **P. Müller**
stadsontwikkelingsbedrijf **Hilversum**
J. Rensen wethouder **J. Greven**,
J. Volkers ingenieursburo **Hoogeveen**
A. Hiemstra wethouder **C. Hofstee**
ontwerper **Hoorn** **J. Renckens** raadslid
Huizen **E. de Wolf** beleidsmedewerker
Landgraaf **A. Drippy** wethouder **Laren**
E. de Jong wethouder **Leeuwarden**
H. Deinum wethouder **Lelystad**
J. Fackeldey, **R. Luchtenveld**
wethouders **N. Ruijter**
stedenbouwkundige **Loenen**
M. Rehbock wethouder **Maarsssen**
M. van 't Veld burgemeester
W. van Vossen wethouder **Meppel**
A. Dohle wethouder **Moerdijk**
C. Huijssson raadslid **Noordenveld**
J. Dam wethouder **Noordoostpolder**
W. Ruifrok wethouder **Roosendaal**
J. Adriaansen wethouder **Rotterdam**
M. Miquel i Capdevila hoofd
stedenbouw **Rotterdam Centrum**
S. Kasmi portefeuillehouder **Rotterdam**
Kralingen-Crooswijk **M. Hindriks**
raadslid 's-Hertogenbosch **A. van Bussel**
wethouder **H. van Ommeren**
raadslid **Staphorst** **W. Talen** wethouder
Urk **G. Post jr.** wethouder **Utrecht**
M. Mulder directeur programma
stadsontwikkeling **Venlo** **P. Pepels**
stedenbouwkundige **VNG** **J. Jawad**

beleidsmedewerker **Voorst** **J. van Muyden**
wethouder **G. Meijerink**
planontwikkelaar **Westervoort**
A. Boone wethouder **J. Derksen**,
P. Pennekamp, **M. Schrage**,
B. Schulte raadsleden **Zaanstad**
D. Straat wethouder **D. Overheul**,
S. Meyer programmamanagers **Zwolle**
G. Piek wethouder

Provincies & regio's

Gelderland **C. Verdaas** gedeputeerde
A. Teunissen sr beleidsmedewerker
stedelijke gebieden **Groningen**
T. Hoek provinciaal bouwmeester **Regio**
Achterhoek **J. Wilschut** secretaris-
directeur **Utrecht** **D. Kilic** statenlid

Rijk

College van Rijksadviseurs **L. van der Pol**
rijksbouwmeester **Y. Feddes**
rijksadviseur voor het landschap **Atelier**
Rijksbouwmeester **M. van Heck**, **A. Mol**,
G. van der Vlugt, **E. Wissink**
Nederland wordt anders **M. Blauw**,
E. Boersma, **N. Bouwhuis**, **V. van de Broek**,
M. Dekker, **P. Dumans**, **G. Martens**,
J. Kummer, **M. Rood**
Ministerie VROM **E. van den Eijnden**
Ministerie OCW **Q. van der Hoeven**,
M. Thijsen **Ministerie V&W**
H. Leeftang **Mooi Nederland**
A. Geerse, **M. Hoogbergen**, **C. de Jongh**
Nationaal Programma Herbestemming
F. Strolenberg **Nieuwe Hollandse**
Waterlinie **A. Hierck** **Planbureau voor de**
Leefomgeving **T. Dassen** **Raden voor de**
Leefomgeving en Infrastructuur
A. Woestenburg **Rijksgebouwdienst**
R. van Ginderen **Staatsbosbeheer**
A. van Veen, **P. Bakker** **PIANOo**
W. Stolwijk

Projectontwikkeling, corporaties en bouw

ABC Planontwikkeling **A. van Vuuren**
Aestate **J. Reusen** **Amvest** **E. van Holland**
Bouwfonds Ontwikkeling
R. Arends, **D. Boekhout**, **F. de Zeeuw**
CON-C A. Bol **De Alliantie Eemvallei**
E. Dekker, **J. Koolstra** **Edwin Oostmeijer**
Projectontwikkeling
E. Oostmeijer **Heijmans** **Vastgoed**
O. Higler **Ontwikkelingsbedrijf Vathorst**
F. Swildens **Proper-Stok Groep** **R. van Kalmthout**
Rijswijk Wonen **R. Koster**
Roos Stolker **Gebiedsontwikkeling**
R. Stolker **Staedion** **M. Verwoest**
Stavest **W. van Veelen** **TCN Property**
Projects **J. van de Kraats** **Vestia**
E. Borggreve, **E. Staal** **Welbions**
P. Pinkhaar **Woningcorporatie**
Accolade **S. Kruis**

Ontwerp

amer Ruimtelijke Ontwikkeling
A. Schuurman **Architectenbureau**
K. van Velsen **K. van Velsen**
ArchitectenCie **P. de Bruijn**,
F. Segaar **Architectuurstudio** **HH**
C. Kruter **b2 ontwerpstudio** **C. Bos**
Bakers Architecten **J. Bakers** **BASTA**
urbanism **B. Horsting** **BGSV Bureau**
voor Stedebouw **H. van Vliet** **Blok Kats**
van Veen architecten **R. van Kats** **BNA**
B. Mastenbroek **BNSP** **O. Bieringa**,
B. Cosijn, **M. Dijkshoorn** **L. Kelderman**
L. Kwee, **T. Ruimschotel** **BRO**
S. Hommerson **Bureau ANL**
A. Lukmanto **Bureau voor Ruimtelijk**
Ontwerp **A. Algra** **Bureau Oost**
J. Nuyens **Buro 5 Maastricht**
R. Inia **Buro Lubbers** **T. Hendriks**
BVR **G. Kooistra** **Copijn Tuin- en**
Landschapsarchitecten **A. van Helsdingen**
Daad Architecten
R. Hendriks **De Ruimtestudio** **R. Reijke**
De Zwarte Hond **J. van der Meer**,
W. Schenk **Eek & Ruijgrok** **P. Eek**
ELMA **stedenbouw** **E. van Beek** **Enno**
Zuidema **Stedenbouw** **E. Zuidema**
FABRIC **architecture-urbanism-**
research **E. Frijters** **G84** **R. van Baarsen**
H+N+S **D. Sijmons**, **J. Raith**,
J. van der Salm **Hans Ruijssenaars**
Architecten **H. Ruijssenaars** **Hebly**
Theunissen **Architecten** **A. Hebly**
Het Noordzuiden **R. van Gerwen**
Hendriks **Schulten** **architecten**
G. van Hendriks, **I. Mantingh** **HKB**
Stedenbouwkundigen **C. Peeters**
Hosper **Landschapsarchitectuur**
R. Bron, **R. Donselaar** **HSRO** **F. Harbers**
Hyco Verhaagen **H. Verhaagen** **Hza**

stede- en landschap **A. Wijnholds**,
G. Hellinga **IAA Stedenbouw en**
Landschap **J. Jansen** **Inbo** **A. Meijer**,
R. Oolbekkink, **E. Schippers**,
P. van Wesemael **K3 architectuur**
en stedenbouw **P. Koelewijn** **Klous +**
Brandjes Architecten
C. Brandjes **KOW Architectuur en**
Stedenbouw **R. Veenstra** **Kragten**
landschapsarchitectuur **M. van Kampen**
Kuiper Compagnons
A. Bhalotra **Landlab** **B. Breedveld**
LEVS **architecten** **J. van Stigt** **Luc Bos**
Stedebouwkundigen **L. Bos** **March**
M. van Zandwijk **Metropolis Architecten**
W. Janssen **MTB Architecten** **J. van Dijk**
MTD **Landschapsarchitecten**
C. Denissen **MUST** **stede- en**
landbouw **W. Veldhuis** **Neutelings**
Riedijk Architecten **F. Beelen** **NIG Bussum**
P. Baalbergen **OD 205** **E. Hofstede**
OKRA **landschapsarchitecten**
H. Oerlemans **Oostzee Stedenbouw**
R. Keesmaat **Paul van Beek**
Landschappen **P. van Beek** **Pouderoyen**
H. Keus **Rein Geurtsen & partners**
J. Verhees **Rijnbouth** **Van der Vossen**
Rijnbouth **B. van der Vossen**, **R. van der Bijl**
Sage **K. Holtrop** **vm Stadsarchitect**
Leeuwarden **H. Heijdeman** **Studio**
Scale **S. Heijnen**, **M. Peters** **SVP**
Architectuur en Stedenbouw
J. Galjaard **Vermehr-Rhemrev**
Stedebouw en landschap **R. Rhemrev**
Vollmer & partners **T. Bullens** **WAM**
Architecten **T. Huetink** **West 8 urban**
design & landscape architecture
E. Bindels, **M. van der Pluijm** **Wolf**
Architecten **L. Vukanic** **wUrck** **G. Wolfs**
Zaenen **Spanjers** **CS Architecten**
K. Spanjers **Zeep Architecten** **J. Poolen**
Overige ontwerpers **I. Akkermans**,
C. Braakensiek, **V. Doelwijf**, **J. Wiers**

Advies, onderwijs & onderzoek

A10 new European architecture
H. Ibelings **Academie van Bouwkunst**
Rotterdam **M. Schuster** **Adviesbureau**
Van Aarle **De Laat** **M. Visser** **AKRO**
Consult **P. Dijk** **Amvest** **B. van de Ven**
Anna Vos **Concepts for Urban Change**
A. Vos **Arcadis** **J. van Biesen** **Avans**
Hogeschool **J. Overeem** **Aveco** **de**
Bondt **M. Müller** **bbn** **adviseurs**
P. Wieman **Beetjehulp.nl** **R. Noorman**
BrinkGroep **P. Timmermans**
Bügel **Hajema** **W. Douwsma** **C2Concept**
V. Cerutti **Commissie ruimtelijke**
kwaliteit **Oss**, **Nijmegen** **en Apeldoorn**
P. Zelissen **CROW** **T. van Reeuwijk**

Croonen Adviseurs **E. Brouwer**
C. van der Doelen, **T. Seebregts**,
J. Stevens **DC28Advies** **A. Schuuring**
De Argumentenfabriek **K. Weber**
DSO&A **E. Diepenmaat** **Federatie**
Welstand **F. ten Cate**, **G. ten Cate**
Gelders Genootschap **J. Boros**,
W. van Oorschot **Goudappel**
Coffeng **E. de Groot** **Grontmij**
Nederland **B. Harmelink**, **J. Vreman**
Ingenieursbureau Oranjewoud
J. van Tilburg **Innovia** **H. Blom**
Jong Professionals **J. Koppert**
Journalistieke Producties **Achterhoek**
P. Versluis **Köhlen Consulting**
W. Köhlen **Landsaat Advies** **J. Landsaat**
Het Noordzuiden **R. Gerwen** **Het**
Oversticht **D. Baalman**, **A. Geerdink**,
E. van Gent, **J. Rühl** **HSRO** **F. Harbers**
Laan Consult **J. Laan** **M&M Coaching**
& Research **M. van Geldermalsen**
Movares **A. Marcelis** **NLI** **Ingenieurs**
V. van Egmond **r3 raad in recht en**
ruimte **E. Croonen** **RBOI** **Rotterdam**
F. Marcus **RIGO** **G. Keers** **sfm**
stede- en landbouw **architectuurmanagement**
T. van Slooten **ROC Midden-Brabant**
I. Op de Marcks **Royal Haskoning** **B. van den Berg**
RVDB **Saxion** **P. Heynen** **SAB**
Strategie en Ontwerp **M. Dubbeling**,
W. van der Heijde, **A. van der Laan**
SACON **G. van der Werp** **Studenten**
E. Ackermans, **S. Keddeman** **TUD**
K. Bijsterveld, **H. de Jonge**, **L. Volker**,
J. Wiers, **W. Zonneveld** **Twijnstra** **&**
Gudde **M. de Jong** **Van Proosdij** **en**
Koster **W. van Proosdij** **woord en plaats**
J. van Campen **WUR** **S. Keddeman**
WZNB **Noord-Brabant** **H. Spaans**
Overige adviseurs **T. Dassen**, **A. Evers**,
P. van de Laar, **K. Schipper**

Instellingen

ABC **Architectuurcentrum Haarlem**
G. Verheggen **Architectuur Lokaal**
D. Bergvelt, **M. van Beusekom**,
W. Dijkman, **M. Geertse**, **M. de Jager**,
C. Jansen, **I. van 't Klooster**, **M. van Krieken**,
T. Prins, **F. Rottenberg**, **M. van Schie**
L. Simons, **B. Talman**, **M. van der Tas**
Amersfoort Buurtcomité / Erfgoed
in de Stad Amersfoort **J. Sickmann**
Stichting Architectuur Landschap en
Stedebouw **Lelystad** **R. van Adrichem**
Architectuurcentrum Twente **P. van**
Roosmalen **Beroepservaring** **S/L/A**
A. Fien **Beek & Kooiman**
Cultuurhistorie **M. Beek** **Casla** **A. van**
Berkum **European Nederland** **E. Vos**
NIROV **S. Engbers**, **J. Niemans** **NIROV**
S&RO **A. Luitjen**

GROSS